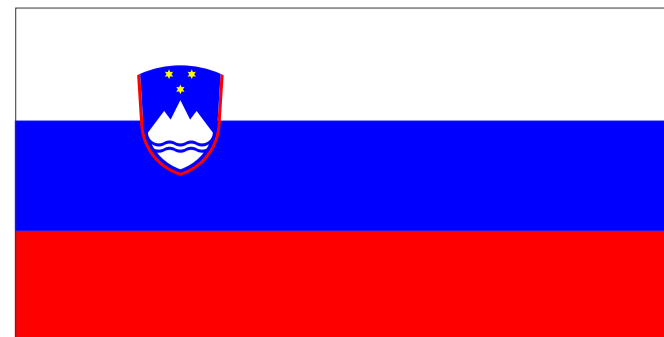

EVROPSKI KMETIJSKI SKLAD
ZA RAZVOJ PODEŽELJA:
EVROPA INVESTIRA V PODEŽELJE

(O)ŽIVELA KULTURA CULTURE REVIVED

SKUPNI PROJEKT OBČINE ŽIRI (MUZEJSKO DRUŠTVO ŽIRI),
OBČINE GORENJA VAS - POLJANE (ŠTEFANOVA HIŠA, POLJANE) IN MUZEJSKEGA DRUŠTVA ŽELEZNIKI
JOINT PROJECT OF THE MUNICIPALITY OF ŽIRI (ŽIRI MUSEUM ASSOCIATION),
THE MUNICIPALITY OF GORENJA VAS - POLJANE (ŠTEFAN'S HOUSE IN POLJANE),
AND THE ŽELEZNIKI MUSEUM ASSOCIATION.

Projekt se izvaja v okviru načrta izvedbenih projektov za leto 2011 za koriščenje sredstev LEADER (Program razvoja podeželja RS za obdobje 2007-2013 – os 4 – sredstva LEADER) na območju Lokalne akcijske skupine Loškega pogorja in bo sofinanciran iz sredstev Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja, nacionalnih sredstev ter iz sredstev projektnih partnerjev. Organ upravljanja Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2007-2013 je Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. Administrativni in finančni vodja LAS Loškega pogorja je Razvojna agencija Sora, d.o.o. Škofja Loka.

Projektni partnerji: Občina Žiri, Občina Gorenja Vas - Poljane, Muzejsko društvo Železniki.

ŽIRI IN ŽIROVCI SKOZI ČAS ŽIRI AND ITS INHABITANTS THROUGH TIME

TEMELJNA RAZSTAVA MUZEJA ŽIRI
MAIN EXHIBITION OF THE ŽIRI MUSEUM

PRIPRAVA IN POSTAVITEV/PREPARATION AND SETUP: **MUZEJSKO DRUŠTVO ŽIRI/ŽIRI MUSEUM ASSOCIATION**

PRIPRAVLJALNI ODBOR/EXHIBITION COMMITTEE: **ALOJZ DEMŠAR, ROK KLEMENČIČ, PETRA LEBEN SELJAK, MIHA NAGLIČ, BETA POLJANŠEK KOMAN, OLGA VONČINA**

VSEBINSKA ZASNOVA/CONCEPT: **MIHA NAGLIČ**

AVTORJI RAZSTAVE/AUTHORS: **ALOJZ DEMŠAR
ROK KLEMENČIČ
PETRA LEBEN SELJAK
MIHA NAGLIČ**

OBLIKOVALKA RAZSTAVE/DESIGN: **BETA POLJANŠEK KOMAN**

LEKTORIRANJE/LANGUAGE REVISION: **ALENKA KLEMENC**

PREVODI V ANGLEŠČINO/TRANSLATION: **SUZANA STANČIČ**

FOTOGRAFIJA/PHOTOS: **BORUT SLABE**

VIRI FOTOGRAFIJ/PHOTOS: USTANOVE/INSTITUTIONS:
**MUZEJSKO DRUŠTVO ŽIRI
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE, LJUBLJANA
CEKLJANSKI MUZEJ, CERKNO
INDOK CENTER DIREKTORATA ZA KULTURNO DEDIŠČINO, MIZKŠ, LJUBLJANA
INŠTITUT ZA ARHEOLOGIJU ZRC SAZU, LJUBLJANA
MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE, LJUBLJANA
NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA
SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, LJUBLJANA
ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA (ZAL), ENOTA ŠKOFJA LOKA
WIKIPEDIJA, SPLETNA ENCIKLOPEDIJA
ŽUPNIJA ZAVRATEC
ŽUPNIJA ŽIRI**

POSAMEZNIKI/INDIVIDUALS:

**HILDA DEMŠAR, CIRIL ENIKO, VILI ERŽEN, MARIJA GANTAR, PETER HAWLINA,
ROMAN KAVČIČ, ROK KLEMENČIČ, MILENA MIKLAVČIČ, ANTON MLAKAR (ŠKOFJA LOKA),
POLONA MLAKAR BALDASIN, ZDRAVKA MLAKAR, MIHA NAGLIČ, VITAL OBLAK, EMA PIVK,
ANTON PRIMOŽIČ, IVAN REVEN, SIMON RUPNIK, LEOPOLDA SELJAK, KRISTINA SLABE,
SUZANA SPORIŠ, DUŠAN STRLIČ, PRIMOŽ SUHODOLČAN, FRANC TEMELJ, ADA IN VILKO URŠIČ,
ALFONZ ZAJEC, NEŽA ZRIMŠEK (ZAPUŠČINA UČITELJICE ANGELCE JESENKO), BREDA ŽAKELJ,
METOD ŽAKELJ, OTON ŽAKELJ, DENIS ŽUST, FOTO VIKTOR**

RAZSTAVLJENE PREDMETE SO PRISPEVALI/
EXHIBITED SPECIMENS WERE CONTRIBUTED BY:

**MUZEJSKO DRUŠTVO ŽIRI IN ZASEBNI DONATORJI/
ŽIRI MUSEUM ASSOCIATION AND PRIVATE DONORS:
JOŽE ENIKO, LEDINICA (DREV, RIFEL)
JANEZ KAVČIČ, ŽIROVSKI VRH (OBLIČ)
MARKO IN ANDREJA KOPAČ, ŽIRI (ČELEŠNIK)
JANEZ MIKLAVČIČ, KOPRIVNIK (OBLIČ)
FRANC MLAKAR, SELO (PAST)
IGNAC NAGLIČ, LJUBLJANA (FAKSIMILNI ODTIS TREH STRANI IZ LOŠKEGA URBARJA 1291)
MAKSIM SEDEJ ML., LJUBLJANA (PALETA IN ČOPIČI OČETA MAKSIMA)
DDR. MARIJA STANONIK, LJUBLJANA (OSEBNI DOKUMENTI IVANE IN FRANČIŠKE SELJAK)
RAJKO ŠUBIC, ŽIRI (SAMOKOLNICA IN KOSI OPEKE)
ALFONZ ZAJEC, ŽIRI (DEL PRAPORA IN KONICA PRAPORA ŽIROVSKIH ORLOV,
MEDALJON Z NAGROBNIKA NADUČITELJA LEOPOLDA BOŽIČA)
ŽUPNIJA ŽIRI (RAGLJA)**

KONZERVIRANJE RAZSTAVLJENIH PREDMETOV/
CONSERVATION OF ARTIFACTS:

**PRIMOŽ ARTAČ
NUŠKA DOLENC KAMBIČ**

TISKANJE PANOJEV/PRINTED BY: **KRIŽAJ DESIGN d.o.o., GODEŠIČ, ŠKOFJA LOKA**

MIZARSKA DELA/JOINERY WORK: **MIZARSTVO ARTAČ, LEDINICA, ŽIRI**

RAZSTAVO V MUZEJU ŽIRI STA FINANČNO OMOGOČILI/
THE ŽIRI MUSEUM EXHIBITION WAS FINANCIALLY
SUPPORTED BY:

**EVROPSKI KMETIJSKI SKLAD ZA RAZVOJ PODEŽELJA, PRISTOP LEADER
THE EUROPEAN AGRICULTURAL FUND FOR RURAL DEVELOPMENT (EAFRD), LEADER APPROACH
OBČINA ŽIRI/THE MUNICIPALITY OF ŽIRI**

MUZEJSKO DRUŠTVO ŽIRI SE ZAHVALJUJE VSEM, KI SO KAKORKOLI POMAGALI
PRI POSTAVITVI TE RAZSTAVE TER POZIVA K NADALJNJEMU ZBIRANJU GRADIVA.
THE ŽIRI MUSEUM ASSOCIATION EXPRESSES ITS GRATITUDE TO ALL THOSE WHO
HAVE HELPED TO CREATE THIS MUSEUM EXHIBITION. WE HOPE THAT THE PEOPLE
OF ŽIRI AND ITS VICINITY WILL CONTINUE TO CONTRIBUTE MATERIALS TO THE MUSEUM.

ŽIRI, DECEMBER 2012

»PRAHIŠA« OB ŽIROVSKEM JEZERU

»ANCIENT HOUSE« ALONG LAKE ŽIRI

Avtor Stane Kosmač

Najstarejši materialni dokaz o poselitvi Žirovskega predstavljajo kamnita orodja iz Matjaževih kamer, ki sodijo v čas ledene dobe. Takrat sta v Evropi živeli dve vrsti človeka, neandertalec in moderni človek. Neandertalec je bil staroselec, telesno prilagojen na mrzlo okolje. Preden je izumrl, je nekaj tisoč let sobival s prednikom modernega človeka, ki je pred približno 40.000 leti v Evropo prišel preko Bližnjega Vzhoda iz Afrike. Oba sta bila lovca in nabiralca, v Matjaževih kamrah sta se zadrževala le občasno. Med obema fazama poselitve so minila dolga tisočletja, ko je žirovsko kotlino prekrivalo jezero.

In the Ice Age, two species of humans lived in Europe – the Neanderthal and modern man. Both were hunters and gatherers, who in warmer periods occasionally occupied the Matjaževe Kamre caves. At least 30,000 years passed between the two phases of settlement: in this period the Neanderthal became extinct, the main fauna changed (the cave bear was replaced by the alpine marmot), and a lake was formed, covering the entire Žiri basin and reaching almost to the Matjaževe Kamre caves.

KAMNITA ORODJA IZ MATJAŽEVIH KAMER

Kulturo ledenodobnega človeka imenujemo starejša kamena doba ali paleolitik. Kamnita orodja iz Matjaževih kamer pripadajo dvema kulturnima stopnjama paleolitika, ki ju loči najmanj 30.000 let. Orodja srednjega paleolitika (mousterien, 52.000 – 45.000 let pr. n. št.) je uporabljal neandertalec, najbolj značilno je strgalo [\[1\]](#). Orodja mlajšega paleolitika (epigravettien, 15.000 – 8.000 let pr. n. št.) pa je izdelal moderni človek, tipične so konice in kline z otopelim robom [\[2\]](#). Oba sta kot material uporabljala kremen in njegove različke, vendar pa sta pri izdelavi orodij uporabljala različno tehniko. Med najdenimi orodji iz mlajšepaleolitske plasti je zato nekaj posebnega konica, ki po starinski obliki in načinu obdelave spominja na orodja neandertalca [\[3\]](#).

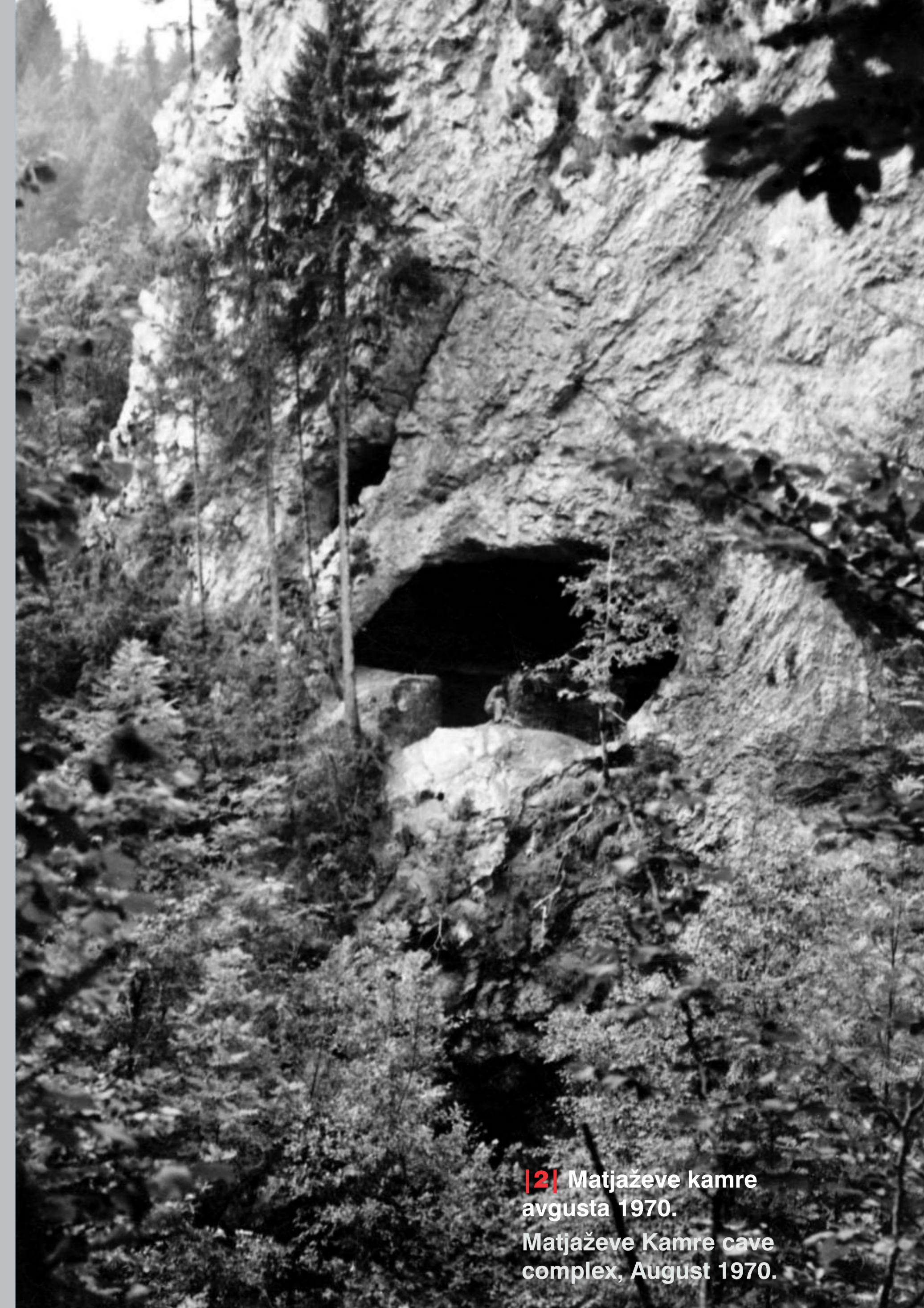
STONE TOOLS FROM THE MATJAŽEVE KAMRE CAVES

The tools from the Matjaževe Kamre caves belong to two cultural stages of the Old Stone Age or Paleolithic. The tools of Middle Paleolithic (Mousterian, 52,000 – 45,000 B.C.) were used by the Neanderthal man, the most typical being the scraper [\[1\]](#). The tools of Upper Paleolithic (Gravettian, 15,000 – 8,000 B.C.) were made by modern man; some typical examples include points and blades with a blunt edge [\[2\]](#). Both used flint and its varieties as material, but employed different techniques in making tools. A unique specimen among the Upper Paleolithic tools found is a point whose ancient shape and method of treatment resemble the tools of the Neanderthal man [\[3\]](#).

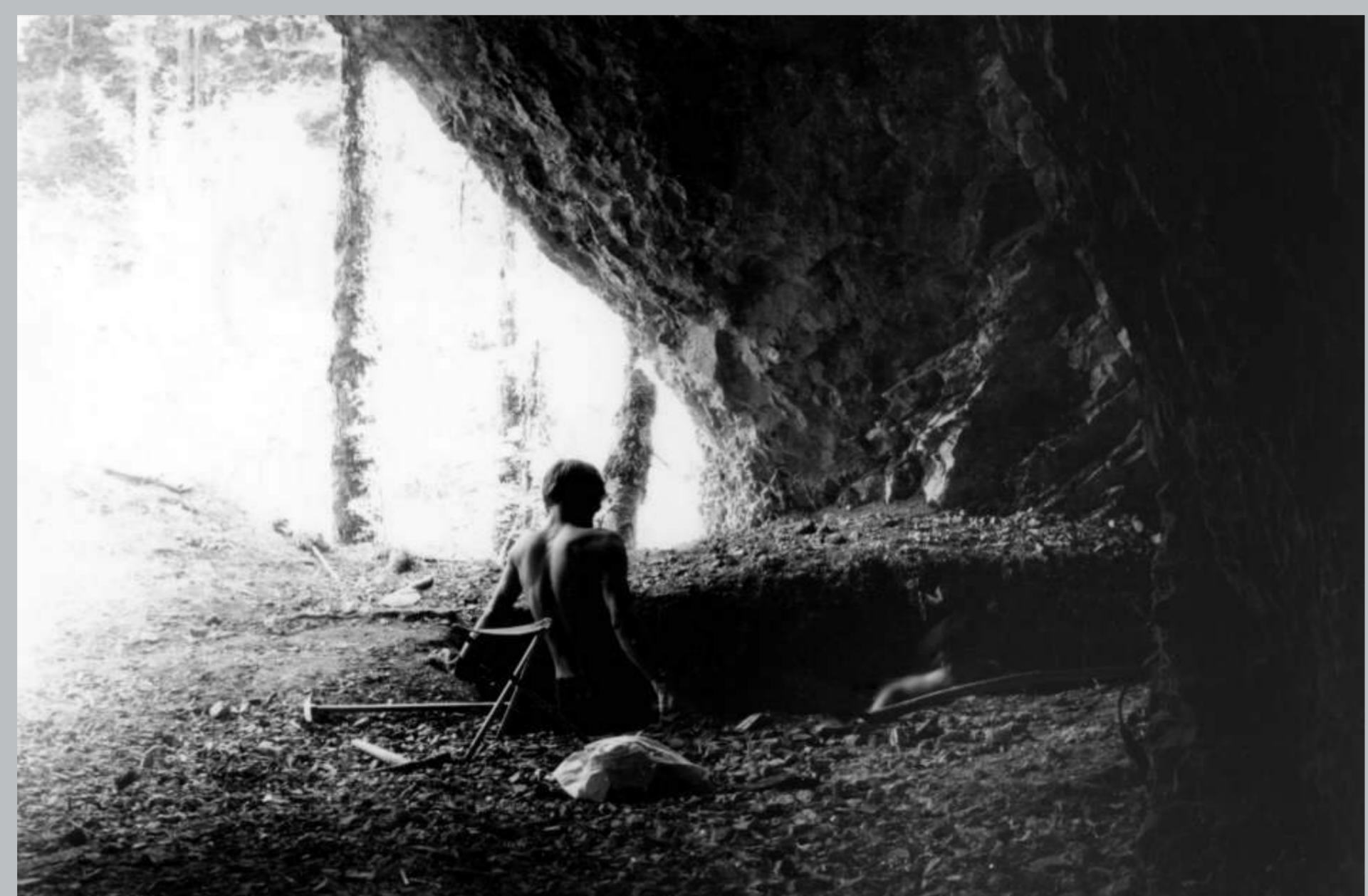

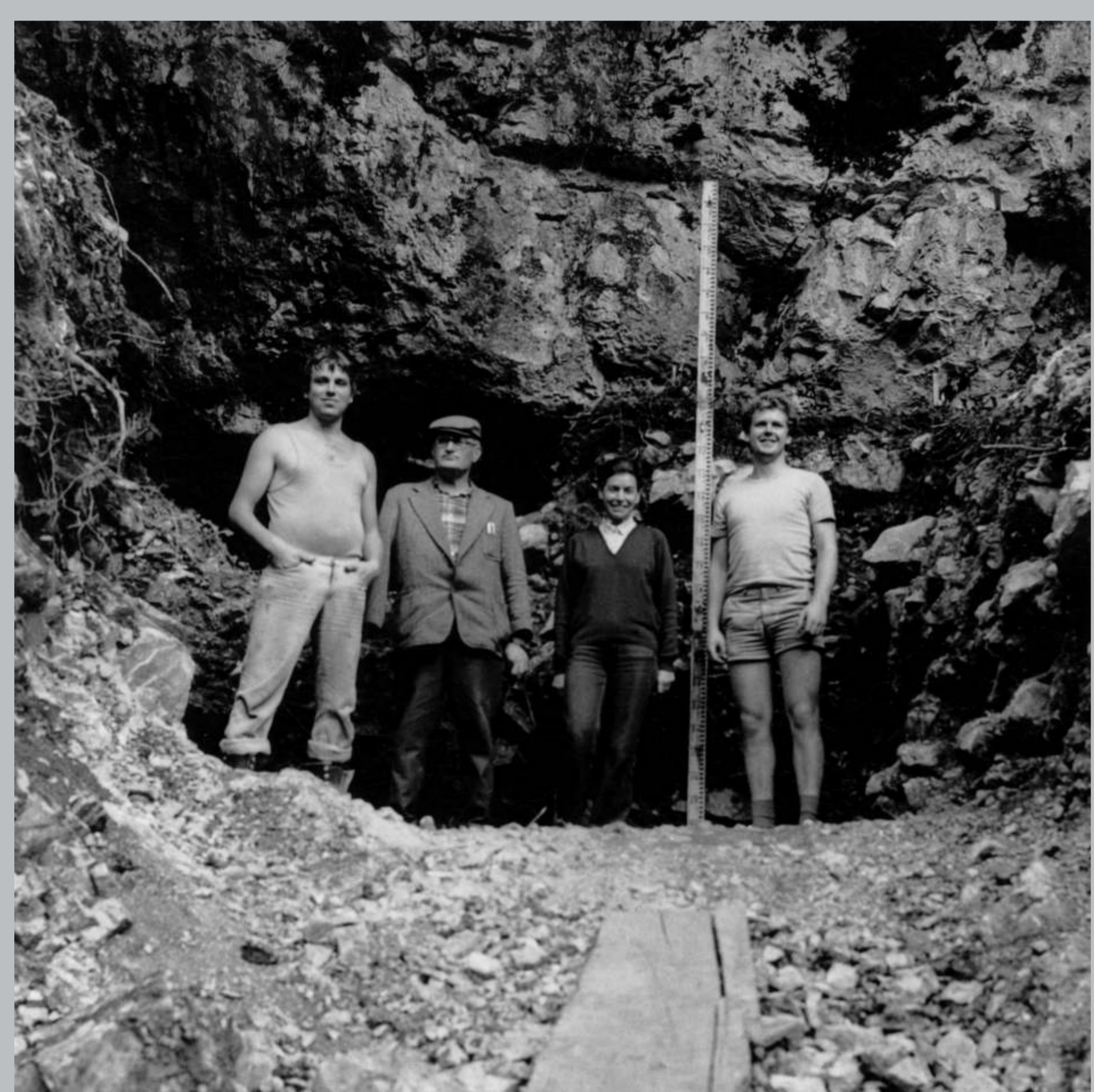
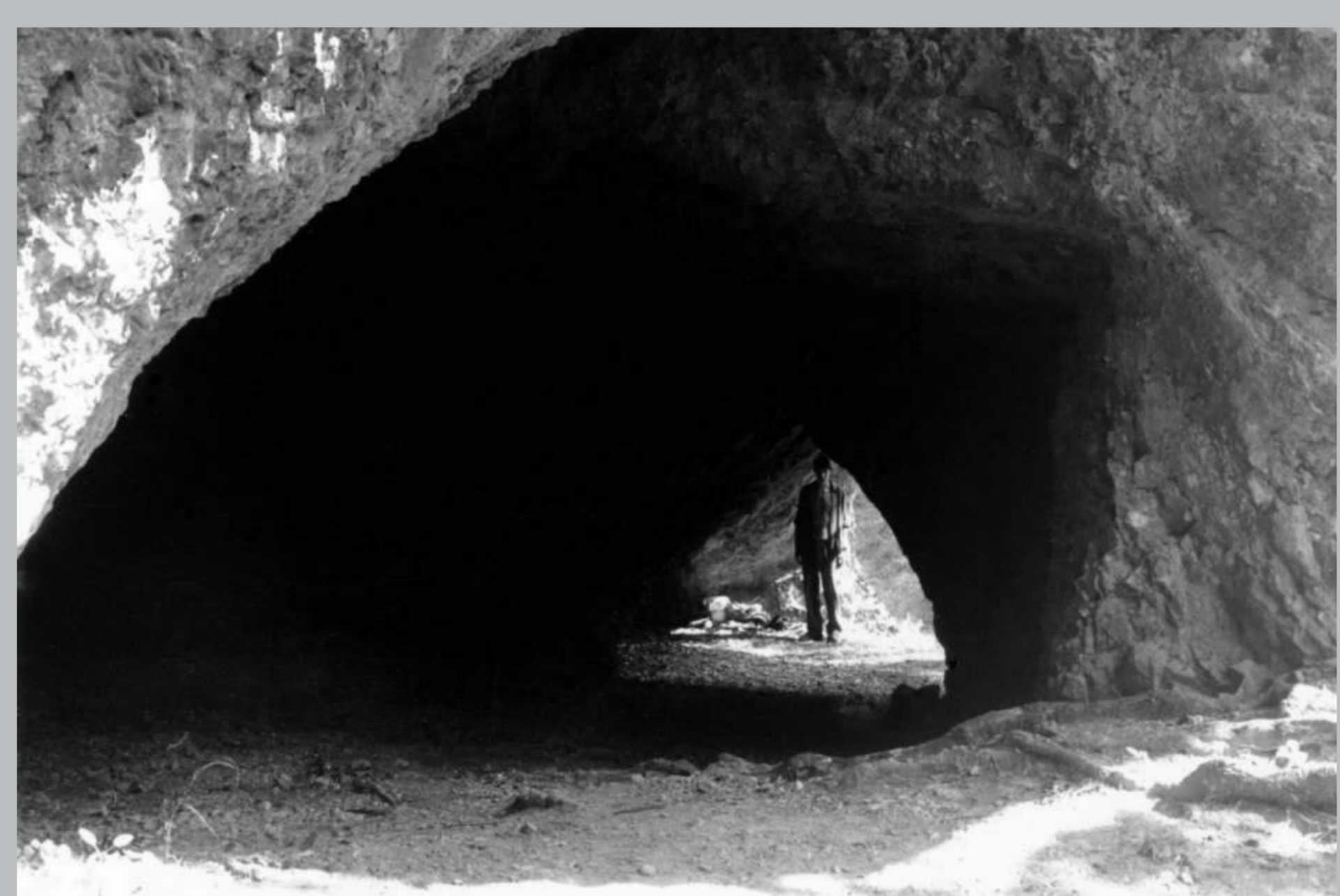
[1] Matjaževe kamre danes.
Foto: Berni Slabe
Matjaževe Kamre cave complex nowadays.

[2] Matjaževe kamre avgusta 1970.
Matjaževe Kamre cave complex, August 1970.

[3] Začetek arheoloških izkopavanj, 3. 8. 1969: pogled skozi 1. rov in kopanje sonde A.
Beginning of archaeological excavations, 3 August, 1969: View through the first tunnel, and digging of pit A.

[4] Franc Osole (1920 – 2000) in njegova asistentka Vida Pohar pred Lukenjsko jamo leta 1980.
Franc Osole (1920–2000) and his assistant, Vida Pohar, in front of the Lukenjska Cave, 1980.

Matjaževe kamre **[1]** se nahajajo tik ob cesti Žiri – Rovte. Danes so v občini Logatec, do srede 19. stoletja pa so sodile na Žirovsko. Ime so dobile po Matjaževem gruntu v Zavrattu, na čigar zemljišču ležijo. V obsežen in zapleten jamski sistem vodijo trije lahko dostopni rovi, ki se končujejo z razsežnimi okni v navpični skalni steni na levem bregu Sovre, približno 14 m nad strugo potoka **[2]**. Ti rovi predstavljajo že davno opuščeni podzemski pretok reke Sovre, preden si je voda izdolbla novo pot skozi današnjo tesen.

Matjaževe Kamre is an extensive system of caves that may be entered through three easily accessible tunnels. These lead to extensive windows in a vertical rock wall on the left bank of the Sovra stream, which runs along the Žiri–Rovte road. They were named after Matjaž's large estate (grunt) in Zavratac.

Ljudsko izročilo pravi, da so se v Matjaževih kamrah skrivali vojaški dezertjerji, v 15. stoletju pa so se pred turškimi vpadi vanje zatekali prebivalci okoliških vasi. Vzбудile pa so tudi pozornost jamarjev ter arheologov, ki so v letih 1969 – 1972 sistematično raziskali prvi rov **[3]**. Izkopavanja je vodil prof. dr. France Osole **[4]**, poznavalec ledene dobe, ledenodobnega človeka in njegove kulture, imenovane paleolitik ali starejša kamena doba.

Folk tradition says that during the Turkish invasions in the 15th century, Matjaževe Kamre served as a shelter to the local inhabitants, and later as a hiding place to military deserters. They also attracted the attention of archaeologists, who systematically investigated the first tunnel in the period from 1969-1972 under the guidance of Prof. Dr. France Osole.

Matjaževe kamre so najprej služile za brlog jamskim medvedom (100.000 – 50.000 let pr. n. št.), proti koncu tega obdobja pa se je v njih zadrževal tudi neandertalec, vendar le občasno in za krajši čas. Bil je lovec in nabiralec, ki je preko našega ozemlja potoval verjetno vse do Švice. Tu je bila ena od njegovih postojank, ki pa je mnogo manj znana kot bližnje Divje babe nad dolino Idrijce. Tam so namreč našli znamenito neandertalčevo piščal, tu pa le 11 kamnitih orodij in 1115 kosti. Skoraj vse pripadajo jamskemu medvedu (98,5 %), preostale pa volku, jelenu, bizonu in losu **[5]**. V ledeni dobi je živelo več vrst jamskih medvedov, vsaj štiri. V bližnjih Divjih babah, morda pa tudi pri nas, je živel največji od vseh. Poimenovali so ga medved prišleek (*Ursus ingressus*), ker je Evropo prišel šele pred približno 50.000 leti iz Azije.

Matjaževe Kamre first served as a den to the cave bear (100,000 – 50,000 B.C.). It was only toward the end of this period that it was occasionally occupied by the Neanderthal. Their presence is evidenced by 11 stone tools and 1115 bones – almost all of these belonged to the cave bear (98.5 %), and the remainder to the wolf, deer, bison and moose.

Po izumrtju neandertalcev in jamskih medvedov so bile Matjaževe kamre dolgo časa nenaseljene. Pred približno 15.000 leti pa jih je kot zatočišče in lovsko postojanko ponovno začel uporabljati moderni človek, ki je v njih ob ognju izdeloval tudi orodja. Lovil je predvsem alpske svizce, ki so bivali kar v sosednjem rovu, občasno pa je uplenil tudi kakšnega bobra in jelena **[6]**. Matjaževe kamre so največje mlajšepaleolitsko nahajališče kosti alpskega svizca (Marmota marmota) v Sloveniji: od 920 najdenih kosti jih kar 915 pripada tej živali.

Approximately 15,000 years ago, Matjaževe Kamre was used as a shelter and hunting station by modern man. Alongside the fire he made tools, hunted primarily alpine marmots which lived in the neighbouring tunnel, and occasionally hunted beaver or deer. Matjaževe Kamre is the largest Upper Paleolithic site of alpine marmot bones in Slovenia: of the 920 bones found, as many as 915 belong to this animal.

Tako neandertalec kot moderni človek sta se v Matjaževih kamrah zadrževala v toplejših obdobjih ledene dobe, ko je bilo področje preraslo v glavnem z borovim gozdom. Vmes je bilo več hladnejših obdobij, zadnje je nastopilo pred dobrimi 20.000 leti. Takrat je žirovsko kotlino in njene stranske doline prekrivalo jezero **[7]**. Nastalo je zaradi tektonskih premikov, ki so zajezili pretok Sovre pri Fužinah. Segalo je do nadmorske višine najmanj 525 m (v Rakulku 535 m - do Bedriha), kar pomeni, da je bilo sredi kotline globoko 40 – 50 m. Verjetno je še obstajalo v času »Pražirovcev«, ki so živeli na njegovi obali, kajti jezero je segalo skoraj do Matjaževih kamer. Kdaj je odteklo, se ne ve, vendar pa človeški spomin najbrž ne sega tako daleč nazaj **[8]**.

Lake Žiri was formed as the result of tectonic movements occurring more than 20,000 years ago, at the beginning of the last glacial period of the ice age. The lake covered the entire Žiri basin and its side valleys, reaching a surface elevation of up to 525 m above sea level and a depth of 40-50 m in the middle of the basin.

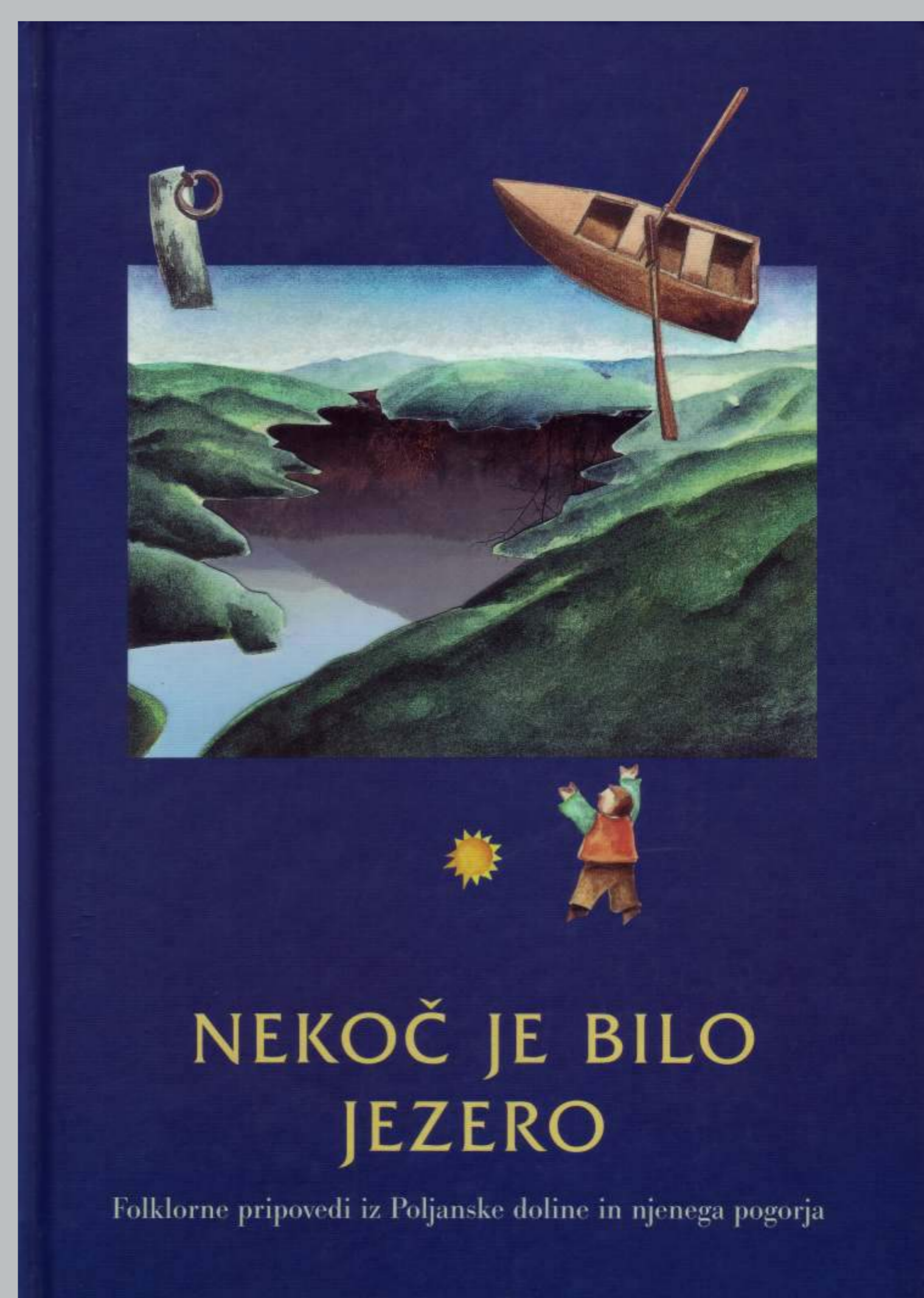
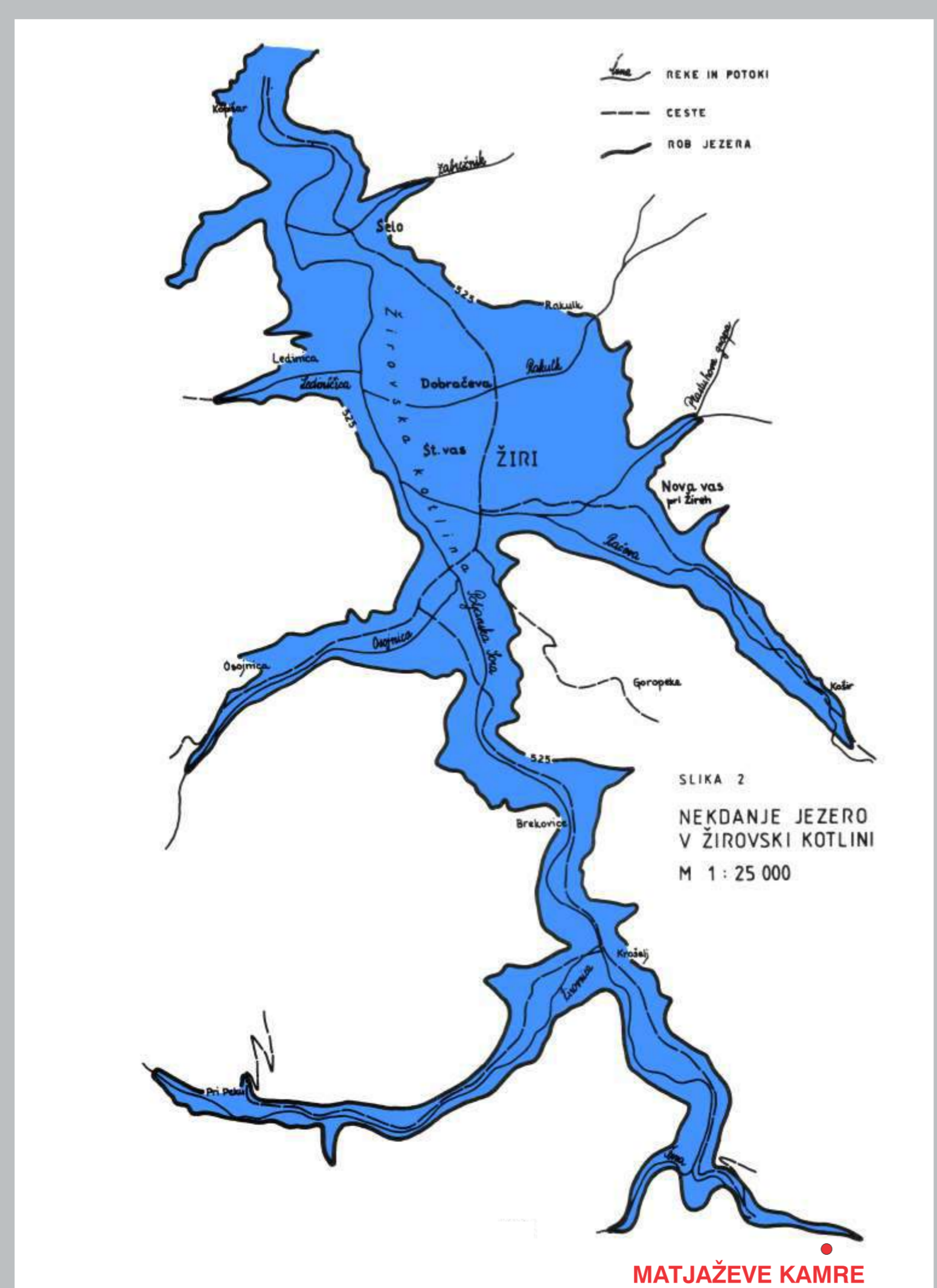

[5] Jamski medved.
Avtor Stane Kosmač.
The cave bear.

[6] Alpski svizec.
Avtor Stane Kosmač.
The alpine marmot.

[7] Žirovsko jezero pred okroglimi 20.000 leti.
Lake Žiri approximately 20,000 years ago.

[8] Ali v vseh legendah tiči zrno resnice?
Do all legends carry a grain of truth? Collection of stories entitled *Nekoč je bilo jezero* (Once upon a Time There was a Lake).

»PRAHIŠA« OB ŽIROVSKEM JEZERU
»ANCIENT HOUSE« ALONG LAKE ŽIRI

OFFICIUM IN SYROCH, 1291

OFFICIUM IN SYROCH, 1291

LOŠKI URBAR 1291, TRI STRANI O URADU V ŽIREH (OFFICIUM IN SYROCH)

Pred vami je najstarejši nam znani žirovski pisni vir: Loški urbar iz leta 1291 oziroma tri strani iz njega, ki se nanašajo na urad v Žireh. Urbar (srednjeveška zemljiška knjiga, seznam podložnih kmetij in njihovih bremen) hrani Bavarski glavni državni arhiv (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v Münchnu, pod signaturo Freising Hochstift Lit. No. 541. Ima obliko pergamentnega, v usnje vezanega kodeksa, visokega 26 in širokega 17 cm. Naročil ga je škof Emiho (1283-1311), da bi prišel do dajatvenega razvida svoje loške posesti, v latinščini ga je spisal škofijski pisar Nikolaj, v pisavi, imenovani kaligrafska gotska minuskula. Imena uradov in velike začetnice so izpisane v rdečem, tako da so barve tri: rdeča in črna na rumeni podlagi.

Iz besedila izvemo marsikaj, na primer naslednje:

1. da je bilo v žirovskemu uradu (= Officium in Syroch) loškega gospostva že takrat 18 naselij. Vsa so tu še danes, takrat so bila navedena v naslednjem vrstnem redu: Ledinica, Rupe (zdaj del Jarčje Doline), Kranjsko Brdo (zdaj del Fužin), Selo, Dobračeva, Stara vas, Nova vas, Goropeke, Brekovice, Sovra, Ravne, Dolenji Vrsnik, Gorenji Vrsnik, Ledine, Korita, Breznica, Suhl Dol, Žiri;
2. da so imeli Žirovci že takrat župana (suppanus), ki je za svojo plačo »užival« eno od kmetij;
3. da je bilo v teh 18 naseljih leta 1291 skupaj 71 obdelanih in 5 neobdelanih hub (= gruntov, kmetij);
4. da je mogoče iz popisa dajatev ugotoviti tudi, katere rastlinske kulture so pridelovali (lan in oves), katere domače živali so redili (ovca, pujski, vol, jagnje, piščanec, svinje in prašiči), da so imeli sirnice, da so v gosposkiških gozdovih pasli svoje prašiče (»az«), da se je plačeval vinski davek (da se je torej pilo vino), da so jedli kruh, meso in jajca in poznali »priboljšek« ...

URAD V ŽIREH

Prevod žirovskih treh strani
v sodobno slovenščino

V Ledinici so tri kmetije, od katerih vsaka letno plačuje ovco ob sv. Juriju, vinski davek, prispevek namesto služnosti trenja lanu, pujska, in dajatev, ki se imenuje »pogklon«, kot je podrobneje navedeno za prej omenjeni urad Brode. Lovščine ne daje.

Potem daje po smrti (gospodarja na kmetiji) umrščinskega vola in jagnje, njegovo premoženje pa se razdeli, kakor je podrobno omenjeno za že obravnavani urad.

Potem dolguje vsakokratnemu gospodu za kuhinjo in daje davek za njegovo naklonjenost.

Potem vsakokratni uradnik trikrat letno pride k tistim ljudem zaradi pravn, župan pa mu je vsakokrat dolžan preskrbeti sodček - namreč tovarniški sodček - vina. Potem za praznik blaženega Jurija (župan) postreže za kosilo meso in drugo potrebno od svojega. Ob drugih dveh priložnostih - namreč ob Mihaelu in svečnici - prav tako vsakič pripravi kosilo. Za večerjo ob vseh omenjenih priložnostih pa prejme (uradnik) od posesti jajca in piščanca. Ostanek tega zadrži uradnik za svoje potrebe.

Za te tri priložnosti pravn da vsakdo za krmo 1 mez ovs, kruh in priboljšek.

Potem za vsako leto, ko se pasejo svinje, kar se po domače imenuje »az«, naj župan urada povpraša po prašičih, ki jih ženejo past v gozdove urada od drugod kot z gospostva. Za vsakega enoletnega prašiča je treba pobrati in zahtevali 1 denarič oziroma za dva mlajša 1 denarič.

Potem kdor ima sirnico, dolguje, kot je glede posestnikov sirnic podrobneje navedeno za prejšnji urad Brode.

V Rupah sta dve obdelani kmetiji, ki dolgujeta vse kot omenjeni v Ledinici. Ti dve kmetiji je gospod opustil.

Na Kranjskem brdu sta dve neobdelani kmetiji in tam ni mogoče nikogar zadržati.

V Selu so tri obdelane kmetije, ki dolgujejo kot prejšnje.

V Dobračevi je 8 obdelanih kmetij in plačujejo činž kot omenjene kmetije v Ledinici.

V Stari vasi so tri obdelane kmetije in dolgujejo činž kot prejšnje.

V »Radus-u« so tri kmetije, ki dolgujejo vse kot omenjene kmetije.

V »Ragopetsc-i« je 7 obdelanih kmetij.

Na Martinj vrhu sta dve obdelani kmetiji.

V Sovri so 4 obdelane kmetije.

Potem sta dve neobdelani kmetiji v Ravnah in ju ni mogoče dati v uživanje.

Potem je v Dolenjem Vrsniku 6 obdelanih kmetij, ki dolgujejo kot prejšnje.

Potem je v Gorenjem Vrsniku 7 obdelanih kmetij.

Na Ledinah je 5 obdelanih kmetij.

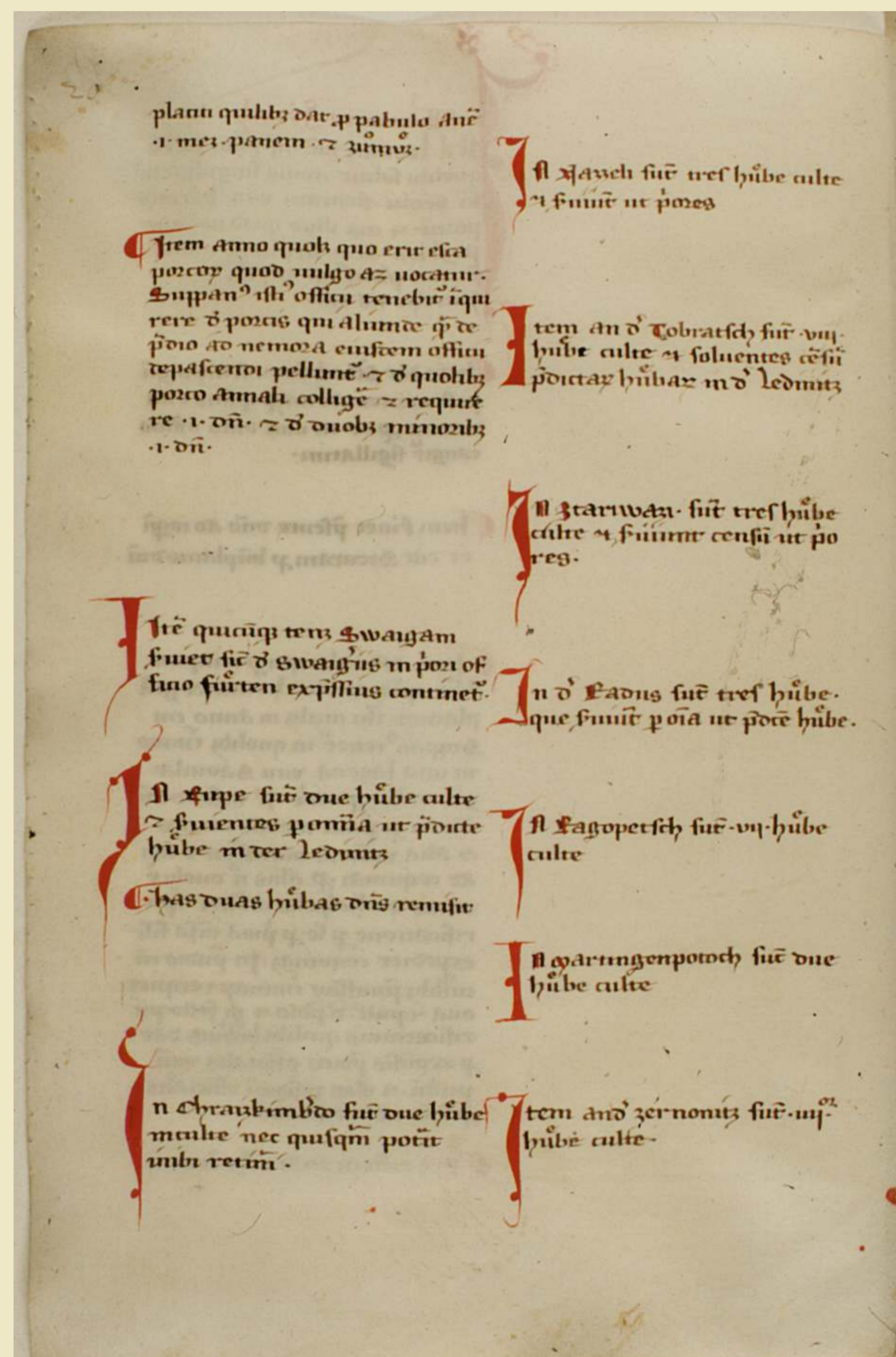
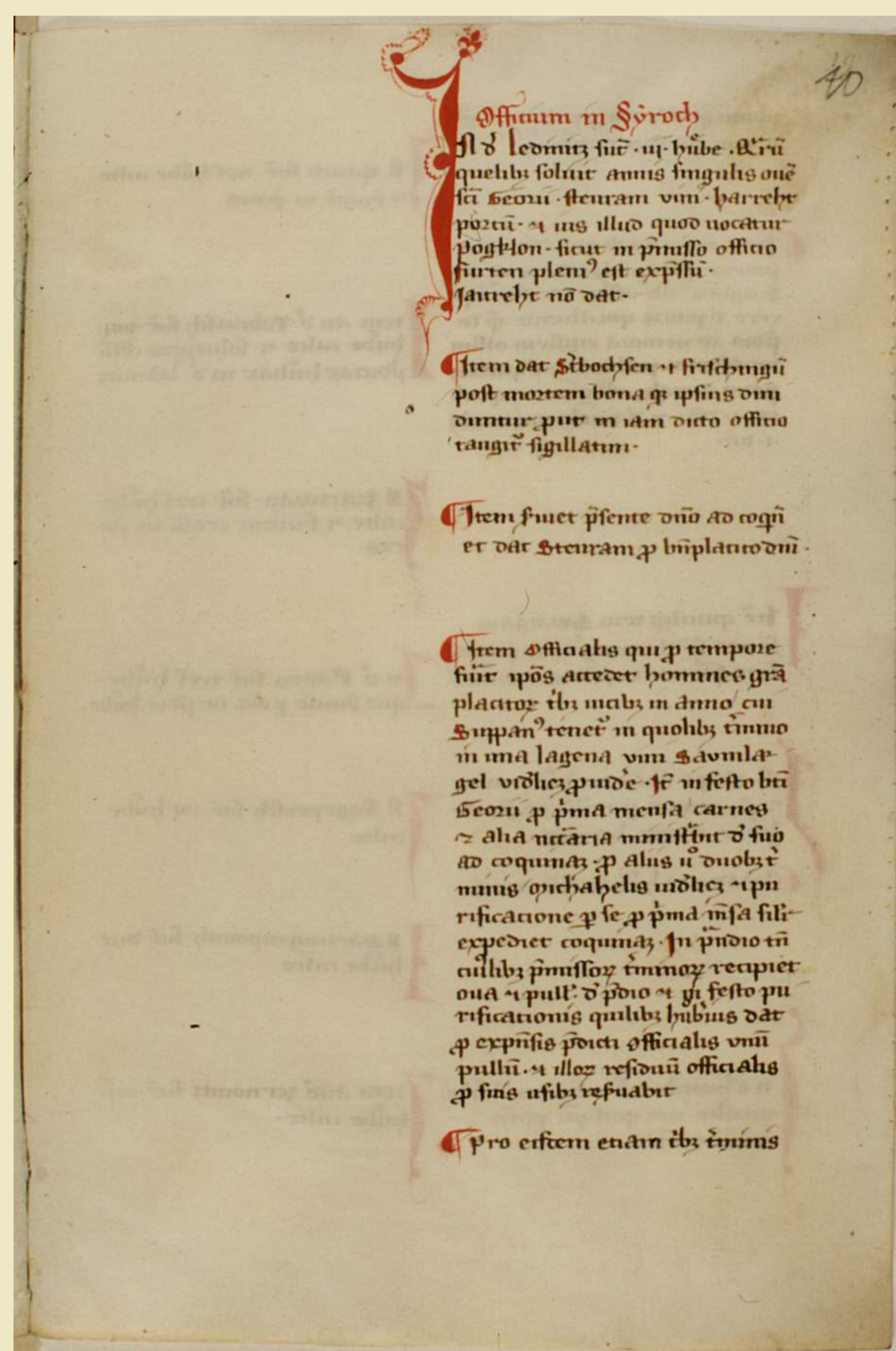
V Koritih je 5 kmetij, od katerih 4 dolgujejo kol prejšnje, peto pa so tamkajšnji kmetje na novo obdelali in je brez obveznosti.

V Breznici je 6 obdelanih kmetij, ki dolgujejo kot prejšnje.

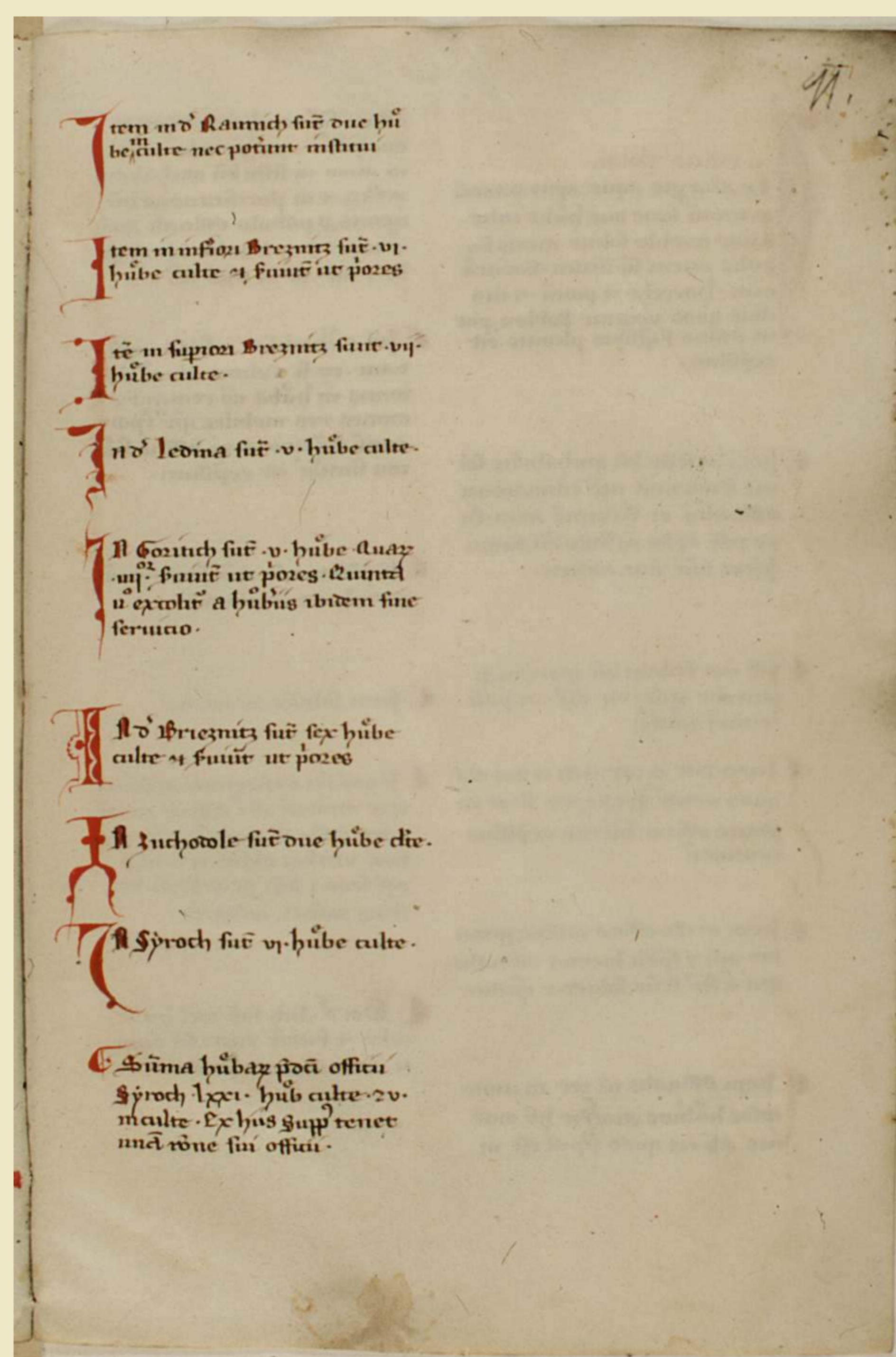
V Suhem dolu sta dve obdelani kmetiji.

V Žireh je 6 obdelanih kmetij.

Vsota kmetij omenjenega urada Žiri: 71 obdelanih kmetij in 5 neobdelanih. Od teh uživa župan eno za svojo službo.

Faksimile žirovskih treh strani
iz Loškega urbarja 1291

Iz latinščine prevedla
dr. Darja Mihelič.

LOKA URBARIIUM 1291, THREE PAGES ON THE OFFICE IN ŽIRI (OFFICIUM IN SYROCH)

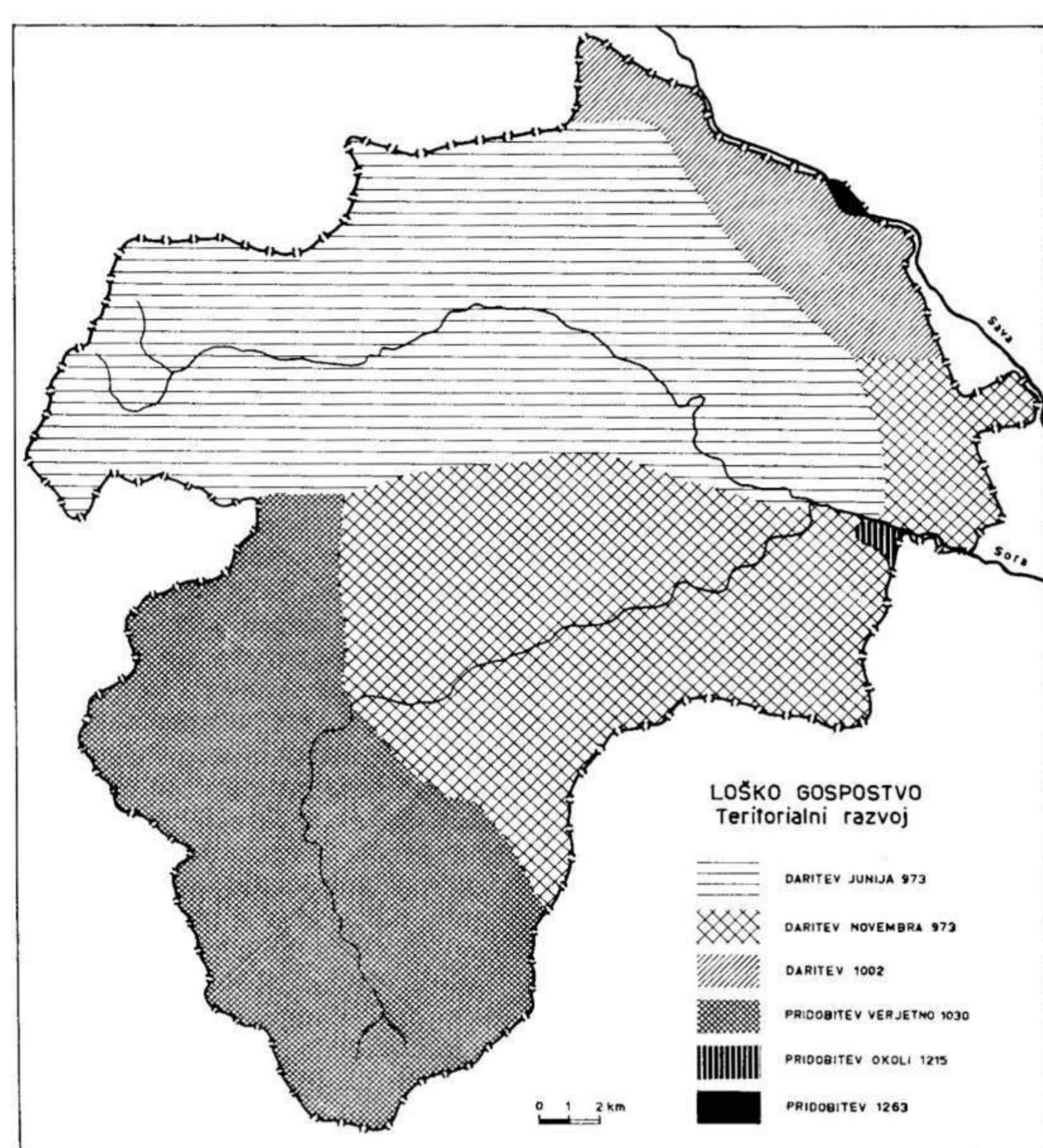
Before you is Žiri's oldest known written source: the Loka Urbarium dating from 1291, i.e. three pages from this urbarium relating to the office in Žiri. The urbarium (medieval land register, list of subjected farms and their encumbrances) is kept by the Bavarian State Archives (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) in Munich under the reference code Freising Hochstift Lit. No. 541. It has the shape of a parchment- and leather-bound codex in a height of 26 cm and a width of 17 cm. Bishop Emicho (1283-1311) ordered that an urbarium be drawn up so that he could obtain a duties register of his Loka estate. It was written in Latin by the diocesan scribe Nikolai in a script known as calligraphic Gothic minuscule. The names of offices and capital letters are written in red, so that the urbarium has three colours: red and black on a yellow base.

Tri strani iz Loškega urbarja, 1291,
digitalni fotoponatis na pergamentu.

Žirovsko, »naseljeni otok sredi gozdov« (Pavle Blaznik)
Foto: Tone Mlakar
The Žiri region, »an inhabited island in the midst of forests« (Pavle Blaznik)

Teritorialni razvoj loškega gospostva freisingških škofov.
Zemljevid iz knjige Pavla Blaznika Škofja Loka in loško gospostvo, 1973, stran 15.
Territorial development of the Loka seignury of the Bishops of Freising.

Z. I. Teritorialni razvoj loškega gospostva

Ena od prvih upodobitev freisingškega zamorca, barvna, v urbarju škofa Konrada, 1316.
One of the first colour depictions of the Negro of Freising in the urbarium of Bishop Conrad, 1316.

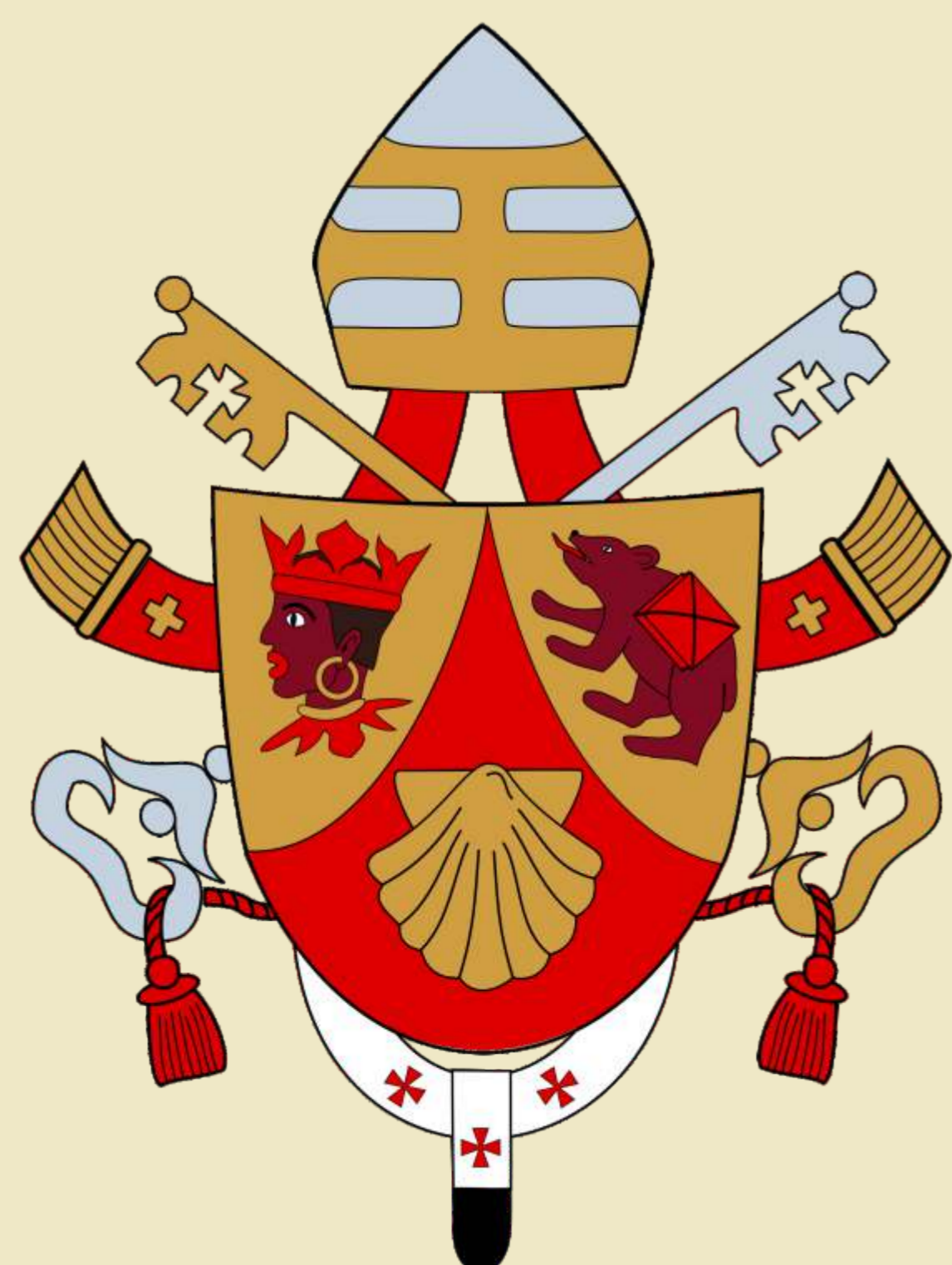
Ena od prvih upodobitev freisingškega zamorca, črno-bela, v urbarju škofa Konrada, 1316.
One of the first black&white depictions of the Negro of Freising in the urbarium of Bishop Conrad, 1316.

Freisingški zamorc s krono in žirovski Lintvern v osnutku grba Občine Žiri, kakor ga je oblikoval in predložil Peter Hawlina, 1999.
The Negro of Freising with crown and Lintvern, the dragon of Žiri, in a draft sketch of the coat-of-arms of the Municipality of Žiri, as designed and proposed by Peter Hawlina, 1999.

Grb papeža Benedikta XVI., ki je bil pred odhodom v Vatikan Münchensko-freisingški nadškof, zato sta v njegovem grbu tudi glavna freisingška atributa, medved škofa Korbinijana in zamorc s krono.
Coat-of-arms of Pope Benedict XVI, who was Archbishop of Munich and Freising before his departure for the Vatican, which is why his coat-of-arms has the main attributes of Freising – Bishop Corbinian's bear and the Negro with crown.

ŽIROVCI IN ZAMORC S KRONO

Skoraj 800-letno pripadnost Žirovskega loškemu gospostvu freisingških škofov simbolizirata tudi freisingška heraldična atributa: medved škofa Korbinijana in zamorc s krono. Izvor slednjega ni pojasnjen, medved pa je iz zgodbe, ki pripoveduje, kako je sv. Korbinijan leta 710 potoval čez Alpe v Rim, med potjo je njegovo spremstvo napadel medved in raztrgal tovornega konja. Sveti mož je medvedu naložil nositi konjevo breme vso preostalo pot do Rima, tu pa ga je te pokore odvezal in napotil nazaj na Bavarsko ... Ta simbolna zgodba hoče dopovedati, kako je krščanstvo ukrotilo divjo moč poganstva in jo postavilo v službo velikemu bavarskemu gospostvu – temu pa smo skoraj 800 let (od okoli 1030 do 1803) pripadali tudi Žirovci. Ko smo v Občini Žiri pred letom 2000 iskali občinski grb in zastavo, je rodoslovec Peter Hawlina predlagal, da damo v grb, poleg žirovskega Lintverna, tudi freisingškega zamorca s krono in tako simbolno obnovimo nekdanjo pripadnost bavarskemu oziroma srednjeevropskemu prostoru. Predlog ni bil sprejet, ostaja pa njegov simbolni pomen.

NAPOTEK: Svetujemo, da se sprehodite do bližnjega Studenca in do ruševine prezbiterija stare farne cerkve, ki je mogoče stala na tem mestu že leta 1291, oboje je od muzeja oddaljeno le nekaj minut.

THE INHABITANTS OF ŽIRI AND THE NEGRO WITH CROWN

Almost 800 years of the Žiri region's subordination to the Loka seignury of the Bishops of Freising are also symbolised by Freising's heraldic attributes: the bear of Bishop Corbinian and the Negro with crown. The origin of the latter is not clarified, while the bear is taken from the story about St. Corbinian's journey across the Alps to Rome in the year 710, during which he was attacked by a bear who tore up his packhorse. The holy man ordered the bear to carry the horse's load the rest of the way to Rome, where he released him of his penance and sent him back to Bavaria... This symbolic tale wishes to convey how Christianity tamed the ferocity of paganism and placed it in the service of the great Bavarian seignury. It is to this seignury that the inhabitants of Žiri were subordinated for almost 800 years (from around 1030 until 1803). When, in the period before 2000, the Municipality of Žiri was searching for a municipal coat-of-arms and a flag, genealogist Peter Hawlina proposed that the coat-of-arms also have, alongside Lintvern - the dragon of Žiri, a depiction of the Freising Negro with crown. In this way Žiri would symbolically renew its former association with the Bavarian or Central European area. Although the proposal was not accepted, its symbolic meaning has remained.

TIP: Take a walk to the nearby Studenec and the ruins of the presbytery of the old parish church, which probably stood on this spot as early as in 1291. Both are only a few minutes' walk from the museum.

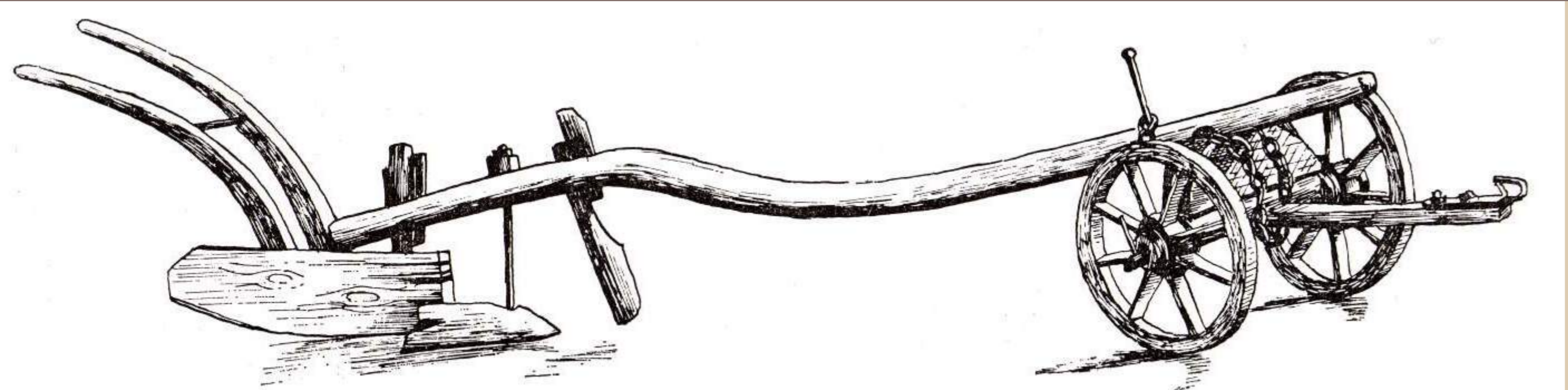

Upodobitev sv. Korbinijana, prvega freisingškega škofa, v kripti stolnice v Freisingu. Stolnica je na desni, levo je legendarni svetnikov medved.
Depiction of St. Corbinian, the first Bishop of Freising, in the crypt of the cathedral in Freising. To the right is the cathedral, and to the left is the saint's legendary bear.

OFFICIUM IN SYROCH, 1291
OFFICIUM IN SYROCH, 1291

ŽIRI NA ZEMLJI

FARMING IN ŽIRI IN THE PAST

Oralo, Starsedló pri Kobaridu

[1] »Drevo« z vsemi sestavnimi deli (Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. SAZU, 1970, str. 212).

The »drevo« (wooden plough) and its constituent parts.

Žirovce je dolga stoletja preživljala predvsem zemlja. Kmetije so postopoma nastajale do začetka 17. stoletja, ko so bila kultivirana zadnja primerna zemljišča. Glede na čas in mesto nastanka ločimo 3 tipe kmetij: grunte, kajže in rovtje. Za časa Loškega gospostva (973-1803) so bili tudi Žirovci lahko »lastniki« kmetij le toliko časa, dokler so jih uspešno obdelovali in gospostvu redno plačevali vse dajatve. V veljavi je bil zakup po dednem pravu, dedoval je najmlajši sin, če ni bilo moškega potomca pa hči. Sredi 18. stoletja je bilo na Žirovskem 377 kmetij: 122 gruntov ter 219 kajž in rovtov loškega gospostva, poleg tega pa še 36 desetinskih oziroma cerkvenih kajž. Vse kmetije so se nedotaknjene ohranile v 19. stoletje: šele takrat je bilo namreč mogoče prodajati posamezne parcele, kar je privedlo do drobljenja kmetij. Tega je bilo največ v žirovski kotlini in časovno sovпада s širjenjem obrtništva, ko se je po letu 1860 zelo povečalo število hiš na Dobračevi, v Žireh ter v Novi vasi in Stari vasi. So pa vsi Žirovci po duši še danes kmetje: tisti, ki nimajo več kmetije, namesto nje obdelujejo vsaj vrtiček, razširjeno je tudi čebelarstvo.

For many centuries, the people of Žiri lived primarily of the earth. Žiri's farms date back to the period of the Loka seigneurie, when the Bishops of Freising systematically colonised the region, which had been practically unsettled until then. The largest and oldest farms were large estates known as »grunts«, which succeeded the medieval »hubas« (from the German hube) that were created up to the beginning of the 14th century. Small farms known as »kajžas« (from the German kaise) appeared in the 16th century, mostly throughout the Žiri basin. The third type of farm was the »rovt« (German rut, or clearing): these solitary farms began to appear in the late 16th and early 17 centuries, when forests began to be cleared in hilly areas that were less suitable for farming.

In the middle of the 18th century, there were 377 farms in the Žiri area. All of them remained intact until the 19th century. Only then did farm fragmentation actually begin.

ŠINKOVČEV »DREV«

*Kmetje so nekoč orali z lesenim plugom, imenovanim drevo, po žirovsko »drev«. To je bil predhodnik železnega pluga, imel je eno leseno desko, sestavni deli pa so bili še kolca z dvema kolesoma, lemež in črtalo **[1]**. Črtalo je navpično odrezalo brazdo, lemež jo je izpodrezal spodaj, deska pa je brazdo delno obračala in delno drobila. Plug je vlekel par volov ali konj. Za oranje so bili potrebni vsaj trije: prvi je »fural« živino, drugi držal kolca, tretji pa »drev« **[2]**. Lesen »drev« se je uporabljal še v drugi polovici 19. stoletja, nato ga je izpodrinil železen plug. Razstavljeni primerek s Šinkovcove kmetije na Ledinici je podaril Jože Eniko.*

ŠINKOVEC'S »DREV«

*In the past, farmers ploughed with a wooden plough named »drevo« (tree), commonly called »drev« by the locals. This was the predecessor of the iron plough, comprised of a single wooden board, a forecarriage with two wheels, a ploughshare and a coulter **[1]**. The plough was pulled by a pair of oxen or horses **[2]**. The wooden plough or »drev« was used up to the second half of the 19th century, when it was replaced by the iron plough.*

[2] Orači, okoli leta 1970.

Ploughers, around 1970.

16 Erjavo na Mrzlem Vrhu, ena od najvišje ležečih kmetij na Žirovskem, okoli leta 1960. Erjavo on Mrzli Vrh, one of the highest lying farms in the Žiri area, around 1960.

TIPI KMETIJ

Žirovske kmetije so nastale za časa Loškega gospostva, ko so freisinški škofje sistematično kolonizirali do tedaj skoraj neposeljeno ozemlje. Največje in najstarejše kmetije so grunti, nasledniki srednjeveških hub, nastali do začetka 14. stoletja. Kajže so nastajale od sredine 16. stoletja, večinoma po žirovski kotlini. Tretji tip kmetij so rovti: te osamljene kmetije so nastale šele konec 16. in v začetku 17. stoletja, s krčenjem gozda v hribovitem in za kmetovanje manj primernem svetu, po velikosti pa so bliže gruntom kot kajžam.

ŽIVINOREJA

O velikosti posameznih kmetij največ pove število živine, ki so jo redili leta 1630. Na gruntih so imeli od 6 do 20 glav živine, večinoma pa med 10 in 16. Dobra polovica gruntarjev je redila tudi ovce (do 15 glav), tretjina pa še koze (do 12). Tretjina gruntarjev je imela tudi konje, navadno 1 ali 2, nekateri tudi 3 ali 4 **31**. Rovtarji so imeli nekoliko manj živine: večinoma med 6 in 12 glav goved, skoraj vsi tudi ovce (do 10), koze pa le izjemoma. Kajžarji so premoogli le po 1 kravo, če je kdo imel 2, je moral seno dokupiti.

Živina na treh gruntih na Lednici:

LETO	GOVEDO	OVCE
1630	35	51
1750	36 (12 je bilo volov)	13

LIVESTOCK BREEDING

In 1630, the large farms («grunts») had from 6 to 20 livestock units, mostly between 10 and 16. Approximately half of the large landowners also bred sheep (up to 15 units), and one third bred goats as well (up to 12). One third of them also had horses, usually 1 or 2, some even had 3 or 4 **31**. The owners of solitary mountain farms («rovstars») had a somewhat smaller number of livestock: mostly between 6 and 12 livestock units, and almost all of them also had sheep (up to 10).

POLJEDELSTVO

V 17. in 18. stoletju sta bili najpomembnejši žiti oves in ajda. Spremembe pri poljščinah in živini so bile od 1630 do okoli leta 1750 majhne: opazimo povečane posevke ovsu in lanu in zmanjšanje rži, ječmena in ajde **41**.

Skupna količina posevkov (v mernikih, mernik = 26,5 l) na treh gruntih na Lednici:

LETO	OVES	AJDA	RŽ	JEČMEN	PŠENICA	PROSO	LAN
1630	20	26	14	9	9	1	5
1750	34	20	8	4	8	1	10

FARMING

The most important cereals in the 17th and 18th centuries were oats and buckwheat. Also sown in that period were rye, barley, millet and flax.

OBREMENITEV ROVTOV (1630 IN OKOLI 1750) **51**

Rovti so nastali razmeroma pozno, v hribovitem, z gozdom poraslem svetu, ki ga je bilo treba šele izkrciti. Zato so bili v začetku manj obdavčeni kot hube. Leta 1630 je bila najvišja dajatev desetina, ki so jo ponavadi poravnali z denarjem ali platnom. Okoli leta 1750 so desetino poplačali s pridelki, uvedeni so bili novi davki za deželo (kontribucija) in gospostvo (robotnina). Skupne dajatve rovtov gospostvu in deželi so bile 6-krat višje kot leta 1630.

PODROBNEJŠA PREDSTAVITEV KMETIJE **61**

Kaj je prideloval in kakšne dajatve je plačeval kmet Erjavc na Mrzlem Vrhu, lastnik rovta nastalega leta 1567: (fl. = goldinar, helm = 20, 12 litrov, mernik = 26,5 l) **41**
 Urbar iz leta 1630: Lenka Jančič je posejala 19 1/2 helmov žit (13 ovsu, 3 ajde, 1 rži, 1 mešano pšenice in ječmena, 1 1/2 ječmena) in 2 helma lanu, čez zimo pa je redila 10–11 goved in 7 ovc. Dajatve: gospostvu in deželi 1 fl. in 26 kr.; desetina 4 fl. in 30 kr.; namesto tlake daje gozdarju 1 helm ovsu; bira župniku 1 helm žita in 1 sir, cerkovniku pa 3 skledje žita.

Terezijanski kataster okoli leta 1750: Jurij Kosmač, 1/2 hube; ima 6 njiv, 3 travnike in gozd. Imena njiv (V Merslim varcha, Sa Skednam, per Svenako, pod Kasho, per Goinah, per Kosovzo) razkrijejo, katera gospodarska poslopja so bila na kmetiji ok. 1750: skedenj, svinjak, kašča, kozolec. Seveda je kmetija imela tudi hlev. Dajatve: gospostvu in deželi 8 fl. 46 kr. (hišni goldinar 30 kr., kontribucija 3 fl., deželni davek 2 fl. 25 kr., gospostvo 21 kr., robotnina 2 fl. 30 kr.); desetina 4 mernike rži, 16 mernikov ovsu in ajde, 1,5 funta prediva, 1 petelina; župni cerkvi 5/8 mernika rži, 1/4 mernika ovsu in ajde; sodniku 0,5 mernika ovsu in ajde, 1,5 funta prediva.

PORAST PRIDELKA V ČASU TEREZIJSKIH REFORM **71**

V drugi polovici 18. stoletja se je pod vladarjema Marijo Terezijo in Jožefom II. raven kmetijstva pričela dvigati. Začeli so uvajati nove kmetijske rastline (krompir, deteljo, bob, grah, fižol), nov način kolobarjenja, živino so privezali v hleve in tako dobili gnoj za njive. Zato so se pridelki povečali, kot kaže tudi primer Modrijanove kajže na Dobračevi. Leta 1630 je Jernej Hlevišar, ki je kajžo kupil za 150 goldinarjev, posejal 5 helmov žita in redil 1 kravo. Takrat je pridelek po približnih ocenah znašal trikratno količino posevka, torej 15 helmov (11 mernikov). Površina njiv je bila v letih 1846–1854 približno enaka kot leta 1630, pridelek pa se je povečal na 40 mernikov, kar je več kot trikratna količina pridelka iz leta 1630.

HIGHER CROP YIELD IN THE PERIOD OF MARIA THERESA'S REFORMS **71**

In the second half of the 18th century, agriculture began to develop more intensively under the rule of Maria Theresa and Joseph II. New crops began to be introduced (potatoes, clover, broad bean, peas, beans), as well as a new method of crop rotation, livestock was tied in stables and thus provided manure for the fields. This led to increased crop yields.

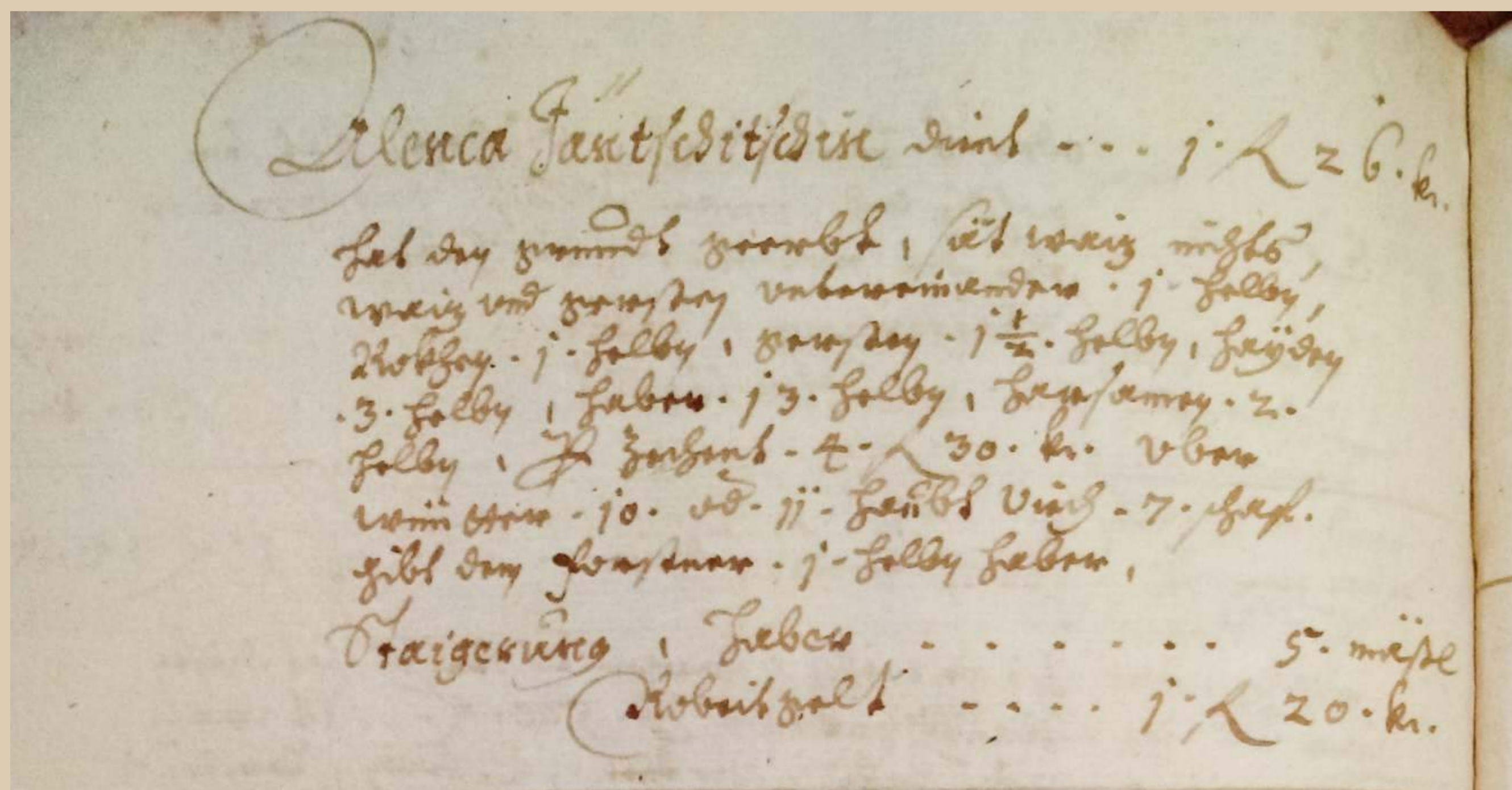
31 Spravilo sena na kmetiji Pri Sedeju v Doleh, okoli leta 1910. Haymaking at the «Pri Sedeju» farm in Dole, around 1910.

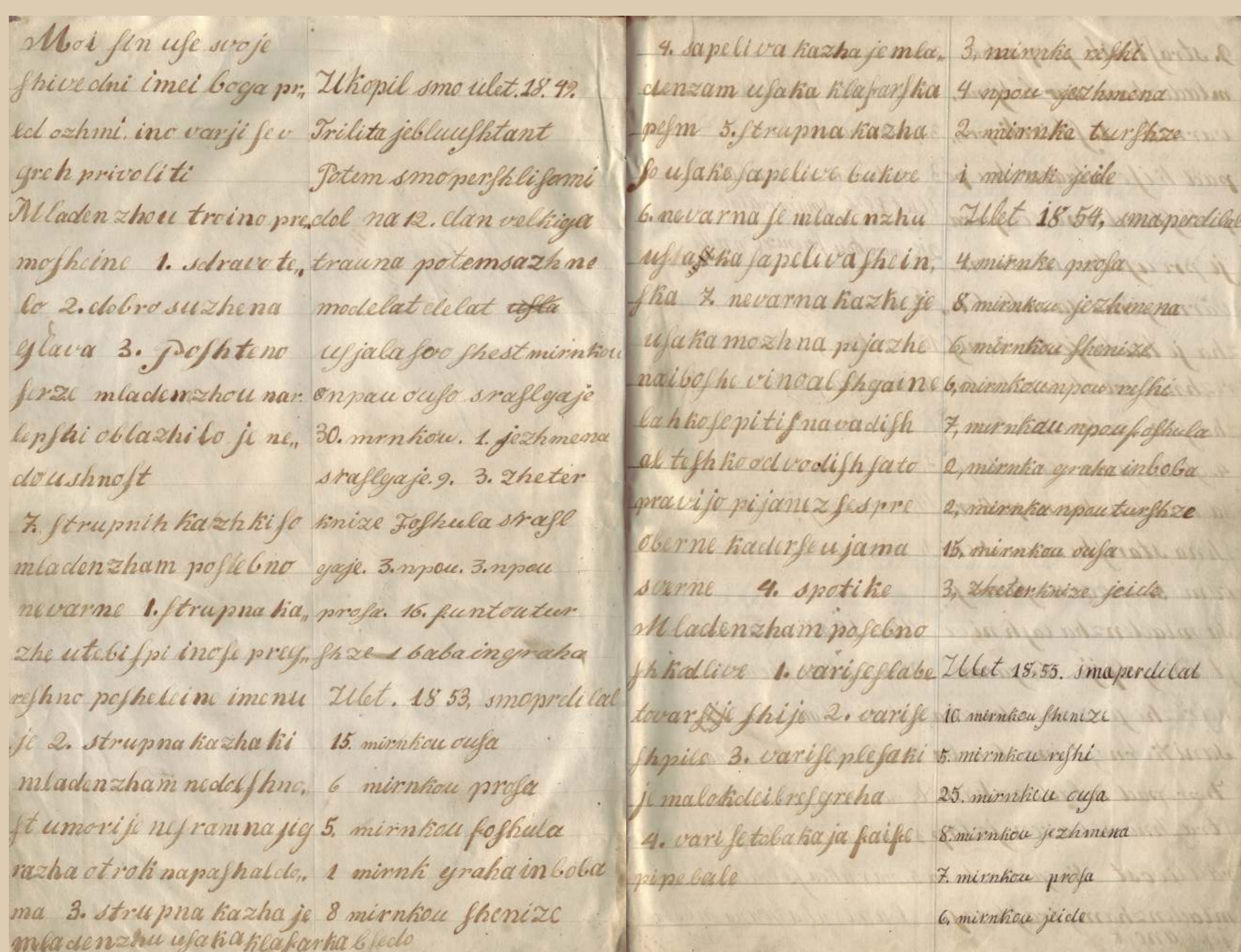
41 Mernik in polovični mernik, merski posodi za žito. Bushel and half-bushel, vessels used to measure wheat.

51 Dajatve kmetije Erjavc na Mrzlem Vrhu, leta 1630. Tributes of the Erjavc farm on Mrzli Vrh, 1630.

61 Gospodarski zapiski Janeza Poljanška z Dobračeve, iz leta 1854. Economic notes of Janez Poljanšek from Dobračeva, dating from 1854.

ŽIROVSKE HIŠE PRED LETOM 1900

HOUSES IN ŽIRI BEFORE 1900

Prvi opis hiš je iz konca 18. stoletja, ko v opisnem delu jožefinskega vojaškega zemljevida izvemo, da so bile takrat (okoli 1783) »trdne zgradbe« le cerkve ter nekaj gruntarskih hiš: 1 na Dobračevi, 1 v Stari vasi in nekaj v Žireh. Nič bolje ni bilo petdeset let pozneje (cenilni elaborat franciscejskega katastra, iz leta 1831), ko so Žiri, farno in upravno središče Žirovskega, opisane takole: Razen župne cerkve, župnišča in nekaj privatnih hiš, ki so zgrajeni iz trdnega materiala, kriti s skodlami, tudi zgrajeni v nadstropje, so vse ostale hiše pritrlične, delno iz kamenja in lesa in krite s slamo. Stanje poslopij je revno in njihova notranjost zelo nečista. Na Koprivniku pa je bilo stanje naslednje: Hiše so vse pritrlične in so skupaj s hlevi zgrajene iz netrdnega materiala, iz lesa, in vse krite s slamo. Ravno tako so leseni tudi skednji, ki tvorijo skupaj s stanovanjskimi hišami in hlevi zaključeno dvorišče, v katerem je na sredi gnojišče. Razen tega je poleg hlevov še prostor za krmo, poleg gospodarskega poslopja pa prostor za svežo krmo.

Prve hiše so bile torej pritrlične, zgrajene iz lesenih brun in krite s slamo, imele pa so kurilni »črni« del in »hišo«. Najprej so pozidali »črni« del, da se je zmanjšala nevarnost požarov. Šele kasneje je prišla na vrsto zidana »hiša«, ki so ji dodali še kamro. Črna kuhinjo so ločili od veže, kasneje so zgradili dimnik, šele v začetku 20. stoletja pa so v kuhinjah sezidali štedilnike. Vsaka hiša je nosila pečat predelav in lastnikov, vendar so, vsaj premožnejše, delovale skladno [1]. V 20. stoletju je večina starih hiš izginila ali pa so doživele velike preureditve.

The first description of houses dates from the end of the 18th century, when only churches and some houses on large estates (grunti) were built of masonry. The first houses were therefore single-storey homes built of logs and covered with straw, but they did have a »black« cooking/heating area and a »house« (central living area). The »black« area was the first to be built up with masonry in order to reduce the risk of fire. Although each house bore the stamp of alterations and of its owners, they nevertheless had a harmonious appearance, at least those of the wealthy [1]. In the 20th century, most of the old houses disappeared or underwent major renovations.

OBLIČ (»OBU«) ZA TRSKE IN ČELEŠNIK

Hiša je družini zagotavljala osnovne pogoje za preživetje. Nudila je zavetje za nočni počitek, toploto in svetlobo v dolgih zimskih večerih ... V današnjem času, ko je obilje luči zbrisalo mejo med dnevom in nočjo, si težko predstavljamo, da je še pred dobrim stoletjem za mrakom nastopila prava noč. V morju teme so otočki svetlobe po hišah ustvarjali občutek varnosti pred skrivnostnim zunanjim svetom noči; tako je bilo v vaseh in še bolj na samotnih hribovskih kmetijah. Trske za razsvetljavo so narezali iz brezovega lesa s posebnim obličem in jih zataknili v čelešnik, držalo za trske. Obliča sta podarila Janez Miklavčič (Bukovčan, Koprivnik 29) in Janez Kavčič iz Žirovskega Vrha.

ČELEŠNIK (SPLINTER HOLDER)

The house provided the family with the basic conditions for its existence. It offered shelter for night rest, as well as warmth and light during the long winter evenings. Today, when the abundance of light has erased the boundary between day and night, we find it difficult to imagine that more than a century ago, dusk was followed by true night. In the sea of darkness, the islands of light glowing in houses gave people a sense of safety from the mysterious external world of the night. The splinters used for illumination were cut from hewn of dried beechwood and placed in the splinter holder.

[1] Nagličeva hiša v Žireh, okoli 1925.
Naglič's house in Žiri, around 1925.

[2] Šinkovcova hiša na Ledinici, v zapisu iz leta 1510. Šinkovec's house in Ledinica, in a record from 1510.

Officiū Beyzacz
ledinitzj
Thomas Strel behaußung ist volerpaut
für zuny zuff zine huse und e geyß

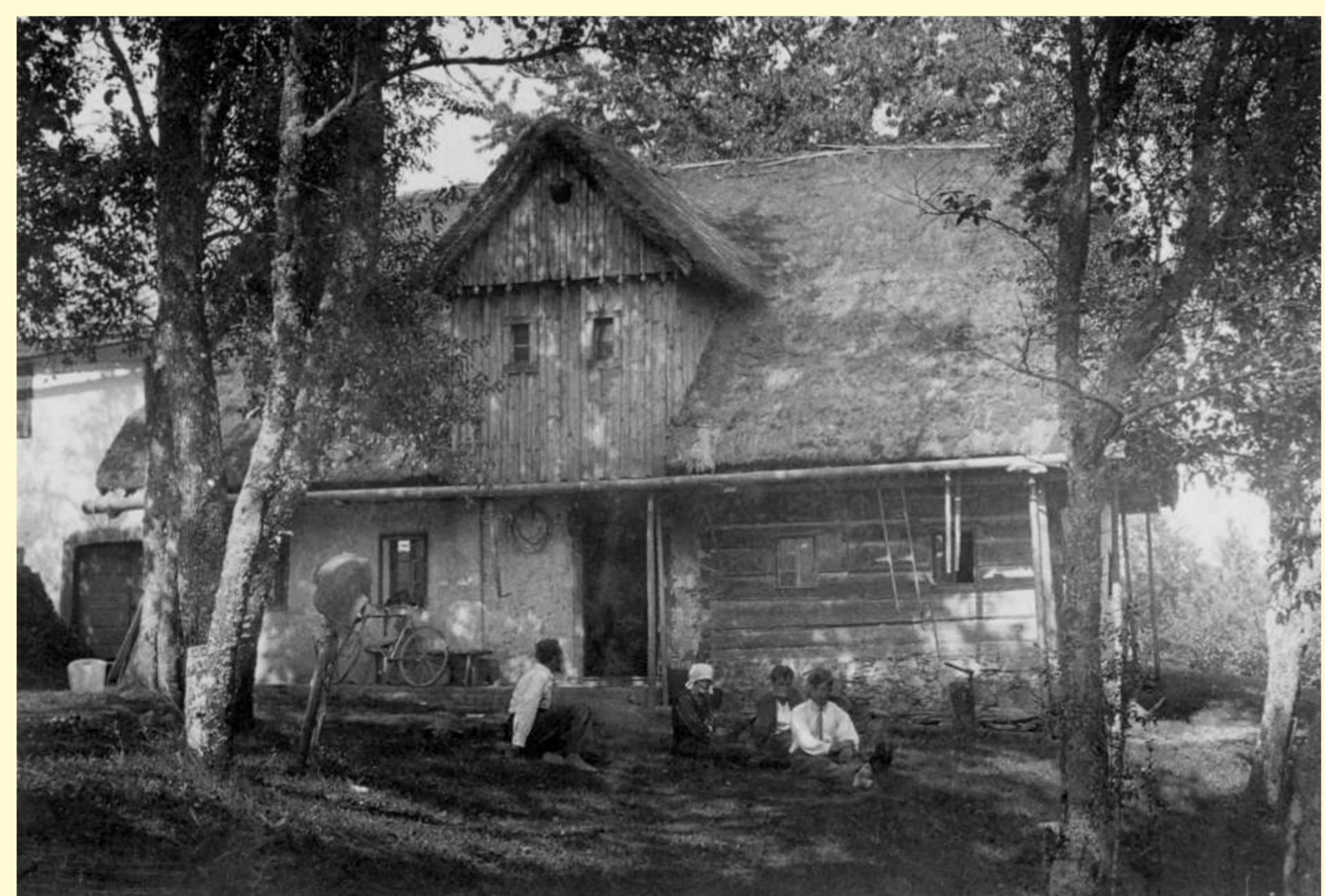

[3] Šinkovcova hiša, severna stran, okoli leta 1970. Šinkovec's house, around 1970.

[4] Možinetova kašča v Zavrtaču, leta 2010. Možina's granary in Zavrtač, 2010.

[8] Kajža Krog v Hlevišah, z zidanim »črnim« delom in leseno »hišo«, okoli 1932. Hlev je skrajno levo. The Krog »kajža« (small estate) in Hlevišah with its »black« masonry part and its wooden »house«, around 1932. On the extreme left is the stable.

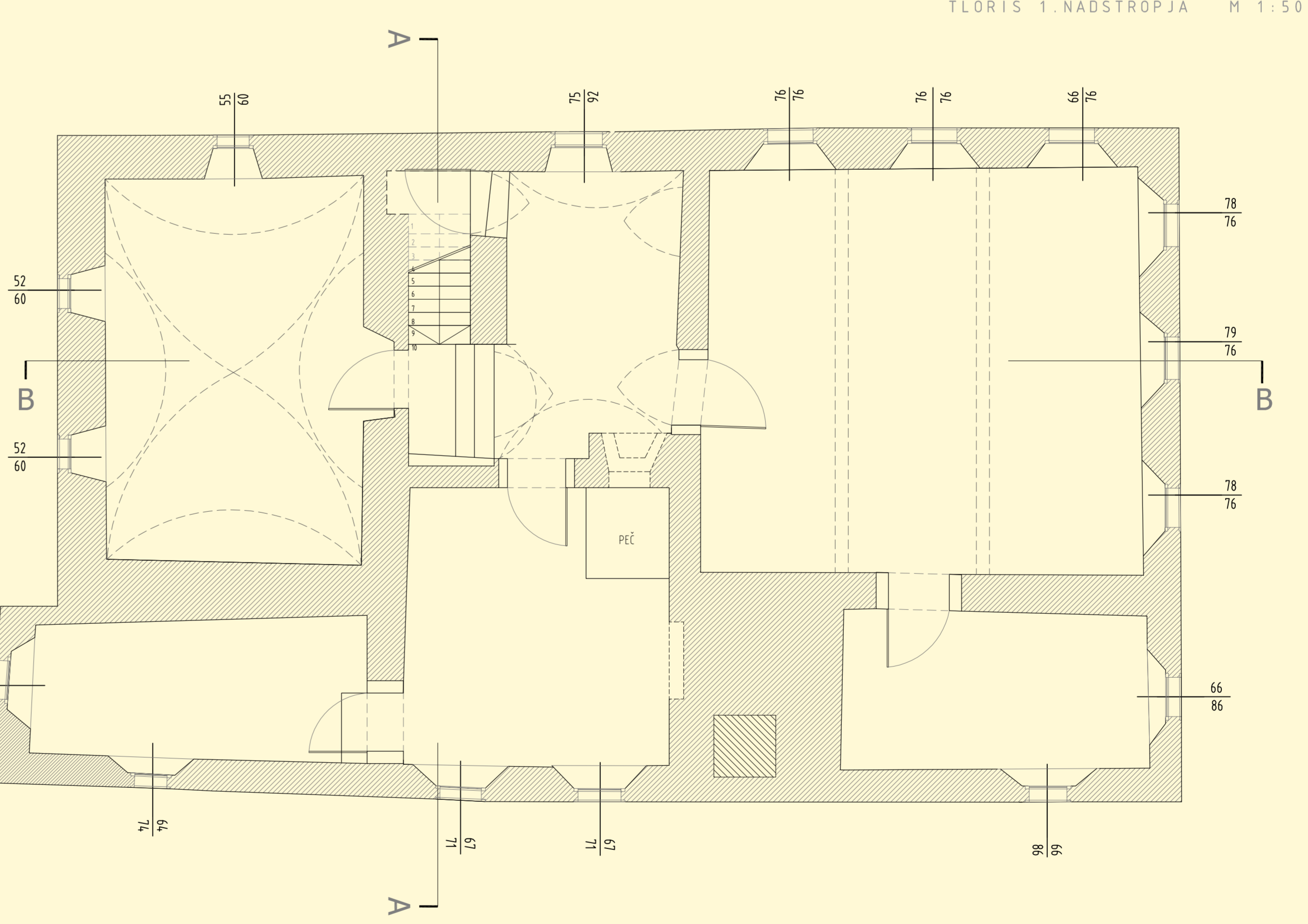
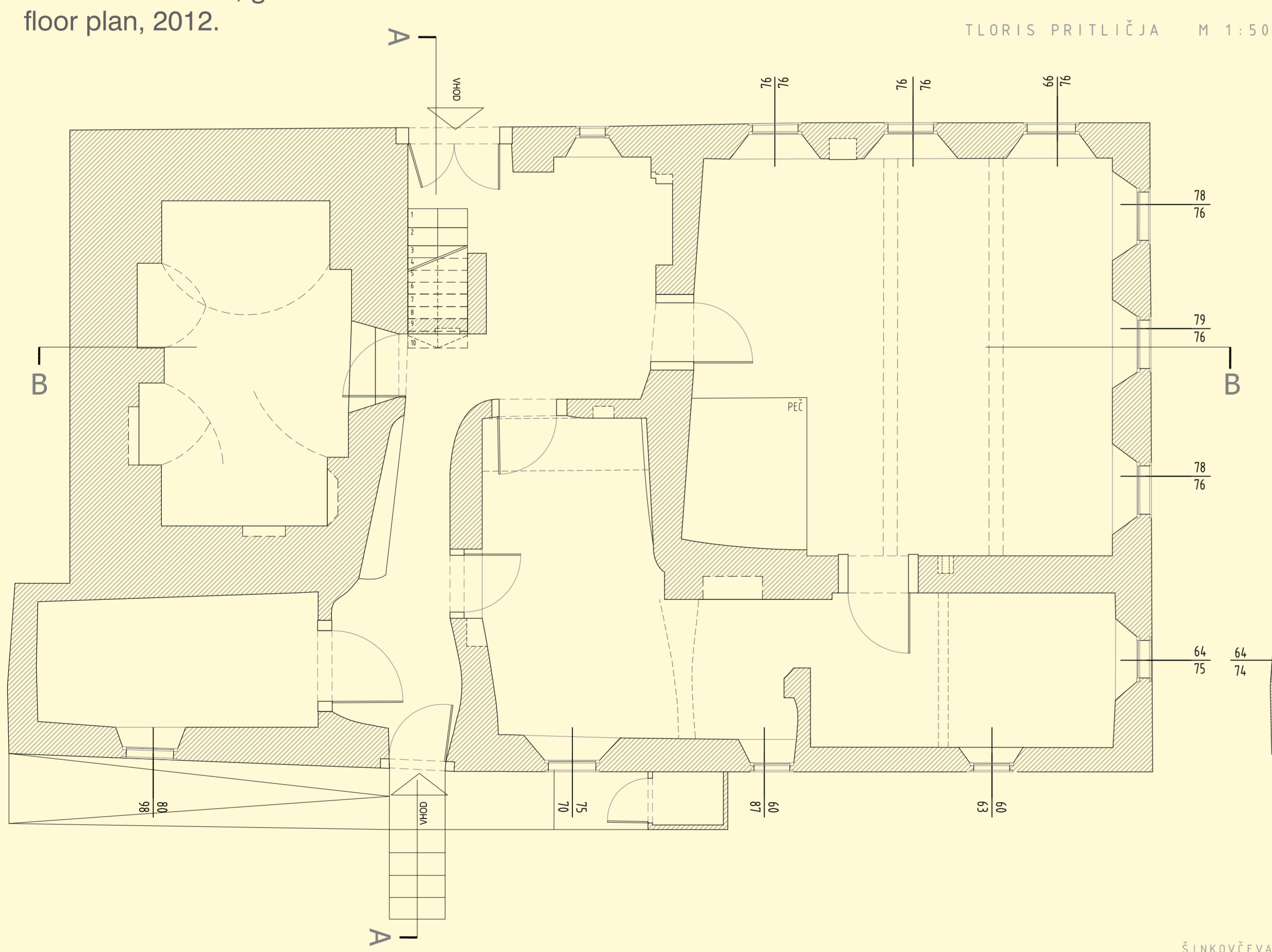

[9] Rovt Dovčan v Javorjevem Dolu, okoli leta 1905. Dovčan solitary farm in Javorjev Dol, around 1905.

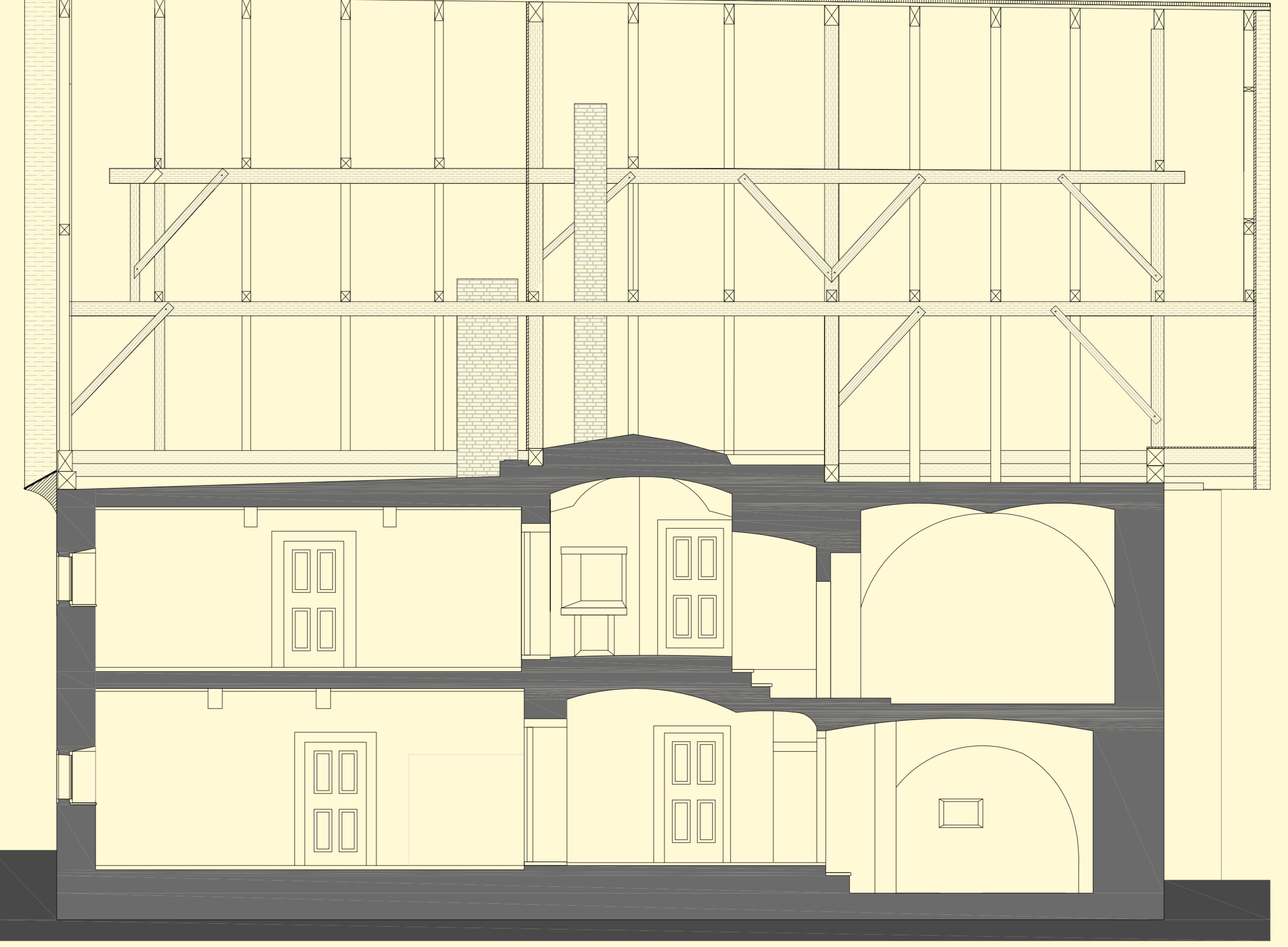
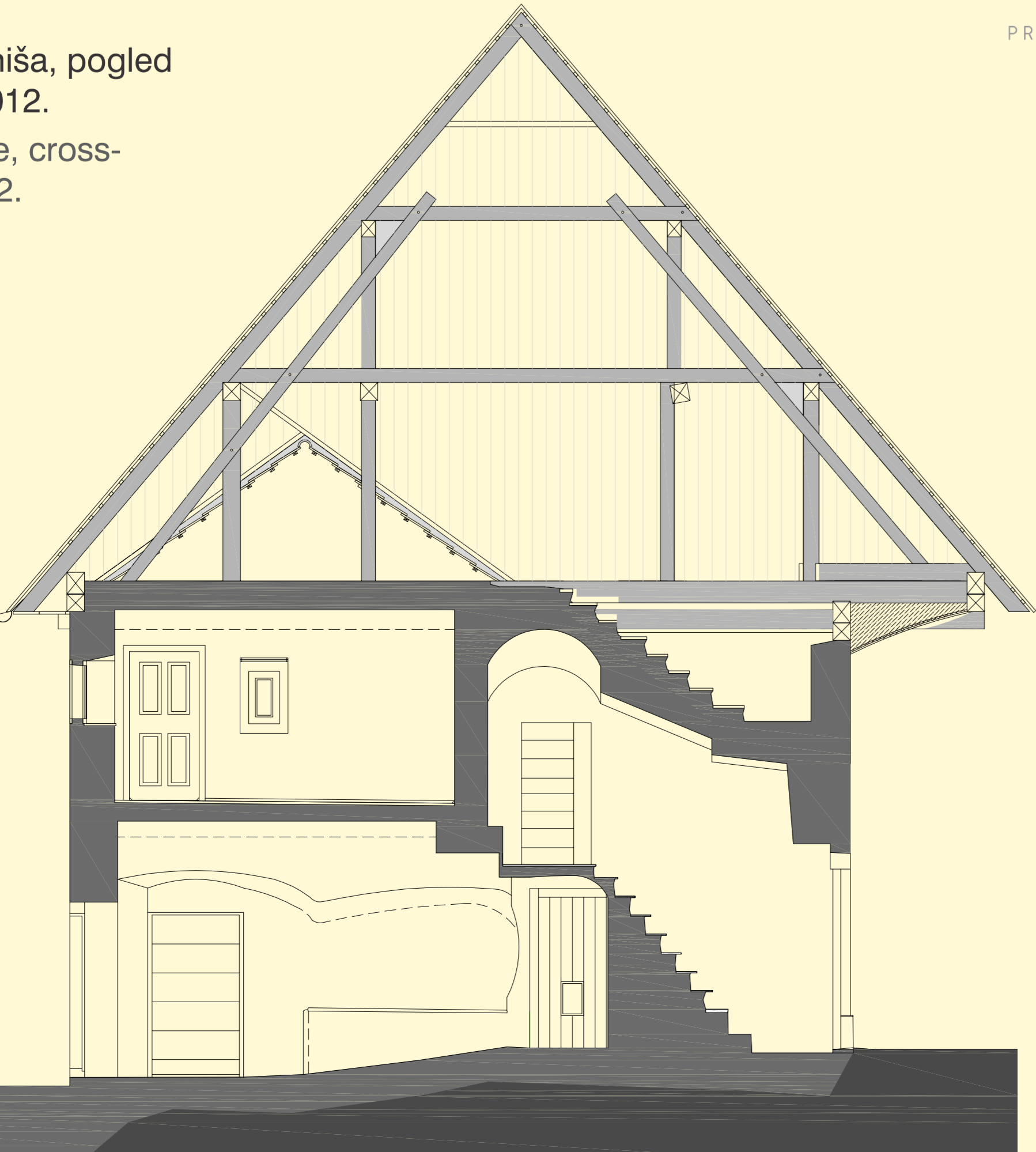

[5] Šinkovcova hiša, severna stran zgoraj, tloris pritličja, leta 2012. Šinkovec's house, ground floor plan, 2012.

[6] Šinkovcova hiša, tloris nadstropja, leta 2012. Šinkovec's house, first floor plan, 2012.

[7] Šinkovcova hiša, pogled v preseku, leta 2012. Šinkovec's house, cross-section view, 2012.

GRUNTARSKA ŠINKOVCOVA HIŠA NA LEDINICI

Prve gruntarske hiše so nastale pred koncem 13. stoletja. Ko so pred pol tisočletja, leta 1510, uradniki loškega gospostva popisovali kmetije podložnikov, se popis kmetij žirovskega urada začne s prvo omembo Šinkovcove hiše na Ledinici: Tomaž Strel ima dograjeno hišo (*Thomas Strel behaußung ist volerpaut*) **[2]**. Tomaža Strela so nasledili rodovi Šinkovcov (med leti 1560 in 1785) in nato Bogatajev. Zadnje predelave hiše so bile v 19. stoletju, ko so jo iz barvite poslikave preoblekli v umirjeno belino. Hiša ima vpisane letnice: 1688 na zunanjem zidu kašče, 1817 na stropnem tramu zgornje »hiše« in 1837 na tramu ostrešja.

Današnja hiša **[3]** je nastala z združitvijo dveh stavb, kašče na desni strani sedanjih vhodnih vrat in hiše na levi strani. Kašča ima dve etaži, prva je klet z zidovi debeline 1,2 m in obokom, tudi druga etaža je obokana. Streha kašče je imela sleme pravokotno na sedanje sleme hiše in je bila podobna Možinetovi kašči v Zavrtaču **[4]**. Ni znano, kdaj je prišlo do združitve kašče in hiše. Obe sta imeli poslikane vogale, t. i. šivan rob. Zunanje stopnice kašče so po združitvi uporabili za dostop v prvo nadstropje združene hiše: za prvo stopnico služi del portala kašče, sklepnik portala pa je v tlaku veže. Ker bi imela nova hiša nesorazmerno obliko, so jo v zadnjem delu po celotni dolžini razširili s prizidkom, širine 2,61 metra. Tlorisa pritličja in nadstropja in pogled v preseku so na slikah **5-7**.

ŠINKOVČ'S HOUSE ON LEDINICA

The first houses on large estates (grunti) appeared before the end of the 13th century. Šinkovc's house in Ledinica was first mentioned half a millennium ago, in 1510 **[2]**. The last renovations were made to the house in the 19th century. The present-day house **[3]** comprises two buildings that were joined - a granary on the right side of the present entrance, and a house on the left side. The granary resembled Možina's granary in Zavrtač **[4]**. The ground floor and first floor plans and the cross-section view of the house are shown in photos **5-7**.

HIŠE KAJŽARJEV

Prve kajže so omenjene leta 1477. Bilo jih je le 6, stale so ob potokih. Ti prvi kajžarji so se verjetno ukvarjali z obrtjo, bili so kovači, žagarji oziroma tesarji in strojarji. Leta 1520 je bilo kajž že 15, leta 1560 45, leta 1564 pa 50. Večina je torej nastala v prvi polovici 16. stoletja v Žireh ter sredi žirovske kotline med hubami Dobračeve na eni strani ter Stare vasi na drugi strani. Tipično kajžarsko naselje je Nova vas, kjer je prvotno obstajal samo grunt (Bartel), nato pa so v njeni bližini nastali še en rovt (Krajar) ter kar 17 kajž. Kajže so premogle le malo zemlje, hiše so bile majhne, hlev je bil navadno pod isto streho kot hiša **[8]**.

HOUSES OF SMALL ESTATE HOLDERS (KAJŽARJI)

The small estates (kajže) had very little land, the houses were small, and the stable was usually under the same roof as the house **[8]**.

HIŠE ROVTARJEV

Rovti so nastali šele v času druge poselitve, v drugi polovici 16. in v začetku 17. stoletja - najprej v Jarčji Dolini, v Javorjevem Dolu, na Koprivniku in Mzlem Vrhu, nato v Idršku na Žirovskem Vrhu. Gre za osamljene kmetije, raztresene po hribovitem svetu, obkrožene so z gozdom, obdelovalno zemljo imajo okrog hiše. Rovtarji so imeli na splošno skromnejša posestva in bivališča kot gruntarji. Ker pa so bili rovti različno veliki, se to kaže tudi v hišah: nekatere so bile podobne gruntarskim, večina pa kajžam **[9]**.

HOUSES OF SOLITARY FARM HOLDERS (ROVTARJI)

The so-called rovte or solitary farms did not appear until the period of the second colonisation in the second half of the 16th and early 17th centuries. For centuries these solitary farms were scattered throughout the hills, surrounded by forests, with cultivable land around the house. The rovtarji generally had more modest landholdings and dwellings than the gruntarji (large estate holders) **[9]**.

ŠINKOVČEVA HIŠA NA LEDINICI, ŽIRI, posnetek obstoječega stanja Prenova in konzervatorstvo 2012 Mentorica: prof. dr. Živa Deu
Avtorji: Bea Avguštin, Tjaša Barič, Brina Britošek, Špela Glavač, Kim Istenič, Gregor Matijec

ŠINKOVČEVA HIŠA NA LEDINICI, ŽIRI, posnetek obstoječega stanja Prenova in konzervatorstvo 2012 Mentorica: prof. dr. Živa Deu
Avtorji: Bea Avguštin, Tjaša Barič, Brina Britošek, Špela Glavač, Kim Istenič, Gregor Matijec

ŠINKOVČEVA HIŠA NA LEDINICI, ŽIRI, posnetek obstoječega stanja Prenova in konzervatorstvo 2012 Mentorica: prof. dr. Živa Deu
Avtorji: Bea Avguštin, Tjaša Barič, Brina Britošek, Špela Glavač, Kim Istenič, Gregor Matijec

ŠINKOVČEVA HIŠA NA LEDINICI, ŽIRI, posnetek obstoječega stanja Prenova in konzervatorstvo 2012 Mentorica: prof. dr. Živa Deu
Avtorji: Bea Avguštin, Tjaša Barič, Brina Britošek, Špela Glavač, Kim Istenič, Gregor Matijec

Izmero in risbe Šinkovcove hiše so naredili študenti Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani Bea Avguštin, Tjaša Barič, Brina Britošek, Špela Glavač, Kim Istenič in Gregor Matijec pod mentorstvom profesorice dr. Zive Deu. Vsem se najlepše zahvaljujemo za dragoceno delo.

ŽIROVSKE HIŠE PRED LETOM 1900
HOUSES IN ŽIRI BEFORE 1900

ŽIROVSKE VELIKE GRADNJE V 20. STOLETJU

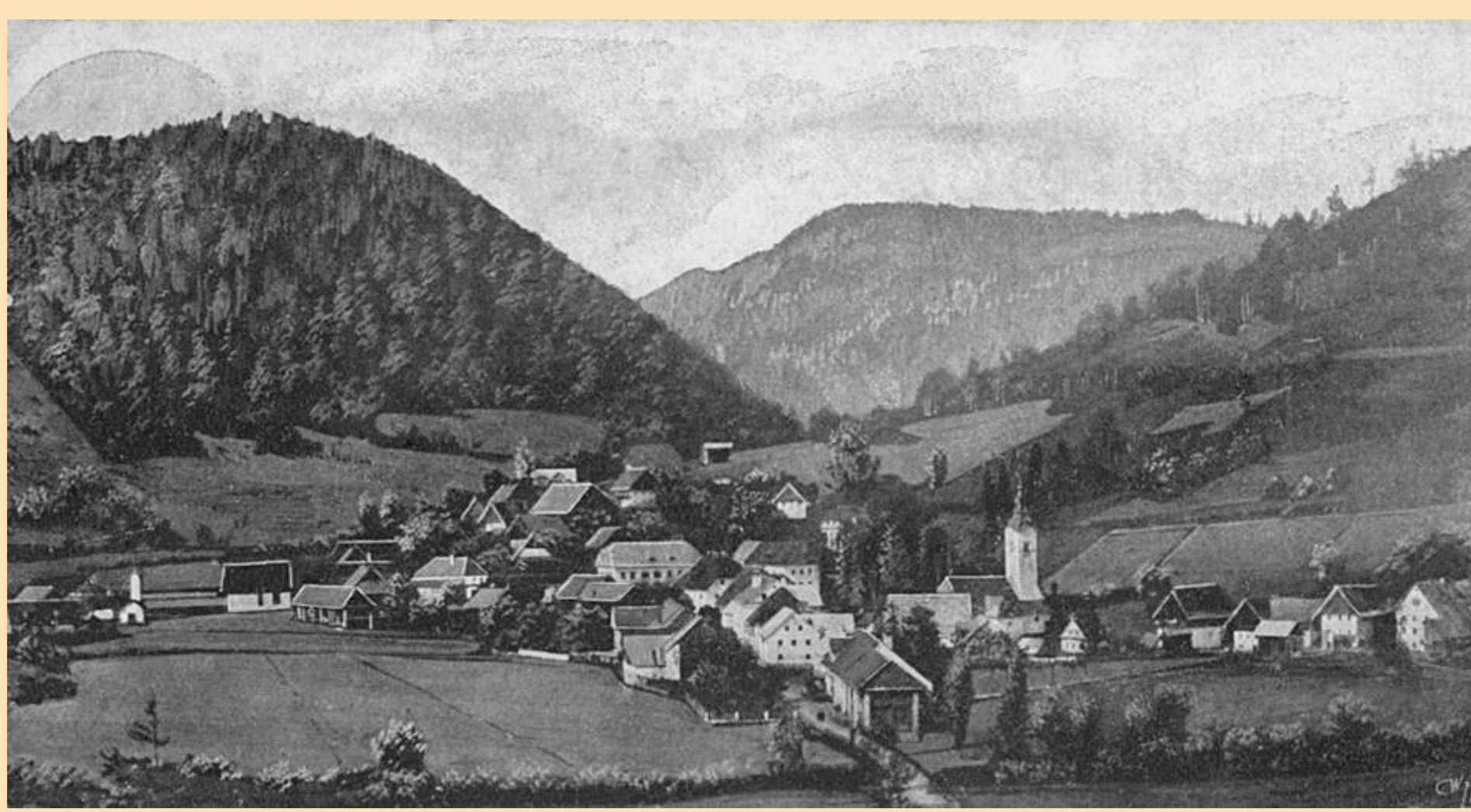
MAJOR CONSTRUCTIONS IN ŽIRI IN THE 20TH CENTURY

IDEJNI NAČRTI ZA NOVO STAVBO TOVARNE ŠPORTNIH ČEVLJEV ŽIRI, 1946-47

Muzejsko društvo Žiri hrani zeleno mapo, na kateri piše: Tovarna športnih čevljev Žiri, Idejni načrti. Na notranji strani je Alfonz Zajec, prvi predsednik društva, pripisal: »Dal Ernest Mlakar za muzej dne 22. junija 1970.« Kot kaže pregled vsebine mape, v njej niso načrti, po katerih je bila nova stavba tovarne dejansko zgrajena, ampak idejni načrti, ki so služili kot priloga vlogam za državno podporo gradnji. Nadvse zanimiva je pripoved o tem, kako naj bi ti načrti nastali. Že pred 2. svetovno vojno je Jože Gantar, ki je študiral gradbeništvo v Brnu, za svojega očeta Antona, največjega samostojnega podjetnika med predvojnimi čevljarji, narisal idejni načrt za novo tovarno, ki jo je oče nameraval postaviti. Očetove načrte in sinov študij sta nato nasilno prekinili vojna in sprememba oblasti po njej. Po vojni se je čevljarska zadruška Čevljarna Žiri, katere prostori so bili raztreseni po vseh Žireh, odločila zgraditi novo, sodobno delavnico. Prošnjo za odobritev tega namena in denarno pomoč je naslovila tudi na Ministrstvo za industrijo in rudarstvo Vlade LRS. Minister Franc Leskošek Luka pa je ravno v tistem času od svojega soborca Borisa Kidriča, ki je bil šef centralne planske komisije v Beogradu, dobil naročilo in sredstva, naj leta 1947 v Sloveniji zgradi novo tovarno, takšno, ki bo služila za vzor. In minister Luka naj bi na seminarju februarja 1947 izrekel te besede: »Kdor želi graditi letos, naj prinese do ponedeljka idejni načrt in proračun!«. To je bilo sredi tedna, do ponedeljka je bilo torej le nekaj dni. A takratnih pionirjev žirovske industrije pod vodstvom Vinka Govekarja to ni zmedlo. Jože Gantar je prekopiral in povečal načrt, ki ga je že imel, sestavili so tudi proračun. V ponedeljek zjutraj, ko avtobus zaradi visokega snega ni mogel iz Žirov v Loko, je Mirko Kosmač na konju odjezdil do železniške postaje na Trati, kjer je ujel vlak in zahtevane dokumente še pravočasno izročil glavni direkciji v Ljubljani. In tako so novo tovarno, ki naj bi sicer stala v Kranju, dobili Žirovci!

CONCEPTUAL DESIGNS FOR THE NEW BUILDING OF THE SPORT SHOE FACTORY IN ŽIRI (TOVARNA ŠPORTNIH ČEVLJEV ŽIRI), 1946-47

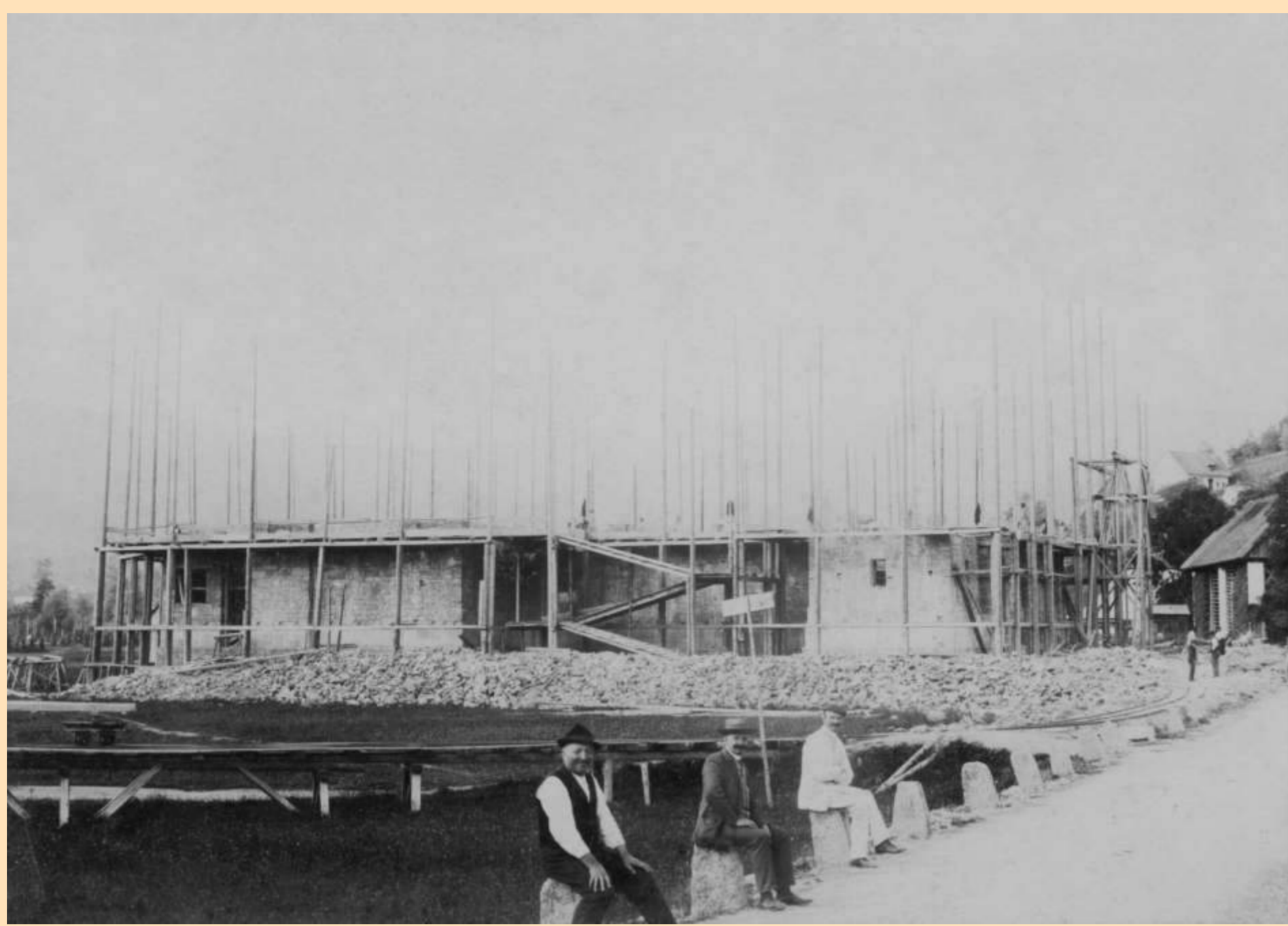
Staro vaško jedro Žirov, središče kraja do 1. sv. vojne, razglednica Fototeka Muzeja Žiri
Old village core of Žiri, the centre of the settlement until World War I, postcard.

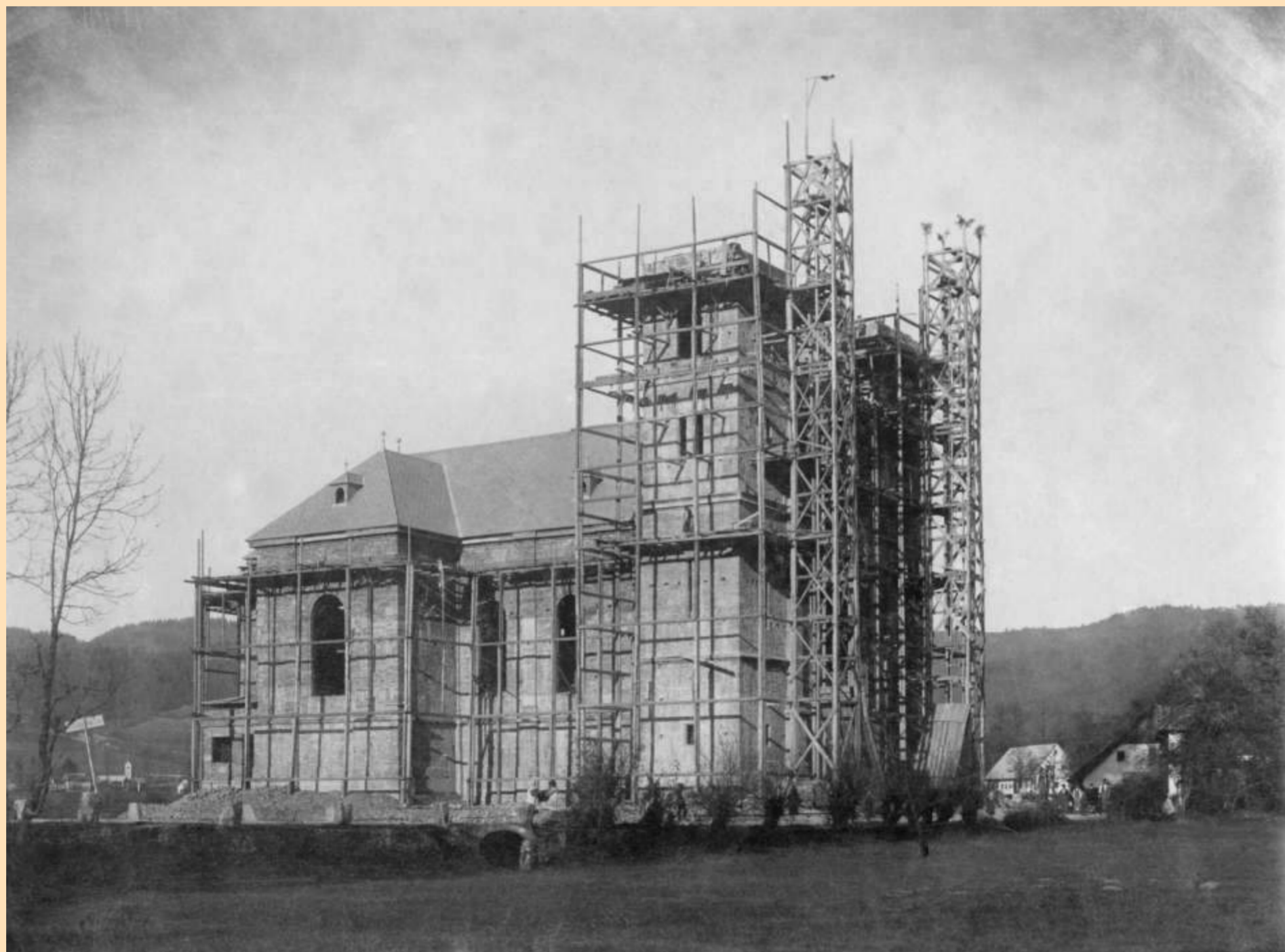
Železniška proga, po kateri so vozili kamenje iz kamnoloma v Žirku do gradbišča nove cerkve, fotografirana verjetno okrog 1907.
The «railway» used to transport stone to the building site of the new church in Žiri, around 1907.

Nova žirovska župna cerkev v gradnji, verjetno okrog 1907.
Construction of the new parish church in Žiri, around 1907.

Nova žirovska župna cerkev v gradnji, ladja že pod streho.
Construction of the new parish church in Žiri, around 1908.

Središče Žirov med obema svetovnimima vojnama, razglednica Fototeka Muzeja Žiri
Center of Žiri between the two world wars, postcard.

Razvilje prapora DPD Svoboda Žiri, v nedeljo, 15. julija 1956. Prireditve je bila pred srednjim, kulturni namenjenem delom novega Zadrúžnega doma; v soboto zvečer so v novi in še nedokončani dvorani tega doma odigrali Kreťtovo Ceľjske grofe
Foto: Lojze Jurc
Unfolding the flag of the Workers' Cultural Society 'Svoboda Žiri' on Sunday, 15 July 1956.

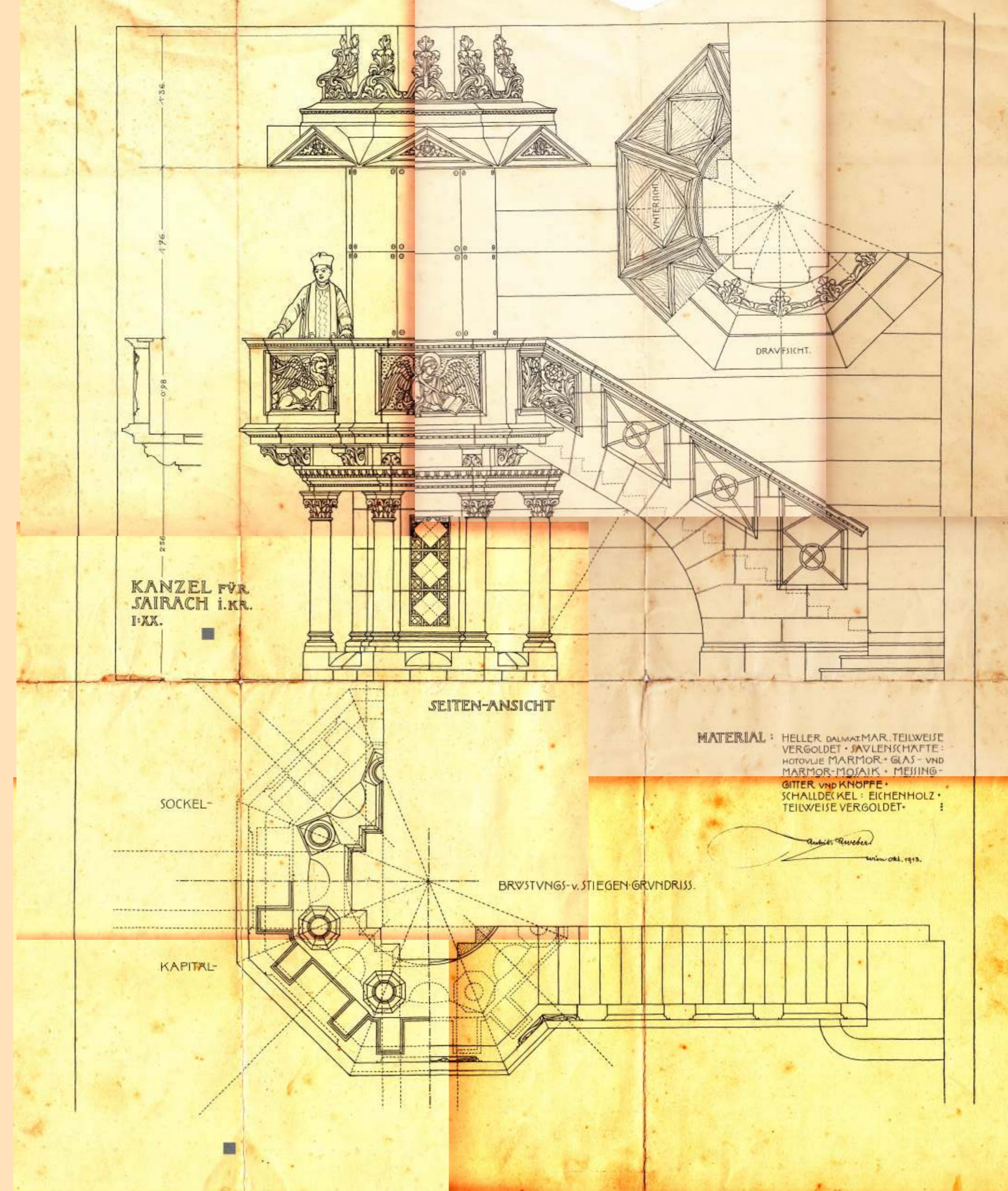
Novi center Žirov: Zadrúžni dom, za njim tovarna Alpina, razglednica, sredi 60. let
Fototeka Muzeja Žiri
New center of Žiri: the Cooperative Centre, with the Alpina factory in the background, postcard, mid 1960's.

Zadrúžni dom, razglednica sredi 60. let
Fototeka Muzeja Žiri
Cooperative Centre, postcard from the mid 1960's.

Tovarna Alpina, razglednica, po letu 1960
Fototeka Muzeja Žiri
Alpina factory, postcard, after 1960.

Prižnica za Žiri na Kranjskem, merilo 1 : 20, podpisan arhitekt Anton Weber, Dunaj, oktober 1913. / Nadškofijski arhiv Ljubljana

The pulpit in the parish church of Žiri, designed by architect Anton Weber in Vienna, 1913.

Velike spremembe, ki jih je v življenje Žirovcev prineslo 20. stoletje, so se morda najbolj izrazito in očitno pokazale v povsem spremenjeni urbanistični in arhitekturni podobi Žirov. Dejstva so naslednja:

1. Leta 1900 so bile na območju sedanjega mesta Žiri (uradno imajo status mesta od 2005) štiri vasi: Žiri, Stara vas, Nova vas in Dobračeva. Središče oziroma težišče teh vasi je bilo v starem vaškem jedru Žirov, kjer je stala tudi župna cerkev sv. Martina.
2. Po zgraditvi nove župne cerkve v letih 1906-1912 se je središče kraja oblikovalo pred novo cerkvijo in tako je ostalo do konca 2. svetovne vojne.
3. Po 2. svetovni vojni se je središče Žirov spet premaknilo, in sicer na območje današnjega Trga svobode. Tu so v letih 1947-48 najprej zgradili novo Tovarno športnih čevljev (od 1952 Alpina), okrog leta 1950 novo stavbo osnovne šole in v prvi polovici 50. let (1948-55) še največji Zadrúžni dom v Sloveniji (menda celo v Jugoslaviji).
4. Očitno in ustvarjalno težnjo Žirovcev k gradnji novega je spremljal obratno sorazmerni in malomarni odnos do stavbne dediščine. Izvirni greh v tem pogledu je bil storjen z opustitvijo, prodajo in rušenjem stare župne cerkve; za njeno ohranitev sta se osebno zavzela arhitekt Jože Plečnik in umetnostni zgodovinar France Stele, a ni nič pomagalo. Drug, še bolj uničujoč udarec je žirovska stavbna dediščina dobila v noči s 5. na 6. februar 1944, ko je 3. bataljon Vojkove brigade ob sodelovanju domačih aktivistov zažgal in miniral kar osem javnih stavb v Žireh (novi župnijski Prosvetni dom, Sokolski dom, obe župnišči, staro in novo, mežnarijo, šolo, občino in carinarnico v Osojnici) – z razlago, da so hoteli tako preprečiti utrditev teh stavb v sovražne postojanke. Da je šlo bolj za ideološko kot za vojaško dejanje, je razvidno iz dejstva, da so po vojni obnovili le Sokolski dom.
5. Po vojni se je težnja po gradnji novega in opuščanju starega še okrepila, tako v javnih kot v zasebnih gradnjah. Žirovska stavbna dediščina je v zadnjih treh desetletjih 20. stoletja doživela pravi stavbni genocid. Preživele so ga cerkve, ena redkih posvetnih stavb, ki je imela to srečo, je muzejska hiša.
6. Podatki o dimenzijah dveh največjih stavb v Žireh so še danes zavirljivi. Župna cerkev sv. Martina je dolga 47 in široka 24 metrov, višina notranjih obokov je 16 metrov, zvonika pa segata kar 60 metrov visoko. Zadrúžni dom, ki je podkletena dvonadstropna stavba iz treh traktov pod enim ostrejšem, meri v dolžino kar 96 metrov, čelna širina je 28 metrov, tloris uporabnih površin meri kar 4.300 m², od tega samo kinodvorana s spremenimi prostori dobrih 640 m² ...

The great changes brought by the 20th century into the lives of Žiri's inhabitants were perhaps most distinctly and evidently visible in the completely altered urban and architectural image of Žiri. The facts are as follows:

1. In 1900, there were four villages in the area of the present-day town of Žiri (which has official town status since 2005): Žiri, Stara vas, Nova vas, and Dobračeva. The center of these villages was situated in the old village core of Žiri, near the parish Church of St. Martin.
2. After the construction of a new parish church in the period from 1906-1912, the center of Žiri found its place in front of the new church and remained there until the end of World War II.
3. Following the Second World War, the center of the town moved once again to another location on the present-day Liberty Square. Here, a new sport shoe factory (Tovarna športnih čevljev) was built in the period from 1947-1948 (renamed Alpina in 1952), followed by a new elementary school building in around 1950, and the largest Cooperative Centre in Slovenia (probably even in Yugoslavia) in the first half of the 1950's (1948-1955).
4. The data on the size of the two largest buildings in Žiri are impressive even from today's perspective. The parish Church of St. Martin is 47 m long and 24 m wide, its internal arches are 16 m high, and its two bell towers boast a height of 60 metres. The Cooperative Centre is a two-storey building comprised of three wings and a basement under the same roof. The building has an exceptional length of 96 metres, a facade width of 28 metres, and a useable floor area of 4,300 m², of which the cinema hall and its pertaining areas alone cover more than 640 m²...

NAPOTEK: na sprehod v dolžini dobrih 700 metrov, v katerem povežemo vsa tri središča Žirov v 20. stoletju. Sprehod začnemo v **staremu vaškem jedru Žirov** in gremo po današnji Starožirovske cesti, od muzeja mimo ruševin stare župne cerkve do mostu čez Soro. Od tega nadaljujemo po Jobstovi cesti do središča Žirov med obema svetovnimima vojnama – do **trškega jedra pri novi župni cerkvi sv. Martina**. In naprej do mostu čez Račevno in na Trg svobode pred Zadrúžnim domom, kjer se je po 2. svetovni vojni oblikoval **center današnjega mesta Žiri**.

TIP: Take a walk over a distance of about 700 metres, linking all three centers of Žiri in the 20th century. The walk begins in the **old village core of Žiri** and continues along the present-day Starožirovska cesta (road) from the museum past the ruins of the old parish church to the bridge across the Sora River. From here our walk continues along Jobstova cesta (road) to the center of Žiri between the two world wars – the **marketplace alongside the new parish Church of St. Martin**. And finally across the bridge over the Račeva River and to Liberty Square in front of the Cooperative Centre, where the **center of the present-day town of Žiri** came to be formed after World War II.

ŽIROVSKE MALE GRADNJE SMALL CONSTRUCTIONS IN ŽIRI

Ko so na veliki šmaren 1948 odprli novo stavbo Tovarne športnih čevljev Žiri, je takratni župan (predsednik občinskega ljudskega odbora) Tomaž Mrovlje, Koklev z Ledinice, v svojem govoru povedal: »Zdaj, ko bomo imeli svojo tovarno, Žirovcem ne bo več treba po svetu s trebuhom za kruhom. Ustvaril se bo kapital in hiše bodo rasle kot gobe po dežju.« Tovariš Franc Leskošek Luka, takratni minister za industrijo, ki je bil »krstni boter« nove tovarne, se je kar tresel od smeha, ko je poslušal te besede. A zgodilo se je prav to, kar je napovedal govornik: od sredine 50. do sredine 70. let, ko se je največ gradilo, je zraslo več kot dvajset novih hiš na leto, vseh novih zasebnih hiš pa se je po 2. svetovni vojni zgradilo več sto!

Med Žirovci je nastal pravi graditeljski zanos; kdor je kaj dal nase, si je novo hišo tako rekoč moral postaviti. Zgradili so jih tudi taki, ki so bili zelo revni in so gradili skoraj iz nič in po načelu »Če ba un, bam tud jest!«. Gradilo se je v lastni režiji, v prvih letih so graditelji sami navozili pesek in kamen, mnogi so sami naredili in žgali opeko. Dela je vodil izučen zidar ali za to delo priučeni čevljar. Betonske plošče (»plate«) so delali udarniško, sledila je »betonska veselica«. V pomanjkanju železa so porabili tudi bodečo žico in »svinjske repe« z Rupnikove linije. Najtežje se je dobil cement. Hiše so si bile zelo podobne zgrajene, in sicer po nekaj tipskih načrtih, ki so jih narisali Gabrijel Velikonja, Jože Gantar in Janez Dolenc. Med zidarji in mojstri so ostali najbolj v spominu Gabrijel Velikonja, Jože Verbič, Boštjancova brata (Jernej in Janez Frlic), Rajko Šubic (Žvižgov), Jože Albreht (pozneje je postal direktor SGP Tehnik v Škofji Loki in loški župan), Špehov Lojze (Alojz Benedik), Milan in Maks Ušeničnik, Janko Dolinar, Burnik in Brdarsk ... Veliko je bilo zidarjev, ki so se temu delu priučili, sicer pa so bili čevljarji in so delali v Alpini. Znana sta bila Brložnk (Pavle Dolenc) in Rafl (Rafael Albreht, Jožetov brat), imela sta vsak svojo »ekipo«. Ostrešja so stesali in zvezali Franc Gantar (Lukatov), Jakob Podobnik (Bedrihar), Stanko Mrovlje (Rigičen), Janez Kavčič (Kucler) ... Tesarji so bili najbolj večči tudi za opaženje, veliko plat so zafršolali Tone Ruparsk (Anton Filipič), Janez Špik, Stane Jereb in drugi. Med »ceraharji« (zidarskimi pomočniki) so ostali v spominu Ladik Filipič, Žitko, Nace Tratarsk, Lipče, Pavel Melcov (Potočnik) ...

LESENA »KARJOLA« IN KOSI OPEKE, NAREJENI DOMA ALI V OPEKARNI V RAČEVI

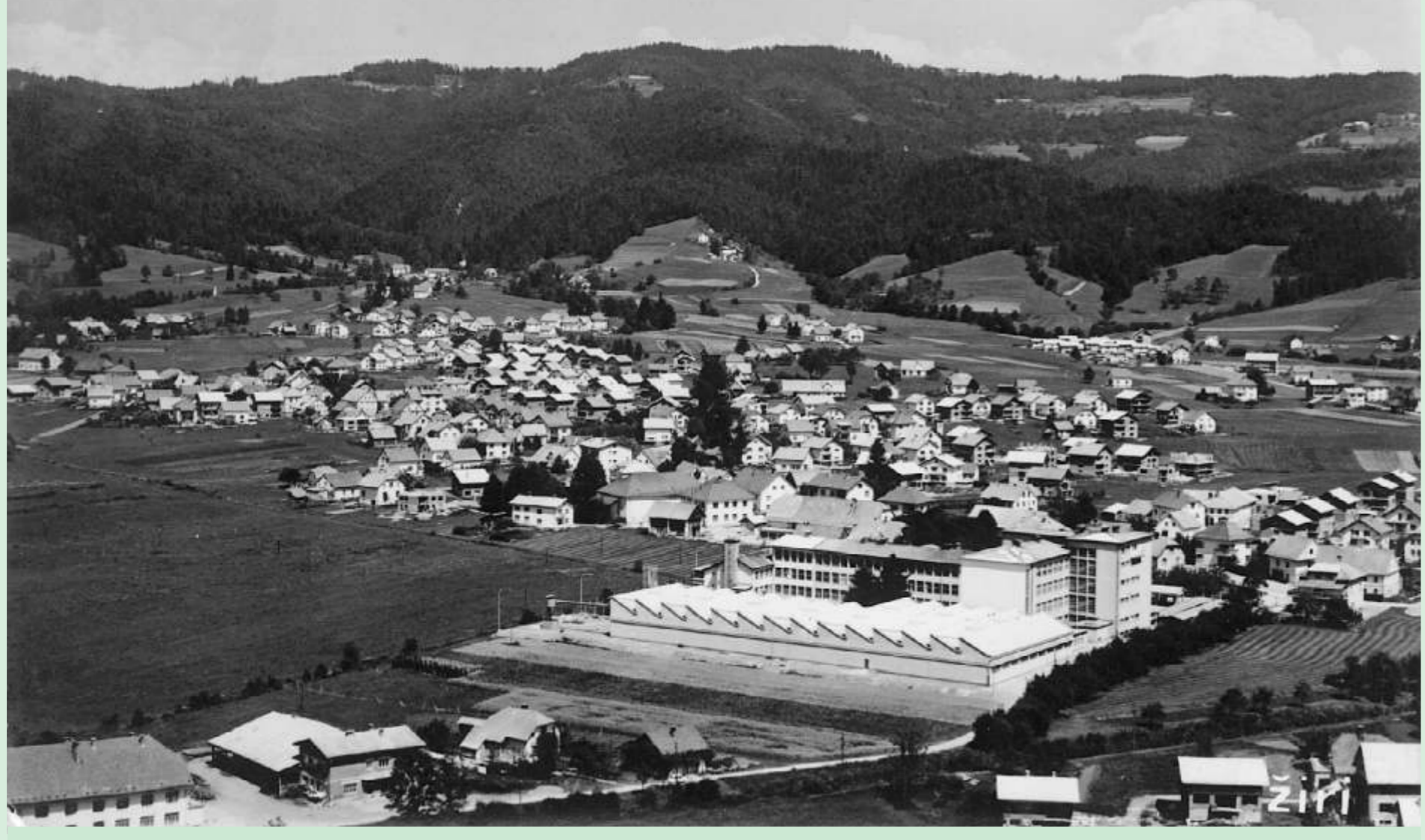
Lesena samokolnica (»karjola«) in kosi doma narejene opeke pričajo, da so si graditelji žirovskih hiš v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni še sami izdelali nekatera gradbeniška orodja in gradbene materiale. Primer prvih je doma izdelana lesena »karjola« z železnim kolesom, primer drugih so kosi opeke; en kos je domače izdelave, drugi so izdelani v račevski Ceglounci (opekarni). Oboje se je ohranilo pri Žvižgu v Žirovskem Vrhju, podaril Rajko Šubic, tudi sam izučen gradbenik, bil je tudi v. d. direktor v podjetju Remont gradnje Žiri.

WOODEN WHEELBARROW (»KARJOLA«) AND PIECES OF BRICK MADE AT HOME OR AT THE BRICKWORKS IN RAČEVA

The wooden wheelbarrow (»karjola«) and pieces of homemade brick testify to the fact that in the first decades following World War II, the builders of houses in Žiri made some of their own building tools and construction materials. One such tool was the homemade wooden wheelbarrow with iron wheel, while the materials used included pieces of brick; one piece was made at home, while the others were made at the brickworks (»Ceglounca«) in Račeva.

Pogled na osrednji del Žirov (Stara vas) v času največjega razmaha gradnje novih hiš. V ospredju tovarna Alpina, ki je to gradnjo omogočila Fototeka Muzeja Žiri

View of the central part of Žiri (Stara vas) in the period of the most intensive housing development. In the forefront is the Alpina factory, which made such development possible. Photo library of the Žiri Museum.

Tako so naredili opaž za betoniranje pritličnega dela nove hiše Bogdana in Tončke Cankar. Z leve: mali Mirko, stara mama Malka, Jakob Žakelj – Črvov, Stanko Capuder, Hilda Miklavčič, Tončka Cankar, ata Franc Miklavčič, Anica Miklavčič, zadaj Bogdan Cankar. Selo, 19. julij 1959.

This is how panelling was made for concreting the ground floor of a new house.

Tako se je mešalo beton, mešalca sta Jakob Žakelj – Črvov in Franc Miklavčič – Štrajtov. Na Selu, pri gradnji hiše Tončke Cankar, 19. julij 1959.

This is how concrete was mixed.

Po plati je bila zmeraj še »betonska veselica«. Na sliki pojo (z leve): Rado in Jakob Kristan, Štefan Oblak - Jožetov, Franc Miklavčič – Štrajtov in Andrej Naglič - Kijun. Na gradbišču nove hiše Anice Eisele, Selo, 30. avgust 1969.

After the plate was laid, there was always »concrete merrymaking«.

Na gradbišču nove hiše, ki sta jo postavila Franc in Berta Čadež, starša Milene Miklavčič, v Stari vasi, jeseni 1956.

On the building site of a new house.

Pri delu so pomagali tudi otroci. Druga z leve je Milena Čadež (zdej Miklavčič), ko je pri sosedu pomagala nositi opeko. Stara vas, 15. 7. 1965.

Children also helped with the work.

Med počitkom na gradbišču nove hiše Milana in Marije Gantar, Dobračeva, april 1969. Sprejad na vozu sloni Marija Gantar s sinom Nikom, desno je njen tast Lojze Gantar, Selakov ata iz Jarčje Doline. Zadaj sedijo (od leve): sosed Lojze Demšar, ob njem (v karo strajci) Vili Gregorač, ki je Bedriharju pomagal pri vezavi rušta; sledijo sosed Franc Kopač (Balantačev, oče pesnika Franca ml.), zraven njega Albin Ramovš – Tarzan, deček zraven njega je Matjaž Demšar, sin Lojzeta; naslednji je Tone Bačnar iz Nove vasi, čisto na desni pa mojster Jakob Podobnik – Bedrihar (osebe je prepoznala Marija Gantar).

Taking a rest on the building site of a new house.

Na vrhu ostrejša nove hiše Milana Gantarja stoji Vili Gregorač, Bedrihar je sklonjen pod njim, desno do njega gleda iz rušta »investitor« Milan Gantar, na balkonu stoji Tone Bačnar.

On the rooftop of a new house.

Na ostrejšu (»ruštu«) nove hiše družine Orešnik. Z leve: Jure Orešnik, »cimpermana« Jakob Podobnik in Vili Gregorač, a Vido Orešnik.

On the rooftop of a new house.

GRADITELJSKA ZGODBA:

METOD ŽAKELJ, GRADITELJ PRI PETNAJSTIH

»Menda ni drugega slovenskega fanta, ki bi se pri šestnajstih letih lahko takole postavil pred novo hišo in rekel: 'Sam sem jo zgradil, s svojimi rokami in svojim denarjem!' Metod Žakelj iz Žirov se ne zlaže, če s ponosom to zatrdi. Naslednje leto se bo vselil pod lastno streho.« Tako je pisalo leta 1968 pod eno od slik v Tovarišu, ki je bil takrat osrednja slovenska tedenska revija. Mladi žirovski graditelj – je bil naslov reportaže na dveh straneh, ki jo je napisal novinar Borut Čontala, fotografije pa je posnel Egon Kaše. Šele ko so ga videli na teh slikah in brali o njem, so nekateri njegovi nekdanji sošolci izvedeli, kakšnega podviga se je lotil. Hodili so v šole, zanimalo jih je vse drugo bolj kot gradnja – on pa je gradil!

»Začelo se je zaradi pijače, ki mi je zamorila otroštvo ... Že kot otrok sem raznašal časopise in sanjal o tem, da bom nekoč na svojem, kjer ne bo nikogar, ki me bo sredi noči metal iz postelje. Leta 1967 sem stopil do Katrnika in ga vprašal, če ima kakšno parcelo naprodaj. Všeč mi je bilo, ker se je povsem resno pogovarjal z menoj, čeprav sem bil še otrok, saj mi je bilo komaj dobrih štirinajst let. Dogovorila sva se, da mu bom vsak mesec prinesel 20.000 dinarjev, ki sem jih zaslužil pri časopisu. Dober človek je bil, kupčijo sva naredila, kot je treba. Niti enkrat nisem pomislil, da bi me zato, ker sem bil otrok, 'okoli prinesel' ... Leta 1967 sem v rokah imel že vse papirje. Spomladi sem skopal temelje, jeseni je bilo narejeno že do prve plošče, naslednje leto pa že pod streho ...« Metod je največ delal sam, saj ni imel denarja, da bi plačeval delavce. Sam je v Sovri lomil kamenje, za ruš je hodil eno celo poletje služiti k Lipniku v Goropeke, sam je naredil vseh 2300 strešnikov za svojo hišo (in potem še za več drugih), prvo platu mu je zafršolal Špikov Janez, drugo je že sam, od zidarjev se je naučil rajhanja in potem sam obrajhal celo hišo ... Ko so mu pripeljali prvi tovornjak peska, se je ta vdrl v razmočena tla, takoj ko je zapeljal s ceste, še daleč od parcele. Pesek je stresel kar tam, Metod ga je potem s karplo zvozil do parcele ... Kot kak tlačan. A tlačani je na svojem.

Mladi žirovski graditelj, fotoreportaža na dveh straneh v reviji Tovariš, napisal Borut Čontala, fotografiral Egon Kaše.

A young builder from Žiri, illustrated report on two pages from the »Tovariš« (Comrade) magazine, written by Borut Čontala, photos by Egon Kaše.

Metod Žakelj pred novo hišo, ki jo je zgradil v letih 1967-69; ko se je odločil za gradnjo, mu je bilo dobrih 14 let

Foto: Egon Kaše

Metod Žakelj in front of his new house, which he built in the period from 1967-69; he had decided to build at the age of only 14.

Photo: Egon Kaše

Veliko gradilo v Žirov. Več kakor maršički drugod po Sloveniji. »Kot gober po delji nastoji nove hiške.« pravi Žakelj. Slika, ki kaže na novo zgradbeno in stanovanjsko gradnjo v Žirov. V zgornji desni kotičku, da hišnik je bil dolo god. Ljudje niso tolko gradili. Stanovali so, kjerkoli so je bili, maločisto so je odločili za večji hlevček. Čast je ne sprejemajo, da se nikoli tako, to vidi Žakelj. Vse napredne domače. Kaj ga nebrje enak gradil. Nje manj nego? Pa. Njaki posestva je med močnic graditeljev take vsaki Kip pri nja bi se našli graditelja, strtega kornji enak let v Žirov ga ni pomnila in vsak vsem hišnik pore. Je etnografe in je gradil nove hiše Metod Žakelj. Pa ne kakšno majhno hiško, kar enostavno domolj, s toliko prostora, da bosta v njej sčasoma udobno postavili dve hišici.

Metod Žakelj ob oknu svoje nove hiše. Foto: Egon Kaše

Metod Žakelj at the window of his new house. Photo: Egon Kaše

Podračun

Št.	Opis dela	Št.	Št.	Št.
1.	Zidave sidi v pritličje	36	800	28800
2.	Zidave kvadratni sten pritličje mansarda	62	100	6200
3.	Zidave sidi v nadstropju	23	800	18400
4.	Zidave dimnikova napred v pritličje	32	600	19200
5.	Prilicavanje ploče nad hodnikom	16	400	6400
6.	Prilicavanje ploče v hlev in pritličje parni	3000		
7.	na osnovno	3000		
8.	Prilicavanje tlača v hlev 900x900	81	90	7290
9.	konst. hlevi grobi in fini smit	200	80	16000
10.	Domet pritličje grobi in fini smit	300	85	25500
11.	Kmetičke fice	2200		

Št. 124836

g. g. g. g. g.

Tak je bil v letih žirovskega graditeljstva predračun za gradbeno delo, sestavlja ga je zidarski mojster Gabrijel Velikonja.

The tender for building expenses, signed by builder Gabrijel Velikonja.

ŽIROVSKE MALE GRADNJE
SMALL CONSTRUCTIONS IN ŽIRI

SVETOVNI VOJNI NA ŽIROVSKEM THE TWO WORLD WARS IN ŽIRI

Žiri in Žirovci so bili v letih 1914-47 v vojni ali na njenem robu. V letih 1914-1918 so se morali mnogi udeležiti 1. svetovne vojne, 139 se jih ni vrnilo. V letih 1918-1941 so bile Žiri kraj ob državni meji, ob kateri so se razmere vse bolj zaostrovale, mejo so na obeh straneh pospešeno utrjevali, tako na italijanski kot na jugoslovanski, še zlasti pa v letih 1938-1941, ko so na jugoslovanski strani meji gradili utrjeno linijo, pozneje imenovano Rupnikovo. Žiri in Žirovce je 2. svetovna vojna, ki se je uradno začela že z nemškimi napadom na Poljsko, 1. septembra 1939, zajela 6. aprila 1941, z napadom na Jugoslavijo. Sledila so štiri leta hudih preizkušenj in številnih žrtev. Ko se je vojna na evropskih bojiščih končala, je sledil še tragični obračun, v katerem so bili brez sodbe pobiti 104 možje in fantje iz tedanje žirovske občine, po večini domobranci. Na partizanski strani je v letih 1941-1945 življenje izgubilo 132 ljudi in tem so pred osnovno šolo postavili spomenik. Večina žrtev, kar 201, je bilo zamolčanih: 104 brezpravno pobiti po vojni, 35 med vojno umorjenih, 29 padlih v boju in nesrečah, 29 padlih v nemški vojski, 4 umrli po vojni, v nesrečah, ki so bile posledica vojne. Vseh žrtev skupaj je bilo torej kar 333, dobra desetina prebivalcev predvojne občine! 2. svetovna vojna in nečloveški obračun ob njenem koncu sta tako največje zlo v žirovski zgodovini, človeška tragedija, ki presega vse naravne nesreče. Če bi se lahko iz tega kaj naučili, bi bilo dobro za vse.

Ker še danes, skoraj sedem desetletij po končani vojni, ni splošnega soglasja o tistem, kar se je med 2. svetovno vojno dogajalo, smo se odločili, da na tem panou izpišemo samo seznam vseh žrtev te vojne med Žirovci. Tu so samo priimki in imena, pa letnici rojstva in smrti, brez podatkov o tem, za koga se je kdo boril in kako je umrl. To najdete v drugih virih. Dodajamo tudi seznam padlih v 1. svetovni vojni.

Vseh žrtev 2. svetovne vojne iz naselij današnje Občine Žiri je bilo 333. Na tem seznamu so vse žrtev skupaj, na obeh spomenikih pa jih 15 sploh ni napisanih, ker so tako želeli svojci; to so torej dvakrat zamolčane žrtev.

Avtor obeh seznamov: Alfonz Zajec

NAPOTEK: do treh spomenikov dveh vojn ob Jobstovi cesti; pred farno cerkvijo stojita spomenik padlim v 1. svetovni vojni (odkrit 1938) in spomenik zamolčanim žrtvam 2. svetovne vojne (1995), pred osnovno šolo pa spomenik žrtvam 2. svetovne vojne na partizanski strani (1964).

In the years from 1914-47, Žiri and its inhabitants were in the midst of war or along its edge. In the period from 1914-18, many were called up to serve in the First World War, 139 of them did not return. From 1918-1941 Žiri was a settlement along the national boundary where tensions were intensifying, the boundary was rapidly being fortified on both the Italian and Yugoslav sides, particularly in the period from 1938-1941, when a line of fortifications was built on the Yugoslav side that later came to be known as the Rupnik Line.

The Second World War, which officially began with Germany's invasion of Poland on 1st September 1939, engulfed Žiri and its inhabitants on 6th April 1941 with the invasion of Yugoslavia. Then came four years of affliction and numerous casualties. After the war had ended in European battlefields, there followed a tragic confrontation in which 104 men and boys from the then municipality of Žiri, mostly members of the Home Guard, were killed extra-judicially. On the partisan side, 132 persons lost their lives in the period from 1941-45, to whom a monument was erected in front of the elementary school. The majority of victims, as many as 201, were concealed: 104 were unlawfully killed after the war, 35 were murdered during the war, 29 fell in battle or accidents, 29 fell in the German army, 4 died after the war in accidents being the consequence of war. Altogether there were as many as 333 victims – more than one tenth of the municipality's pre-war population! The Second World War and the inhuman confrontation at its end are therefore the greatest evil in the history of Žiri, a human tragedy that surpasses all natural disasters. If a lesson can be learned from this tragedy, it would be beneficial to all.

The total number of World War II victims in the settlements of the present-day municipality of Žiri was 333.

Author of the two lists: Alfonz Zajec

TIP: Take a walk to the three monuments to the two world wars along Jobstova cesta (road); in front of the parish church stands a monument to the fallen in World War I (unveiled in 1938) and a monument to the concealed victims of World War II (1995); in front of the elementary school is a monument to the victims of World War II on the partisan side (1964).

ŽRTVE PRVE SVETOVNE VOJNE V PREDVOJNI ŽUPNIJI ŽIRI

WORLD WAR I VICTIMS IN THE PRE-WAR PARISH OF ŽIRI

ALBREHT MATEVŽ	1900–1919	KRISTAN MATEVŽ	1875–1917
BAČNAR ALOJZIJ	1883–1917	LAZAR ANTON	1895–1917
BAZNIK PAVEL	1895–1916	LAZAR ANTON	1899–
BOGATAJ FRANC	1872–1918	LAZAR FRANC	1888–1914
BOGATAJ IVAN	1890–1914	LAZAR JANEZ	1900–1918
BOGATAJ JAKOB	1881–1915	LENGER JURIJ	
BOGATAJ JAKOB	1886–1917	LOGAR FRANC	1893–1916
BOGATAJ JANEZ	1885–1914	LOGAR JAKOB	1892–1915
BOGATAJ JANEZ		MAJNIK IVAN	1889–1915
BOGATAJ LEON	1892–1916	MATIČIČ FRANC	1895–1918
BOGATAJ MELHIOR	1879–1914	MIKLAVČIČ FRANC	1892–1916
BLAŽIČ ANDREJ	1888–1916	MLAKAR ANDREJ	1895–1916
BRELIH FRANC	1899–1920	MLAKAR FRANC	1900–1919
BUH JANEZ	1876–1917	MLINAR ANTON	1894–1915
BURNIK BLAŽ	1879–1915	MLINAR FRANC	1891–1917
CIGALE LOVRO	1896–1914	MLINAR IVAN	1894–1915
ČEFERIN ANTON	1897–1918	MLINAR JAKOB	1855–1915
DEMŠAR MATEVŽ	1878–1916	MLINAR JAKOB	1891–1914
DEMŠAR MATEVŽ	1892–1915	MLINAR JOSIP	1883–1917
DEMŠAR VINKO	1896–	MLINAR JURIJ	1880–1917
DEMŠAR VINKO	1895–	MLINAR MATEVŽ	1883–
ENIKO ANTON	1890–1914	MLINAR VALENTIN	1897–1918
ENIKO MATIJA	1894–1916	MOŽINA JOSIP	1895–1919
ERZNOŽNIK ALOJZIJ	1885–1915	NOVAK ANTON	1890–1916
ERZNOŽNIK ANTON	1878–1918	NOVAK FRANC	1867–1918
ERŽEN ANTON	1875–1914	OBLAK FRANC	1894–1918
ERŽEN FRANC	1893–1914	OBLAK LOVRO	1891–1915
ERŽEN JERNEJ	1895–1915	OSREDKAR ANDREJ	1879–
FILIPIČ ANTON	1887–1918	OTRIN LOVRO	–1916
GANTAR FILIP	1879–1916	PAGON JANEZ	1880–1915
GANTAR FRANC	1877–1918	PAVLIN ANTON	
GANTAR FRANC	1899–	PAVLIN FRANC	
GANTAR IGNACIJ	1882–1915	PAVLIN FRANC	–1914
GANTAR MATEVŽ	1884–1918	PEČELIN MATEVŽ	1897–1917
GANTAR MATIJA	1872–1918	PETERNELJ ALOJZIJ	1894–1916
GIACOMELI FRANC	1892–1914	PETERNELJ ANTON	1891–1915
GLADEK JANEZ	1884–1915	PETERNELJ JOSIP	
GROŠELJ JANEZ	1888–1915	PINTAR ANDREJ	1875–1916
GRUDEN FRANC	1886–1914	PIŠLAR ANTON	
GUZEL JANEZ	1889–1914	PIŠLAR FRANC	–1914
JEREB ANTON	1875–1915	PLETERŠEK MARTIN	
JEREB FRANC	1886–	PODOBNIK FRANC	1895–
JEREB IVAN	1882–1914	PODOBNIK JERNEJ	1885–1915
JEREB RUDOLF	1896–1917	PODOBNIK JOŽE	1877–1918
JEREB TOMAŽ	1893–1914	PODOBNIK LOVRO	1897–1918
JEREB SIMON	–1917	PODOBNIK MAKŠ	1885–
JESENKO GREGOR	1873–1916	POLJANŠEK FRANC	
JESENKO URBAN	1879–1914	POLJANŠEK ANTON	1869–1917
JURCA MARTIN	1885–1915	POLJANŠEK LOVRENC	1879–1915
JURJAVČIČ JANEZ		POLJANŠEK MATEVŽ	1879–
JUSTIN ANDREJ	1892–1915	PRIMOŽIČ FRANC	1896–1915
JUSTIN JANEZ	1885–1918	PUC ANTON	1872–1918
KALAN ANTON	1883–1915	REVEN ANTON	1896–1918
KAVČIČ ANDREJ	1891–1918	REVEN ANTON	1880–1914
KAVČIČ ANTON	1879–1914	REVEN JAKOB	1884–1917
KAVČIČ MATEVŽ	1881–	REVEN JAKOB	1896–1915
KAVČIČ RUDOLF	1887–1917	SELJAK FRANC	1884–1916
KAVČIČ URBAN	1872–1917	SELJAK IGNACIJ	1894–1917
KLEMENČIČ IVAN	1897–1916	SIMNOVČIČ MATEVŽ	1870–1917
KOGOVIŠEK PETER	1916	STARMAN ANDREJ	1877–1914
KOKELJ JANEZ	1900–1918	ŠIFRER ANDREJ	
KOKELJ RUDOLF	1894–1915	ŠORL FRANC	1894–1915
KOPAČ MATIJA	1880–1914	ŠORL JAKOB	1898–1918
KOPAČ STANISLAV	1892–1914	ŠUBIC JANEZ	
KRANJC LOVRO	1876–1916	TRATNIK FRANC	1875–1916
KRANJC LUKA	1866–1917	TRČEK JANEZ	1883–
KRISTAN JAKOB	1892–1915	VEHAR FRANC	1886–1915
KRISTAN JANEZ	1857–1915	VEHAR IGNACIJ	1897–1915
KRISTAN JERNEJ	1895–1916	ŽAKELJ JANEZ	1898–1917

Vseh žrtev 1. svetovne vojne v predvojni župniji Žiri je bilo 139.

The total number of World War I victims in the pre-war parish of Žiri was 139.

ŽRTVE 2. SVETOVNE VOJNE V OBČINI ŽIRI

WORLD WAR II VICTIMS IN THE MUNICIPALITY OF ŽIRI

ALBREHT FRANC	1924–1943	JESENKO FRANC	1906–1945
ARHAR BORIS	1933–1942	JESENKO JANEZ	1906–1945
BEKŠ MIRKO	1909–1945	JESENKO LUDVIK	1912–1945
BENEDIK JAKOB	1920–1945	JESENKO LUKA	1874–1942
BENEDIK JANEZ	1925–1945	JESENKO PAVEL	1910–1945
BEVOIČ ANTON	1907–1944	JURCA FRANC	1921–1944
BIZJAK MARIJAN	1921–1943	JURCA PAVEL	1924–1945
BOGATAJ FRANCŠKA	1896–1943	JURCA VINKO	1925–1945
BOGATAJ IVAN	1906–1943	JURJAVČIČ FRANC	1910–1945
BOGATAJ IVANA	1882–1942	JURJAVČIČ GREGOR	1910–1945
BOGATAJ KAJETAN	1907–1945	JURJAVČIČ VINKO	1923–1944
BOGATAJ RADO	1920–1944	JUSTIN JAKOB	1924–1945
BOGATAJ RUDOLF	1907–1944	JUSTIN VINCENC	1911–1944
BOGATAJ TEREZIJA	1893–1943	KAVČIČ ALOJZ	1922–1945
BOGATAJ ZDRAVKO	1925–1943	KAVČIČ ANTON	1926–1944
BRELIH VINKO	1916–1944	KAVČIČ ANTON	1915–1945
BURNIK IVAN	1900–1942	KAVČIČ CIRIL	1925–1945
CANKAR IVAN	1915–1945	KAVČIČ FILIP	1921–1945
CANKAR KAREL	1919–1945	KAVČIČ FRANC	1914–1945
CANKAR MATIJA	1886–1945	KAVČIČ FRANC	1904–1945
CANKAR MIRKO	1928–1945	KAVČIČ FRANČIŠKA	1897–1943
CANKAR PAVEL	1917–1944	CANKAR IVO	1904–1943
CANKAR VENCELJ	1921–1943	KAVČIČ JANEZ	1912–1944
CEPIN FRANC	1913–1945	KAVČIČ JANEZ	1924–1943
CEPIN JANKO	1912–1944	KAVČIČ LEOPOLD	1924–1945
CIGALE JANEZ	1905–1945	KAVČIČ MAKŠ	1922–1943
CIGALE LUDVIK	1922–1944	KAVČIČ MARIJANA	1902–1943
ČADEŽ ALBIN	1912–1943	KAVČIČ PAVEL	1926–1943
DEMŠAR ALOJZ	1920–1945	KAVČIČ RAFAEL	1909–1945
DEMŠAR ANTON	1917–1943	KAVČIČ RUDI	1909–1943
DEMŠAR CIRIL	1926–1944	KAVČIČ ŠTEFAN	1924–1945
DEMŠAR DR. ERNEST	1902–1944	KAVČIČ VINKO	1919–1945
DEMŠAR FRANC	1901–1945	KAVČIČ VINKO	1923–1945
DEMŠAR FRANC	1927–1945	KAVČIČ ZDRAVKO	1930–1944
DEMŠAR FRANC	1905–1945	KENDA ALBIN	1924–1944
DEMŠAR JANEZ	1903–1945	KLEMENČIČ FRANC	1905–1942
DEMŠAR JANEZ	1922–1945	KLEMENČIČ IGNACIJ	1916–1943
DEMŠAR RADO	1921–1945	KOCELJ FRANC	1897–1944
DEMŠAR SLAVKO	1907–1942	KOGOVIŠEK FRANC	1904–1945
DEMŠAR VINCENC	1909–1944	KOGOVIŠEK FRANC	1915–1945
DOLENC FRANC	1922–1945	KOGOVIŠEK HIERONIM	1920–1943
DOLENC JANKO	1922–1943	KOGOVIŠEK VINKO	1926–1945
DOLENC JOŽEFA	1895–1945	KOKELJ FRANC	1935–1944
DOLINAR FERDINAND	1924–1943	KOKELJ JANEZ	1925–1945
ENIKO PAVEL	1906–1945	KOKELJ JOŽE	1926–1945
ENIKO STANKO	1929–1944	KOKELJ ŠTANKO	1925–1944
ERZNOŽNIK ANTON	1914–1945	KOLENC FERDINAND	1920–1945
ERZNOŽNIK ANTON	1923–1945	KOLENC VINKO	1923–1943
ERZNOŽNIK BOGDAN	1928–1945	KOPAČ CVETO	1917–1945
ERZNOŽNIK JANEZ	1912–1945	KOPAČ FELIKS	1907–1943
ERZNOŽNIK JANEZ	1924–1945	KOPAČ IVAN	1939–1945
ERZNOŽNIK KRISTINA	1921–1943	KOPAČ JANEZ	1924–1945
ERZNOŽNIK VLADO	1925–1945	KOPAČ MATEVŽ	1923–1944
ERŽEN FRANC	1921–1943	KOPAČ PAVEL	1921–1945
ERŽEN VINKO	1923–1944	KOPAČ SILVESTER	1920–1944
FILIPIČ VIKTOR	1924–1944	KOPAČ TEREZIJA	1907–1944
FORTUNA ALOJZ	1924–1948	KOPAČ VILIJEM	1912–1945
FORTUNA JAKOB	1914–1944	KOPAČ VINKO	1909–1941
FRELIH FRANC	1933–1943	KOPAČ ZORAN	1918–1943
FRIC VINKO	1924–1944	KOŠIR FRANC	1925–1944
GANTAR FRANC	1906–1945	KOŠIR FRANC	1923–1945
GLADEK VINKO	1904–1944	KOŠIR FRANCI	1938–1952
GOVEKAR JANEZ	1924–1943	KOŠIR JOHAN	1928–1942
GOVEKAR VILIJEM	1912–1945	KOŠIR JOŽE	1923–1945
GROŠELJ ADOLF	1913–1944	KRAGELJ JANEZ	1921–1945
GROŠELJ FRANC	1913–1944	KRANJC FRANC	1914–1945
GROŠELJ HIERONIM	1926–1944	KRANJC MARTIN	1931–1944
GROŠELJ IVAN	1908–1945	KRISTAN ANTON	1921–1943
GROŠELJ JANKO	1913–1945	KRISTAN HIERONIM	1913–1945
GROŠELJ VENCELJ	1904–1945	KRISTAN PAVEL	1907–1945
GRUDEN FRANC	1920–1943	KRVINA PAVEL	1921–1945
IVANOV MATEVŽ	1929–1945	KRŽIŠNIK FRANC	1918–1943
IVANOV VITAL	1927–1944	KRŽIŠNIK JOŽE	1925–1943
JAN DUŠAN	1918–1943	KRŽIŠNIK KAREL	1918–1943
JEREB ANTON	1910–1945	KRŽIŠNIK VOJMIL	1911–1944
JEREB JAKOB	1919–1944	KRŽIŠNIK ZORKO	1909–1943
JEREB JANEZ	1906–1945	KUNSTELJ FRANC	1904–1945
JEREB JANEZ	1911–1945	LAMOVEC JOŽE	1909–1945
JEREB JOŽE	1920–1945	LAPAJNE FERDINAND	1922–1945
JEREB MARJANCA	1922–1944	LESKOVEC ANTON	1917–1943
JEREB SILVA	1924–1944	LESKOVEC JOHAN	1914–1945
JEREB VINKO	1926–1945	LESKOVEC METOD	1922–1945
		LUPSKY ANTON	1926–1942

JESENKO FRANC	1906–1945	MAHOVNE VINKO	1907–1944
JESENKO JANEZ	1906–1945	MAJNIK MAKŠ	1910–1945
JESENKO LUDVIK	1912–1945	MAJNIK RUDOLF	1874–1943
JESENKO LUKA	1874–1942	MAJNIK ZDRAVKO	1908–1945
JESENKO PAVEL	1910–1945	MIKLAVČIČ JANEZ	1922–1945
JURCA FRANC	1921–1944	MIKLAVČIČ LOJZE	1928–1945
JURCA PAVEL	1924–1945	MIKLAVČIČ MATEVŽ	1894–1942
JURCA VINKO	1925–1945	MIKLAVČIČ MIRKO	1926–1945
JURJAVČIČ FRANC	1910–1945	MLAKAR ANA	1913–1945
JURJAVČIČ GREGOR	1910–1945	MLAKAR BLAŽ	1902–1944
JURJAVČIČ VINKO	1923–1944	MLAKAR FRANC	1921–1945
JUSTIN JAKOB	1924–1945	MLAKAR JANEZ	1915–1945
JUSTIN VINCENC	1911–1944	MLAKAR JOŽE	1919–1945
KAVČIČ ALOJZ	1922–1945	MLINAR ANTON	1924–1945
KAVČIČ ANTON	1926–1944	MLINAR IGNACIJ	1905–1944
KAVČIČ ANTON	1915–1945	MLINAR JANEZ	1920–1943
KAVČIČ CIRIL	1925–1945	MLINAR JOŽE	1911–1944
KAVČIČ FILIP	1921–1945	MLINAR LEANDER	1925–1944
KAVČIČ FRANC	1914–1945	MLINAR PAVEL	1919–1943
KAVČIČ FRANC	1904–1945	MLINAR RAJKO	1927–1945
KAVČIČ FRANČIŠKA	1897–1943	MOHORIČ JANEZ	1921–1942
KAVČIČ IVO	1904–1943	MIRAN JOŽE	1921–1944
KAVČIČ JANEZ	1912–1944	MRAVLJE FRANČIŠKA	1923–1942
KAVČIČ JANEZ	1924–1943	MRAVLJE JAKOB	1894–1945
KAVČIČ LEOPOLD	1924–1945	MRAVLJE JANEZ	1912–1945
KAVČIČ MAKŠ	1922–1943	MROVLJE FRANC	1923–1943
KAVČIČ MARIJANA	1902–1943	MROVLJE PAVEL	1930–1945
KAVČIČ PAVEL	1926–1943	MRLAK MIRKO	1925–1943
KAVČIČ RAFAEL	1909–1945	NAGLIČ FRANC	1914–1943
KAVČIČ RUDI	1909–1943	NAGLIČ MARIJA	1924–1945
KAVČIČ ŠTEFAN	1924–1945	NAGODE FILIP	1907–1945
KAVČIČ VINKO	1919–1945	NOVAK ALOJZ	1924–1945
KAVČIČ VINKO	1923–1945	NOVAK DIMITRIJ	1929–1945
KAVČIČ ZDRAVKO	1930–1944	NOVAK FRANC	1927–1945
KENDA ALBIN</			

POZDRAVLJENI, LJUBITELJI UTRDB! GREETINGS, LOVERS OF FORTS!

ŽIRI NA MEJI

NA RAPALSKI MEJI MED KRALJEVINO SHS IN ITALIJO, OB CESTI ŽIRI-IDRIJA, 1925

Fotografijo, po kateri je izdelana ta slikovna kulis, je 1. novembra 1925 objavil tednik *Ilustrirani Slovenec*. Pod njo so zapisali: »Obmejna stražnika na cesti Žiri-Idrija tik Žirov. Zanimiva je razlika med našim hrustom in Italijančkom.« Levi mejnik 39/XXX v Osojnici še stoji, desni je pred vami, v Muzeju Žiri, fotografiral je verjetno Stefan Mlakar.

Mejnik 39/XXIX je po statusu navadni mejnik, izdelan pa je v velikosti glavnega mejnika, ker je označeval meddržavni mejni prehod v Osojnici, ob cesti Žiri-Idrija. Ko so širili cesto, so ta mejnik izkopali in pahili v bližnjo strugo potoka Osojnica, kjer je v vodi in prudu preстал vrsto let, do junija 2007, ko sta ga močno poškodovanega v strugi našla Miha Naglič in Olga Vončina, Občina Žiri pa je poskrbela za dvig iz struge in prevoz na dvorišče Muzeja Žiri, kjer je ležal naslednjih pet let, do 2012, ko smo ga delno restavrirali in je bil postavljen na svoje sedanje mesto v Muzeju Žiri.

1. svetovna vojna je usodno posegla na Žirovsko in v življenje Žirovcv. V njej je bilo ob življenje 139 mož in fantov, novembra 1918 pa so Žiri nenadoma postale kraj ob državni meji. Italijanska vojska je po razsulu Avstro-Ogrske zasedla ozemlje, ki je bilo Italiji obljubljeno v tajnem Londonskem paktu, aprila 1915. Italijanska okupacija je bila mednarodno pravno potrjena s pogodbo, ki sta jo kraljevini Italija in SHS podpisali v Rapallu, 12. 11. 1920. Rapalska pogodba je od žirovske občine odrezala enajst naselij, skoraj tretjino ozemlja žirovske občine, in del žirovske fare. Večina takrat odtujenega žirovskega ozemlja je še danes v Občini Idrija; rapalska meja je bila leta 1947 na meddržavni ravni ukinjena, na lokalni pa je ostala.

Kmalu po podpisu pogodbe v Rapallu so mejo med državama označili z mejnimi kamni, Italijani jim rečejo cippo (cipo). Mejo so razdelili na odseke. Na začetku in koncu vsakega odseka stoji glavni kamen, cippo principale, med njima je večje število navadnih. Postavljeni so na železobetonski temelj; glavni so visoki okrog enega metra, na kvadratni osnovi s stranico 35 cm, navpični in vodoravni robovi so presekanani v širini 4 cm. Navadni so visoki okrog 60 cm, na pravokotni osnovi 20 x 14 cm, robovi presekanani v širini 3,5 cm, postavljeni z daljšima stranicama v smeri meje. Na italijanski strani imajo vdeleno in prvotno rdeče obarvano črko I, pod njo je črta, pod njo letnica 1920 in pod to spet črta. Enako je na jugoslovanski strani, le da je tu velika črka J. Najprej je bila na tem mestu kratica SHS – ker se je država uradno najprej imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, po spremembi ustave 1929 pa Kraljevina Jugoslavija. Pozneje zadelani ostanki simbola SHS so še vidni. V smeri meje sta obe strani enaki in nosita številčno oznako; na vrhu je arabska številka, ki pomeni številko odseka, pod njo je črta in pod njo rimska številka, ki je številka tistega mejnika. Na temnih mejnikov so tri črne orientacijske oznake. Iz sredine sta zarežani dve črti, ki kažeta smeri od sosednjih dveh mejnikov. Iz iste točke je vrezana še rdeče obarvana puščica, ki kaže na sever.

NAPOTEK: Vabimo vas na poti, ki vodijo ob mejnikih rapalske meje in do utrdb Rūpnikove linije, še posebej pa na Pohod ob rapalski meji, ki je vsako leto sredi septembra.

ŽIRI ON THE BOUNDARY

AT THE RAPAL BORDER BETWEEN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS & SLOVENES AND ITALY, ALONG THE ŽIRI-IDRIJA ROAD, 1925

The photograph used to make this picture scene was published on 1st November 1925 by the «Ilustrirani Slovenec» (Illustrated Slovenian) weekly. Below it were the words: «Two border guards on the Žiri-Idrija road near Žiri. Note the interesting difference between our giant and the small Italian.» The left boundary stone/marker 39/XXX in Osojnica is still standing, the right one is in front of you, in the Žiri Museum, photographed (in all probability) by Stefan Mlakar.

Boundary stone/marker 39/XXIX is by its status an ordinary boundary stone, made in the size of a main boundary stone because it designated the international border crossing in Osojnica, along the Žiri-Idrija road. When the road was being widened, this boundary stone was dug out and plunged into the nearby bed of the Osojnica stream, where it lay immersed in the water and gravel for several years until June 2007, when it was discovered, severely damaged, by Miha Naglič and Olga Vončina. The Municipality of Žiri arranged for its removal from the stream and its transport to the yard of the Žiri Museum, where it lay for the next five years until 2012, when it was partly restored and set up on its present spot in the Žiri Museum.

TIP: Take a walk along the paths leading along the boundary stones of the Rapal border and to the fortifications comprising the Rūpnik Line. Join the March along the Rapal Border, organised each year in mid September.

KLEKLJARSTVO NA ŽIROVSKEM LACEMAKING IN THE ŽIRI REGION

ZAČETKI KLEKLJANJA

Domnevno so na Slovenskem čipke izdelovali že v 16. stoletju, vendar le po gradovih in v samostanih. Konec 17. stoletja je bilo že razširjeno tudi med nižjimi sloji, kramarji so jih odkupovali tako od ljubljanskih kot tudi od idrijskih klekljaric. Leta 1767 je cesarica Marija Terezija ustanovila čipkarsko šolo v Ljubljani, kjer pa je klekljarstvo zamrlo, medtem ko se je v Idriji in njeni okolici obdržalo in preraslo v močno razširjeno obrt.

V Idriji, kjer so klekljale predvsem žene rudarjev, so se te obrti domnevno izučile tudi nekatere Žirovke in znanje prinesle v domači kraj. Ne vemo kdaj: po ustnih virih šele okrog leta 1868, po nepreverjenih podatkih pa naj bi bil prvi tečaj klekljanja v Žireh že leta 1849, takratna znana žirovska klekljarica pa Alenka Demšar, Ferbarjeva. Zelo verjetno se je, podobno kot v sosednji Idriji, tudi v Žireh klekljalo že v 18. stoletju. Čipkam se namreč po žirovsko reče »špice«, Špicar (Špičk) pa je tudi hišno ime ene od žirovskih hiš, omenjeno že daljnega leta 1779. Takrat so njenega lastnika, kajzarja in krčmarja Jurija Demšarja – Spicka, v Idriji obsodili zaradi tihotapljenja ukradene živosrebrne rude.

BEGINNINGS OF LACEMAKING

Lacemaking is believed to have been practised in Slovenia as early as in the 16th century, but only in castles and monasteries. At the end of the 17th century, lacemaking skills were already widespread among the lower social classes. In 1767 Empress Maria Theresa established a lace school in Ljubljana, but lacemaking did not take root there as it did in Idrija and its surroundings, where it survived and grew into a very widespread craft. It is believed that a number of women from Žiri learned to make lace in nearby Idrija and brought this knowledge to their native village. According to oral sources, this did not occur until 1868, but there is reason to believe that it may have happened a century earlier. Namely, lace pieces are referred to in the local Žiri dialect as »špice«, and »Špicar« (Špičk) is also the house name of one of Žiri's local houses that was traced in sources as far back as in 1779.

TRGOVINA S ČIPKAMI

Čipke je odkupoval domačin Anton Primožič, ki je začel z njimi trgovati leta 1888 **[1]**. Sprva jih je prodajal v Idrijo, leta 1896 pa je v Žireh odprl lastno podjetje. Dal je tudi pobudo za ustanovitev čipkarskih šol v Žireh in okoliških vaseh, zaradi česar je med letoma 1906 in 1936 število klekljaric v Žireh in okolici naraslo iz prvotnih 200 na 2 000. Za Primožiča je na terenu zbiralo čipke 56 posameznikov, klekljalo pa 3 000 klekljaric iz Selške doline, Poljanske doline, Horjula in Polhovega Gradca. Čipke je prodajal po celem svetu, na Slovenskem pa so jih največ odkupovali cerkev in meščani, ki so z njimi krasili oblačila in bivalne prostore.

Po 1. svetovni vojni se je z odkupom čipk začelo ukvarjati več Žirovcev. V seznamu obrtnikov iz leta 1930 jih je navedenih 7, medtem ko sta imeli izdelavo čipk kot obrt prijavljeni le dve klekljarici. Takrat so Žirovci čipke prodajali tudi na sejmih in v letoviščih, zlasti v Zagrebu in dalmatinskih mestih **[2, 3]**.

LACE TRADING

Lace was purchased by a native of Žiri, Anton Primožič, who began to trade in lace in 1888. At first he sold the lace to Idrija, and soon opened his own company in Žiri in 1896. For the needs of his company, lace was collected in the field by 56 individuals, and lace articles were made by 3000 lacemakers from the Poljanska and Selška valleys and surrounding areas. Primožič sold lace all over the world, most of the lace sold in Slovenia was purchased by the Roman Catholic Church and the bourgeoisie, who used lace to adorn their clothing, homes and residences. After World War I, an increasing number of Žiri's inhabitants began to purchase lace articles and sell them at fairs and resorts, particularly in Zagreb and in Dalmatian towns.

OHRANJANJE TRADICIJE

Po 2. svetovni vojni se je veliko Žirovk redno zaposlilo, predvsem v Alpini. S klekljanjem se je na začetku 70. let preživljalo le še kakih 10 žensk, še vedno pa jih je precej klekljalo za priboljšek, predvsem šolarke in upokojenke. Danes predstavlja klekljanje predvsem konjiček, nekatere čipke pa dosegajo raven umetniških del. Znanje se prenaša iz roda v rod, za ohranjanje tradicije pa skrbi tudi Čipkarska šola Žiri, ki neprekinjeno deluje od leta 1906 **[4, 5]**.

PRESERVING TRADITION

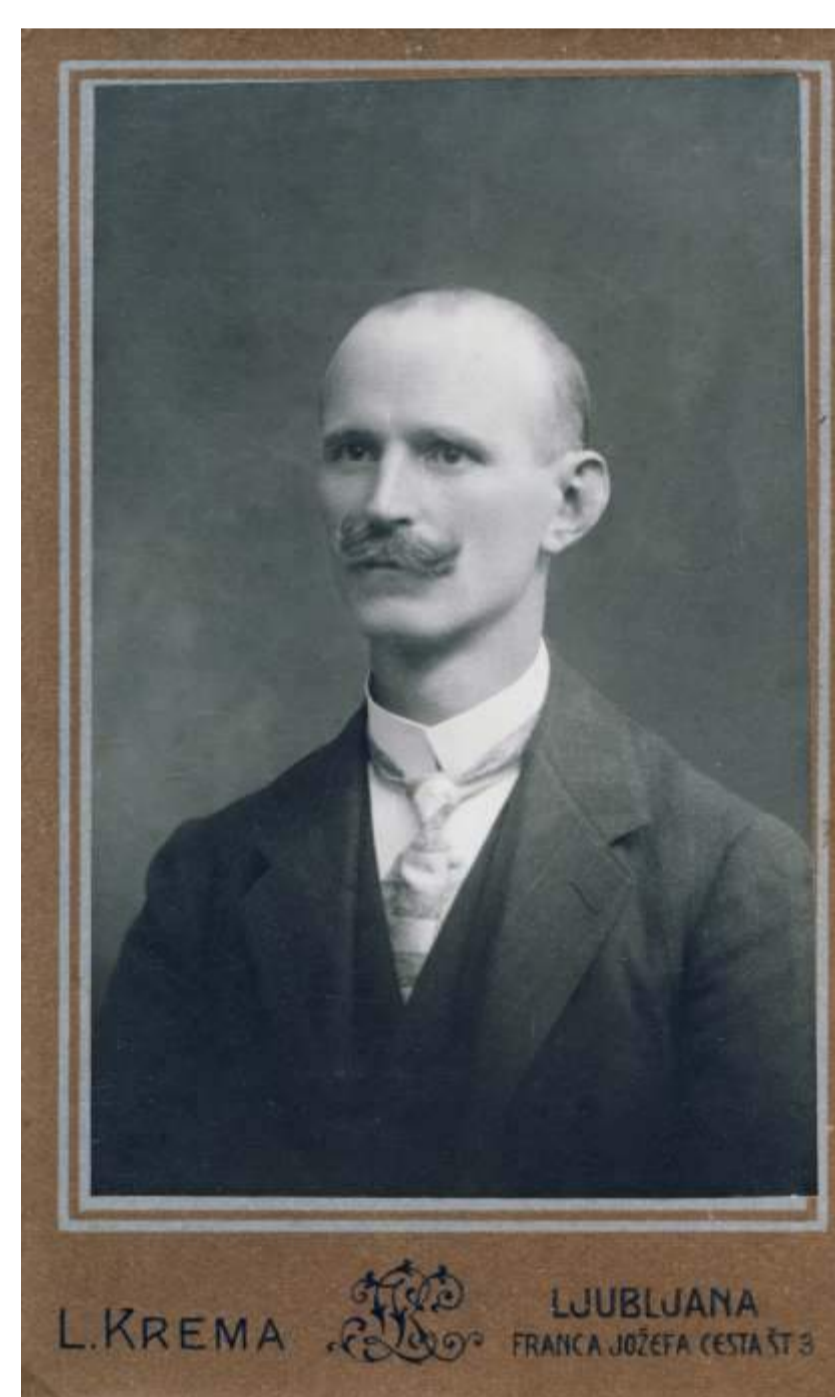
After 1950, many females from Žiri found regular employment, primarily in the Alpina sport shoe factory. In the early 1970's, only some 10 women made a living by lacemaking, though several of them continued to make lace as an extra source of income. Today, lacemaking is above all a hobby, with some lace items attaining the level of a work of art. The skill of lacemaking is being passed down from generation to generation – a tradition that is also being preserved by the Žiri Lace School, which has operated continuously since 1906.

NAPOTEK: Vsako popoldne se lahko ustavite v družinskem podjetju »Hiša klekljanih čipk A. Primožič 1888«, ki domuje v hiši nasproti cerkve, si ogledate njihovo lastno muzejsko zbirko in za spomin žirovsko klekljano čipko tudi kupite. Konec aprila ali v začetku maja pa obiščite Slovenske klekljarske dneve, ki jih od leta 2006 prireja Klekljarsko društvo Cvetke. Njihove čudovite čipke so na ogled tudi na stalni razstavi v galeriji »Bahač«.

TIP: Every afternoon, visitors are invited to make a stop at the family company »Hiša klekljanih čipk A. Primožič 1888« (House of Bobbin Lace A. Primožič 1888), located across from the church, and admire the family's own museum collection and perhaps purchase a Žiri bobbin lace souvenir. At the end of April or beginning of May, visitors are welcomed at the Slovenian Lacemaking Days organised by the Cvetke Lacemakers' Society. Theirs exquisite bobbin lace is permanently displayed at gallery »Bahač«.

Deletki pri klekljanju.
Young girls making lace.

[1] Anton Primožič (1870-1954),
Anton Primožič (1870-1954),
lace merchant.

[3] Štefan Šorli prodaja čipke
v Dubrovniku.
Merchant Štefan Šorli selling lace
in Dubrovnik.

[2] Trgovec Štefan Šorli s
klekljaricami v 30. letih
20. stoletja.
Merchant Štefan Šorli with
lacemakers in the 1930's.

[4] Učenke prve
generacije Državne
čipkarske šole z učiteljico
Leopoldino Pelhan, po
rodu Idriječanko, ki je učila
do leta 1936. Slikano
14. aprila 1907
The first generation
of students at the Lace
School with teacher
Leopoldina Pelhan,
a native of Idrija, who
taught lacemaking until
1936. Photo dates from
14 April 1907.

[5] Učenke čipkarske
šole leta 1946.
Students of the Lace
School, 1946

ŽIROVSKA DRUŠTVA PRED 1. SVETOVNO VOJNO SOCIETIES IN ŽIRI BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Društva so organizirane skupine ljudi, ki imajo skupne cilje in delujejo po določenih pravilih, in sicer na prostovoljni osnovi. Prvotno so združevala ljudi po stanovski pripadnosti, po letu 1861 pa so dobila tudi narodno-buditeljski pomen. Na podeželju, kjer je prevladovalo kmečko nepismeno prebivalstvo, so prva društva nastala po načelu samopomoči. Na Žirovskem konec 19. stoletja, najprej v Žireh in nato na Dobračevi. Vasi namreč ležita vsaka na eni strani žirovske kotline, ravno toliko narazen (pol ure hoda), da samo eno društvo ni zadostovalo, nekaj je pa verjetno prispevala tudi tekmovalnost in pregovorna slovenska nevoščljivost. Kasnejša ločitev slovenskega političnega duha se je kazala tudi v žirovski kotlini, kjer je bila politična meja reka Sora in je med letoma 1902 in 1912 veljal rek: stare Žiri čez vodo so klerikalne, vse kar je tostran vode je liberalno; v tem času sta bili ustanovljeni društvi žirovskih Sokolov in Orlov.

Similar to other rural areas, the first societies appeared in the Žiri area at the end of the 19th century. Based on the principle of self-help, these societies were initially established in Žiri and then in Dobračeva. Lying on opposite sides of the Žiri basin, the distance between these two villages (a half hour's walk) was such that a single society did not suffice. Another reason contributing to separate societies was probably the competitive spirit of the locals, as well as the proverbial »envy« among Slovenes. Such a geographic division was also characteristic of subsequently established societies, e.g. the Sokoli (hawks) and the Orli (eagles), only this time for social-political reasons.

PRAPOR ŽIROVSKIH ORLOV

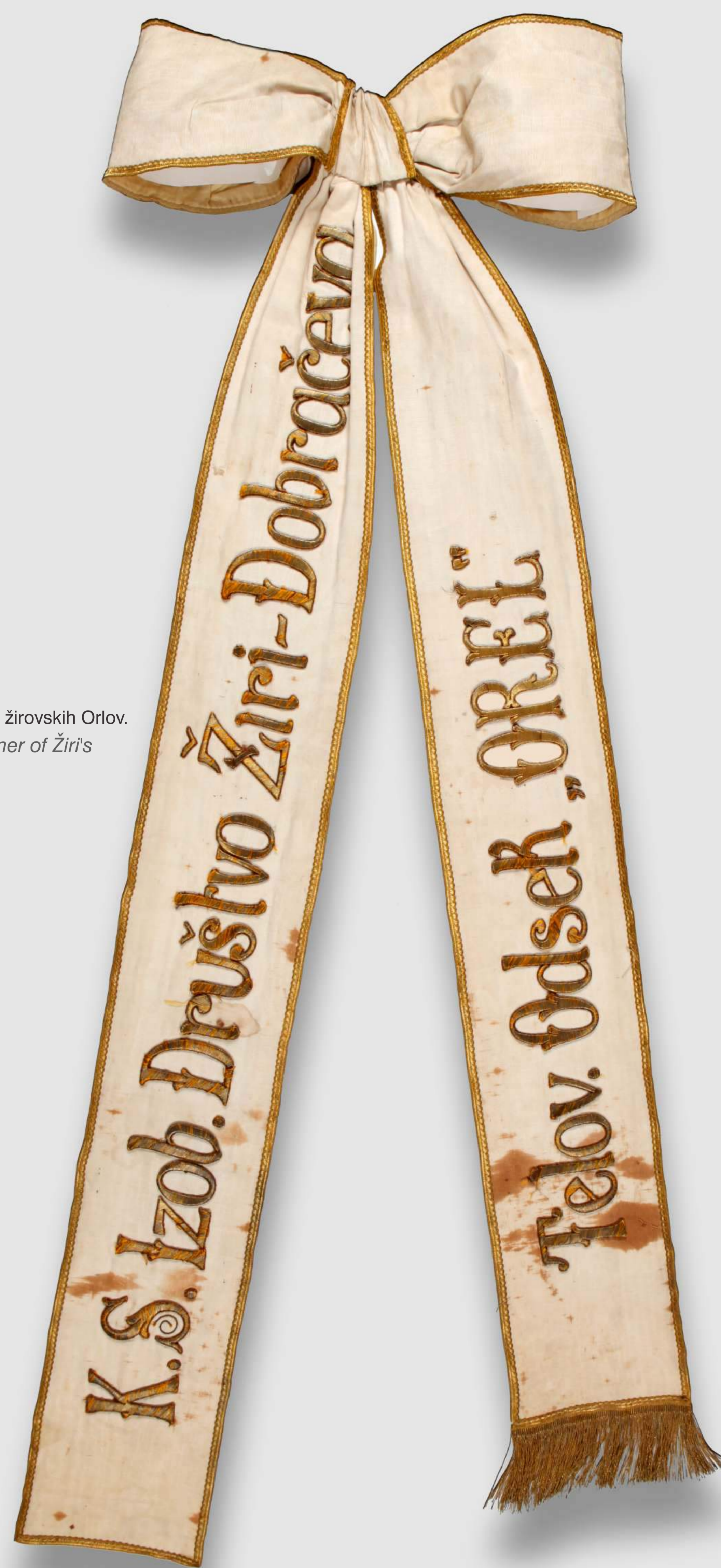
Prapor je po definiciji zastava z izvezenim simbolom društva, ki ga ob slovesnostih nosi izbran član, praporščak [1]. Pred vami je del prapora žirovskih Orlov, drugi del (trak z napisom [2]) pa lahko vidite v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani, na stalni razstavi »Slovenci v XX. stoletju«. Prapor je last Alfonza Zajca, Deklovega z Dobračeve. Shranjen je bil v zasebni hiši društvenega praporščaka. Na srečo – če ne bi bil, bi zgorel v noči med 5. in 6. februarjem leta 1944, ko so partizani požgali vse javne stavbe v Žireh, med njimi tudi nov dom Katoliškega izobraževalnega društva [3].

BANNER OF ŽIRI'S ORLI

A banner is a flag with an embroidered symbol of a society, which on ceremonious occasions is carried by a selected member – the banner bearer. Before you is a part of the banner of Žiri's Orel Society, the other part (a ribbon bearing the society's name) is on display at the Museum of Contemporary History in Ljubljana. The banner is owned by Alfonz Zajec and was kept in the private residence of the society's banner bearer. Fortunately, the banner was not kept in the new Catholic Hall of Culture, as it would otherwise have been destroyed by fire in the night of 5th to 6th February 1944, when the partisans set fire to all public buildings in Žiri.

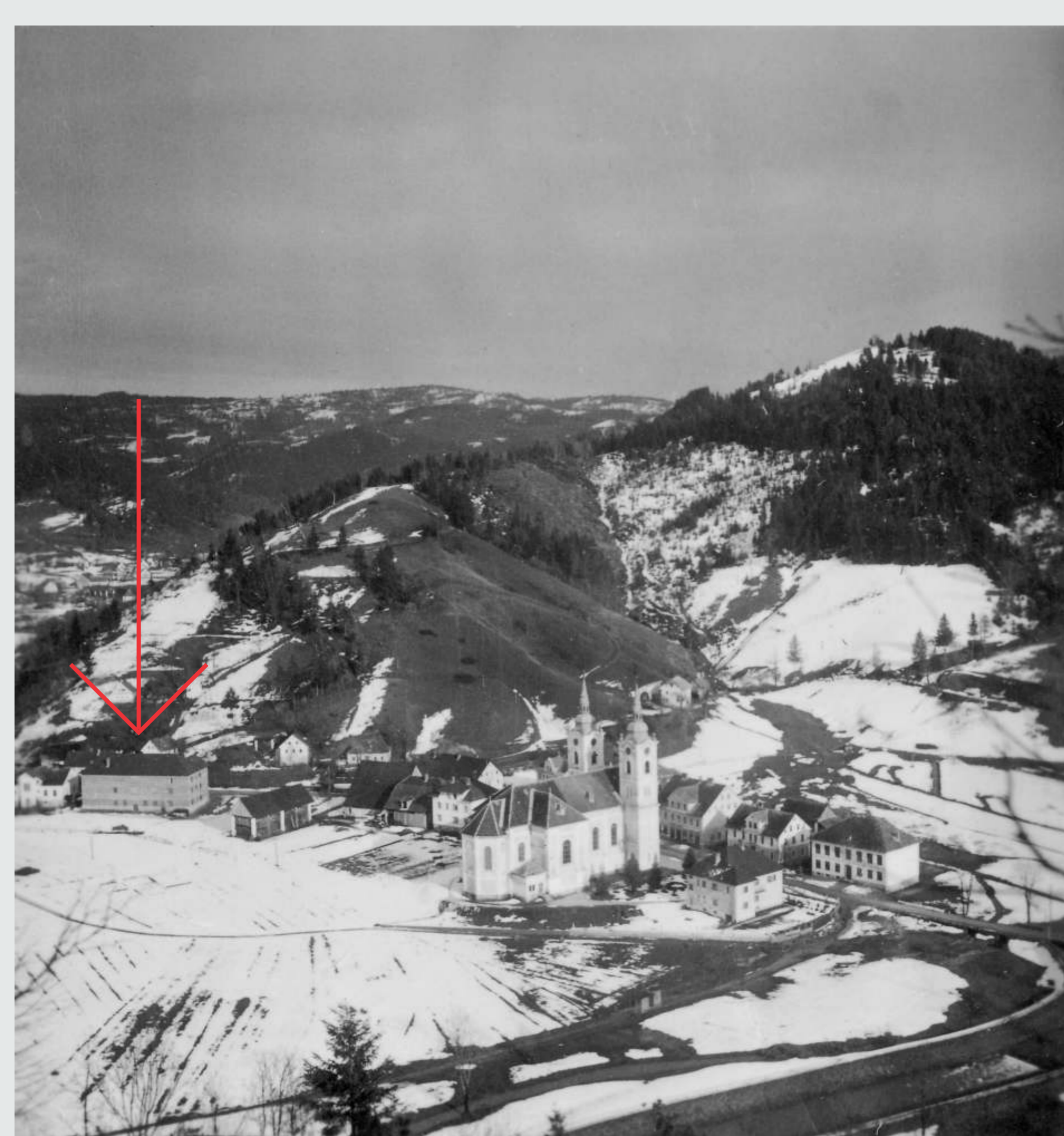

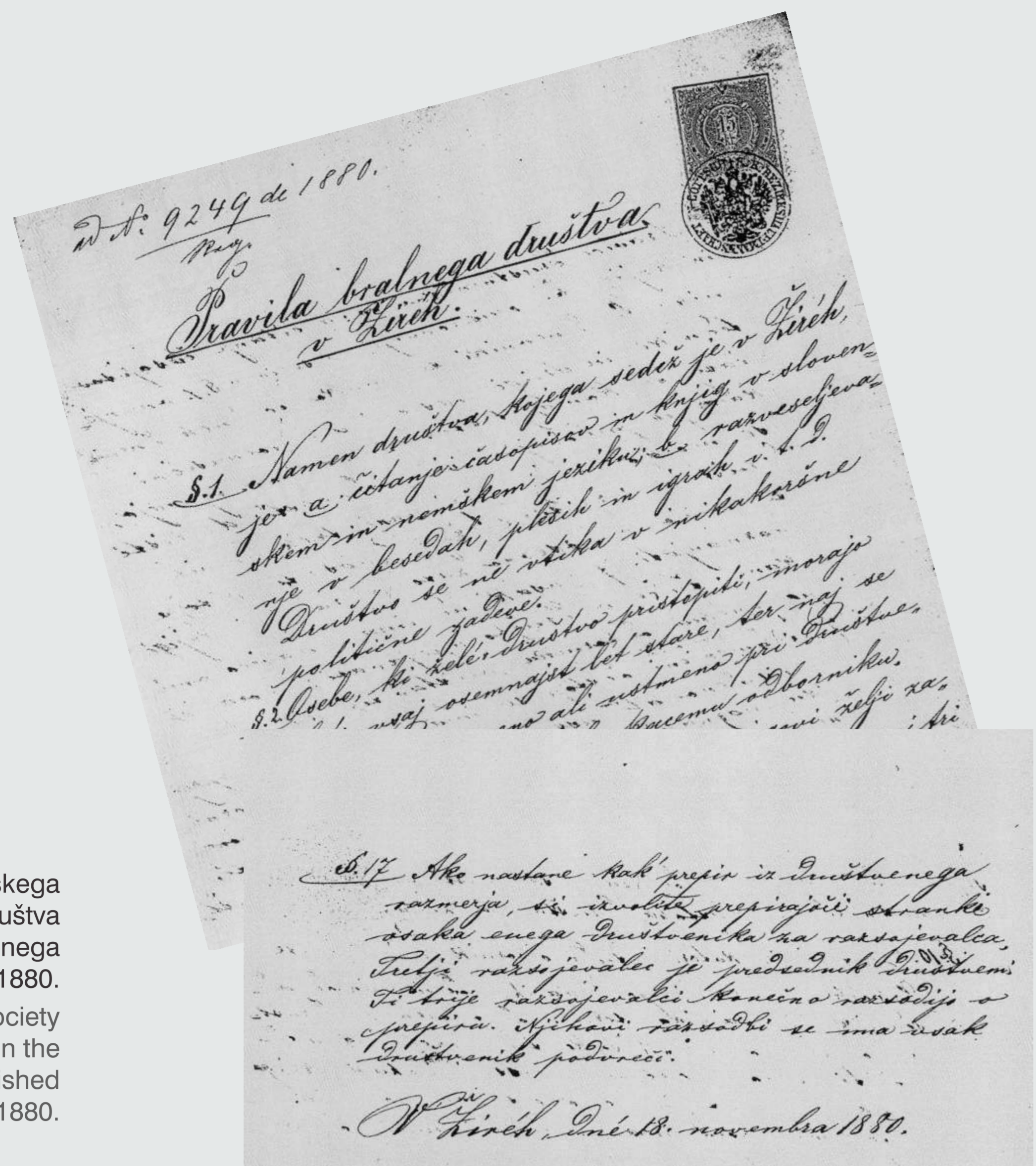
[1] Razvitje prapora žirovskega Sokola na dan sarajevskega atentata, 28. 6. 1914.
The banner of Žiri's Sokol Society.

[2] Del prapora žirovskih Orlov.
Part of the banner of Žiri's Orel Society.

[3] Katoliški prosvetni dom, zgrajen v letu 1939, je stal na mestu današnjega šolskega parka.
The Catholic Hall of Culture completed in 1939.

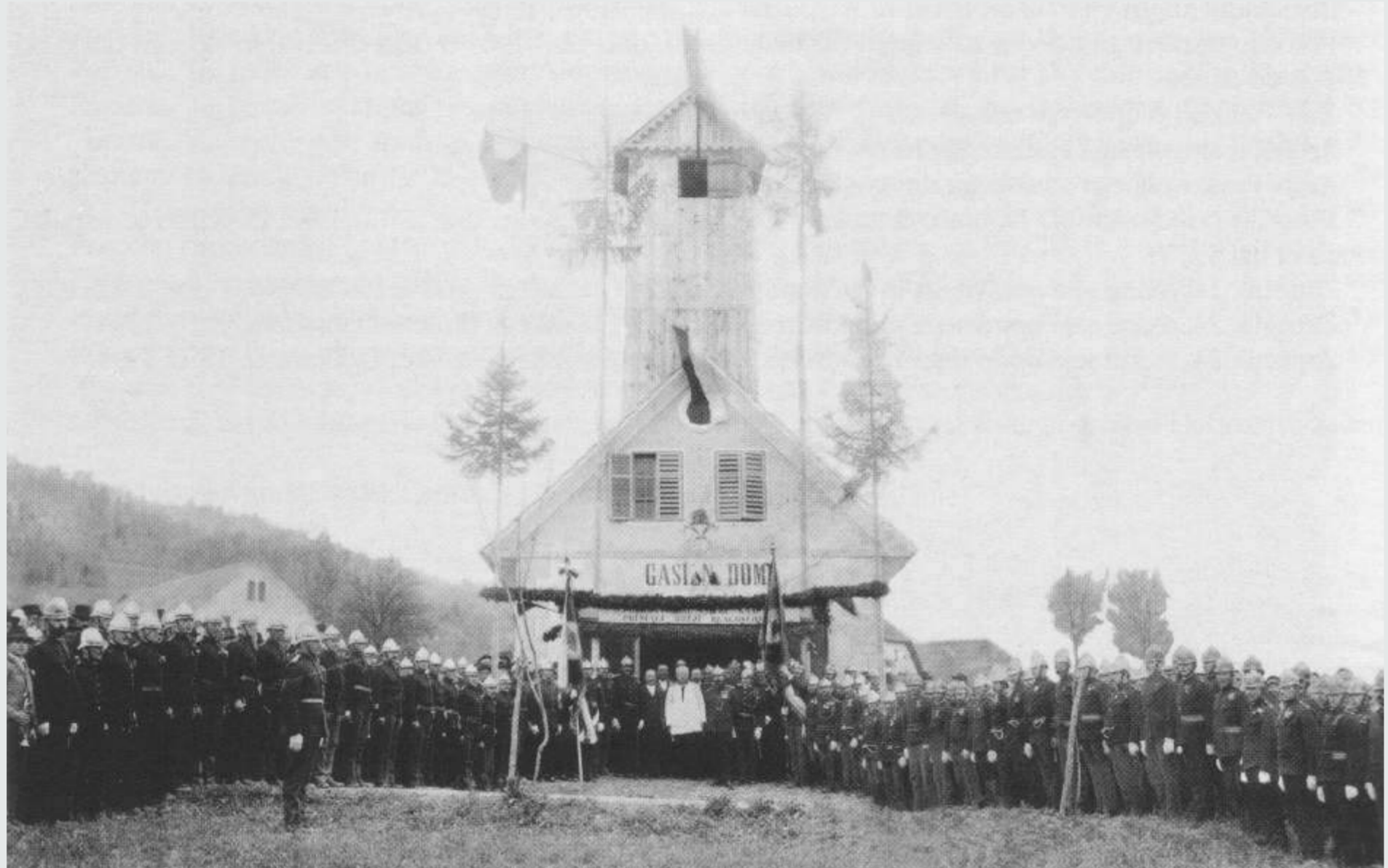

[1] Pravila prvega žirovskega društva, Bralnega društva v Žiréh, ustanovljenega leta 1880. Rules of the Reading Society of Žiri, the first society in the Žiri region, established in 1880.

[2] Vabilo Gasilnega društva Žiri na veselico, ki je bila leta 1905 pri Tinetu v Žiréh. Igro Mlinarjeva hči je izvedlo Bralno društvo Žiri: glavne vloge so zasedli gospodar hiše in gostilničar Valentin Oblak, njegova hči Marija in žirovski kaplan Lovrenc Lah, stranske pa župnik Jože Vidmar in Tinetovi sosedje. Invitation to a public festivity dating from 1905, organised by the Žiri Fire Brigade, at which the Reading Society of Žiri performed a play entitled «The Miller and his Wife».

[3] Blagoslovitev prvega gasilnega doma na Dobračevi leta 1902. Takeover and blessing of the first fire station at Dobračeva, 1902.

[4] Žirovski sokolski dom, prvi na Slovenskem, dograjen leta 1908. The Sokol Hall of Žiri, the first of its kind in Slovenia, completed in 1908.

[5] Žirovski Sokoli leta 1920. The Sokoli of Žiri in 1920.

[6] Telovadni nastop žirovskih Sokolov pred njihovim domom v Stari vasi. Gymnastic performance of the Sokoli from Žiri at Stara vas.

[7] Žirovski Orli. The Orli from Žiri.

[8] Telovadni nastop žirovskih Orlov pred njihovim domom na Dobračevi. Gymnastic performance of the Orli from Žiri at Dobračeva.

PRVA NEPOLITIČNA DRUŠTVA

Prva žirovska društva so nastala na laični osnovi po načelu samopomoči. Tistih, ki so nastala iz gospodarskih potreb, tu ne bomo omenjali (hranilnice in posojilnice, razne zadruge), na kratko bomo naštel le tista, ki so služila duševni hrani. In pa gasilce, ki so varovali stavbe, v katerih sta prebivala žirovski duh in tudi telo. Gasilska društva so tudi edina (poleg Čebelarskega društva, ustanovljenega leta 1905), ki obstajajo še danes: morda tudi zato, ker skrbijo za splošni blagor vseh Žirovcev, ne glede na politično ali kakšno drugo pripadnost.

Vodilno vlogo pri ustanavljanju prvih društev so imeli izobraženci: duhovniki, učitelji in napredni kmetje. Ker so ti domovali v Žiréh, so tam nastala tudi prva društva. Najprej Bralno društvo (1880) **[1]**, nato pa še Pevsko društvo Sora (1898) in Marijina družba (1899). Ker Dobračeva ni smela zaostajati, so tudi tam kmalu ustanovili tako Bralno društvo (1900) kot tudi Pevsko društvo (1903). Bralna društva so nastala po vzoru Glasbene matice, njihov namen je bil branje časopisov in knjig ter prirejanje plesov in iger. Pomagala so tudi gasilcem pri zbiranju sredstev za nakup opreme **[2]**. Prvo gasilsko društvo je nastalo v Žiréh, verjetno na pobudo občine: leta 1889 je bila ustanovljena Prostovoljna gasilska deželna bramba, ki je status društva pridobila leta 1892. Drugo pa seveda na Dobračevi, leta 1902: tokrat ne zaradi tekmovalnosti, temveč iz resnične potrebe. Ustanovili so ga domačini, ker bi jim pogorela cela vas, preden bi do njih prišli žirovski gasilci **[3]**.

FIRST NON-POLITICAL SOCIETIES

The first societies in Žiri were reading societies, from which choral societies also developed. They were established on the initiative of Žiri's intellectuals: clergymen, teachers and progressive farmers. Because these individuals lived in Žiri, the societies were first established there (1880), and afterwards in Dobračeva (1900). Their purpose was to cultivate the reading of newspapers and books, particularly in the Slovene language, as well as to organise dances and games. Fire brigades were concurrently established, the first in Žiri (1892), and the second in Dobračeva (1902); the latter was established by the locals because their entire village would have burnt down before firefighters from Žiri arrived.

POLITIČNI RAZKOL: SOKOLI IN ORLI

Sokoli so bili ustanovljeni leta 1862, v Pragi (leto zatem tudi v Ljubljani), kot protitež nemškemu telovadnim društvom, ki so v »slovanskih« deželah širila nemški nacionalni vpliv. V Žiri so »prileteli« iz sosednje rudarske Idrije, kjer so Telovadno društvo Sokol ustanovili leta 1897. Ker je bil njihov podporni član tudi takratni žirovski župan Anton Sedej – Kamški iz Nove vasi, so idrijski Sokoli že naslednje leto priredili prvi telovadni nastop v Žiréh, leta 1905 so v Žiréh ustanovili svoj odsek, ki je čez dve leti prerastel v samostojno Telovadno društvo Sokol. Po zamisli Idrijčana Ivana Kende so Žirovci v Stari vasi zgradili tudi sokolski dom, prvega na Slovenskem **[4]**. Sokoli so bili nepolitično društvo, namenjeno krepitvi slovenske narodne zavesti in telovadbe, uprizarjali pa so tudi gledališke predstave, prirejali izlete, družabne plesne, pustna maškarna rajanja, veselice itd **[5, 6]**. Ker pa so sčasoma dobivali vse bolj liberalen značaj, je slovenska katoliška cerkev proti njim odločno nastopila.

Pot v dolgotrajno politično razcepljenost Slovencev se je začela že leta 1888, z izjavo Mahničiča, ki je vero postavil pred narodnost in izrekel za vse liberalce pregrešno misel, da so slovenskim katoličanom bližje tuji katoličani kakor slovenski liberalci. Za protitež liberalni Slovenski sokolski zvezi (1905) je cerkev v okviru Slovenske krščanske socialne zveze (SKSZ) leta 1906 ustanovila lastne telovadne odseke, ki so se leta 1909 preimenovali v Zvezo Orlov. V Žiréh so Katoliško izobraževalno društvo, v njegovem okviru pa tudi telovadni odsek Orel, ustanovili leta 1908, leta 1910 pa so na Dobračevi zgradili tudi svoj dom **[7, 8]**. V dejavnostih se žirovski Sokoli in Orli niso razlikovali, tudi po videzu ne, saj so Orli prevzeli od Sokolov tako telovadni sistem kot tudi kroj oziroma drese. Edina razlika je bila v nazorski usmeritvi, zaradi česar sta se društvi, kljub podobnemu delovanju, ovirali in žalili. O tem pričajo žolčna dopisovanja v slovenskem časopisju.

POLITICAL RIFT: THE SOKOLI AND THE ORLI

The Sokol Independent Gymnastics Society was established in Žiri in 1907, and only a year later the Sokol Hall was completed as the first of its kind in Slovenia. This was a non-political society whose objective was to strengthen Slovenian national awareness and promote gymnastics, but it also assumed the role of a reading society and organised dances, games, festivities, etc.. Owing to the society's increasingly more liberal character, the Slovenian Catholic Church established, as a counterweight, its own gymnastic sections named Orel (eagle). This occurred in 1908 in Žiri, after which the Catholic Hall was opened in 1910. The Sokoli and the Orli did not differ in their activities, or in their appearance, as the Orli also took on the Sokol gymnastics system, as well as its style and outfits. The only difference was in their world view orientations; the opposition between the Sokoli and the Orli of Žiri is evidenced in their hostile correspondence published in Slovenian newspapers.

ZNAMENITI ŽIROVCI

FAMOUS PEOPLE FROM ŽIRI

Med Žirovci so nekateri prav znameniti. Posebej se odlikujejo tisti, ki so doma ali po svetu ustvarili »nekaj več«, več kot se pričakuje v običajnem človeškem življenju. Posebno dragocen je prispevek posameznikov, ki so se na Žirovsko priselili in tu ustvarili svoj življenjski opus. Trije med žirovskimi ustvarjalci že imajo svoj javni spomenik v mestu Žiri: slikar Maksim Sedej (1909-1974), pisatelj Leopold Suhodolčan (1928-1980) in skladatelj Anton Jobst (1894-1981).

Some natives of Žiri are truly famous. The most distinguished are those who created, at home or abroad, »something more«, more than is expected in a normal human life. Particularly valuable is the contribution of individuals who settled in the Žiri region and created their entire life's work here. Three creators from Žiri already have public monuments dedicated to them in the town of Žiri: painter Maksim Sedej (1909-1974), writer Leopold Suhodolčan (1928-1980), and composer Anton Jobst (1894-1981).

ORIGINALNA PALETA IN ČOPIČI MAKSIMA SEDEJA

Slikarjevo orodje – paleto in čopič – lahko vidimo na več slikah Maksima Sedeja; najprej na sliki Atelje (Družina), iz leta 1937, tudi na sliki Avtoportret s sinom, 1950. Ko je mladi žirovski študent Lojze Gostiša v prvih povojnih mesecih obiskal svojega rojaka na njegovem ljubljanskem domu, v Rožni ulici 37, je zapisal: »Njegova, takrat petčlanska družina je živela v skromnem dvosobnem stanovanju z najnujnejšim pohištvom. Dnevni prostor, kjer so domovali pretežni del dneva, je bil hkrati tudi slikarski atelje. Stene, za katere bi človek pričakoval, da bodo polne slik, so bile prazne, le na tleh ob zidu je bilo nekaj poslikanih platen. Stanovanje, čeprav nabito z duhom ustvarjalne energije, je bilo v končni domeni odsev socialne bede slikarja v svobodnem poklicu, čigar družina je vsak dan stala pred usodnim vprašanjem: kako preživeti.« Gostiša se je čudil, kako more v takšnem okolju sploh delati? Umetnik, ki ga stroka označuje za »velikega intimista«, mu je odgovoril: »Mislim, da se ne bi čudil, če bi bolje poznal moja mlada leta, v kakšnih mizernih prostorih sem delal kot umetnik v svobodnem poklicu. Družina, ki jo obožujem, me ni nikdar motila pri slikanju. Nasprotno: vsi njeni člani so mi bili potrebni in povrh še zastojni modeli.«

ORIGINAL PALETTE AND PAINTBRUSHES OF MAKSIM SEDEJ

The painter's tools – palette and paintbrush – can be seen in several of Maksim Sedej's paintings, first of all in »Atelje (Družina)« (Studio (Family)) from 1937, as well as in »Avtoportret s sinom« (Self Portrait with Son) from 1950. When a young student from Žiri, Lojze Gostiša, visited his compatriot in the first post-war months at his Ljubljana home at Rožna ulica 37, he wrote: »His at that time five-member family lived in a modest two-room apartment with only the most needed furniture. The living room, where they spent the greater part of the day, was at the same time also a painting studio. The walls on which one would expect to be filled with paintings were empty, only a few painted canvases could be seen on the floor along the wall. The apartment, though charged with the spirit of creative energy, was ultimately a reflection of the social poverty of a freelance painter whose family faces the same fateful question day after day: how to survive.« Gostiša wondered how he could work at all in such an environment. The artist, designated by experts as a »great intimist«, responded: »I don't think you would wonder if you were better acquainted with my early years and the miserable rooms I worked in as a freelance artist. My family, whom I adore, has never disturbed me in my painting. On the contrary: I needed all of its members, who on top of everything were even free models.«

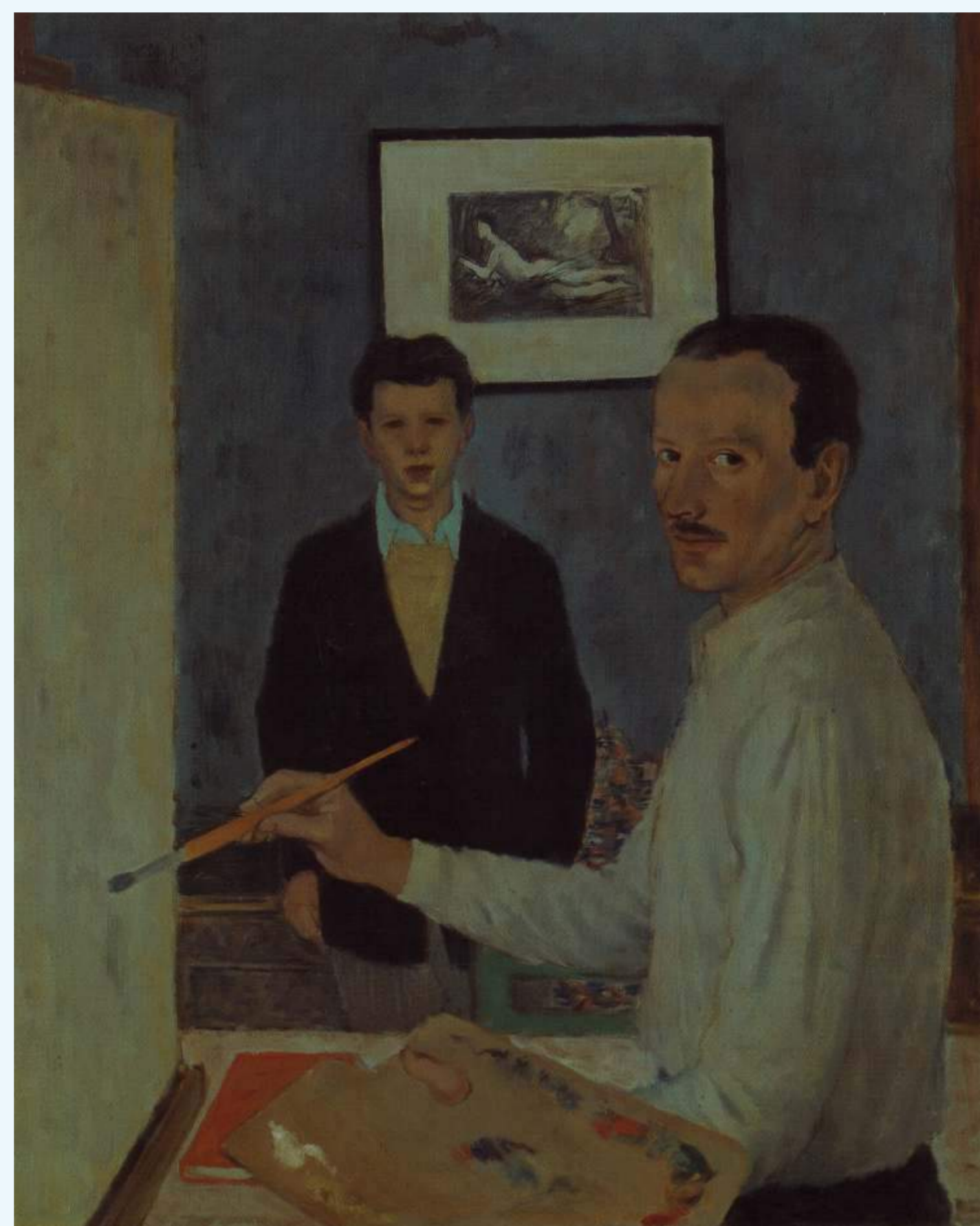
Maksim Sedej, mladi akademski slikar, doma iz Žirov, fotografiran v Ljubljani, okoli 1933, po vrnitvi s študija v Zagrebu. Leta 1967 je kot prvi in doslej edini Žirovec dobil Prešernovo nagrado za življenjski opus.

Maksim Sedej, young Academic painter, born in Žiri, photographed in Ljubljana around 1933, after returning from studies in Zagreb. In 1967 he was the first and so far only native of Žiri to receive the Prešeren Award for life achievements.

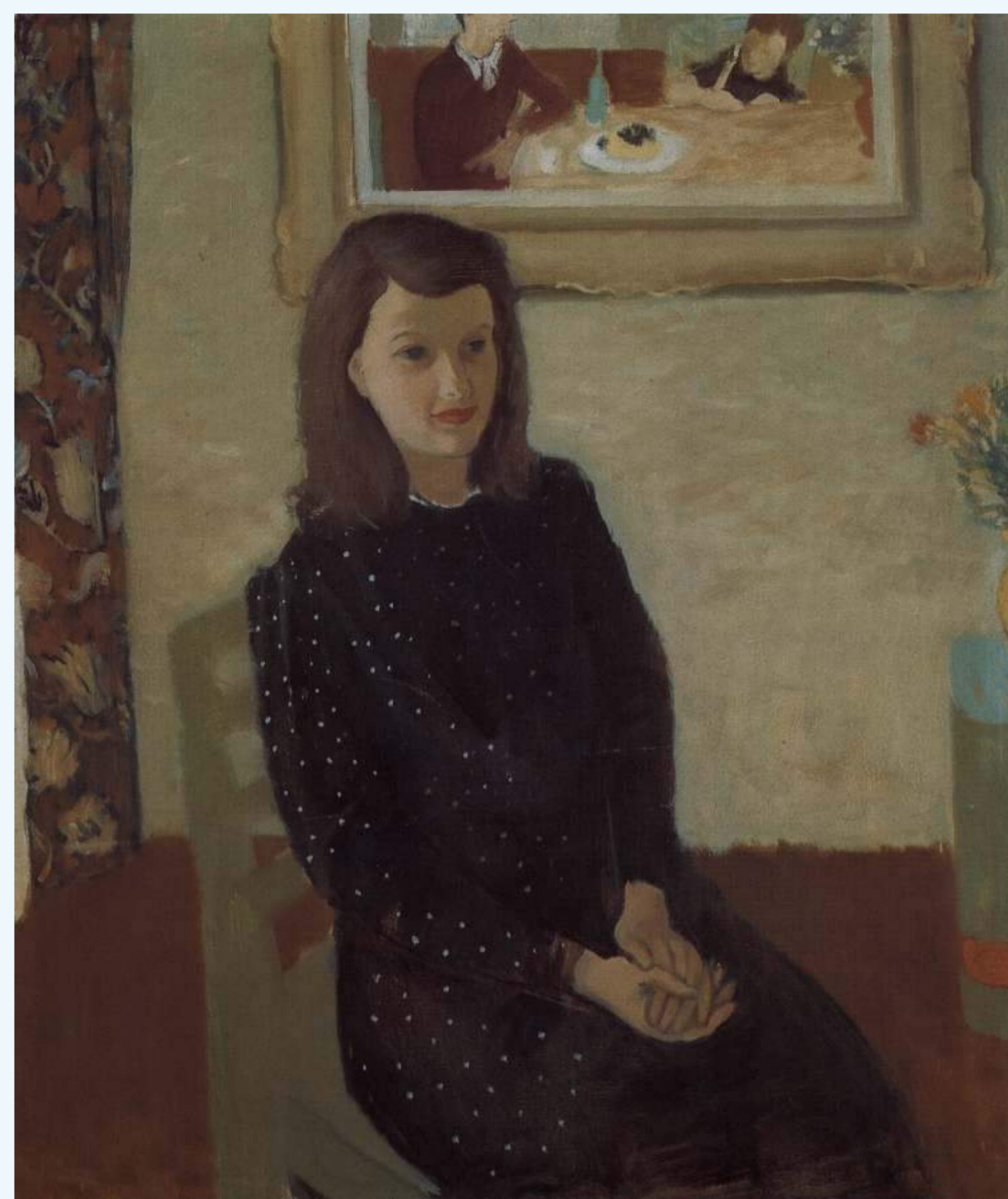
Maksim Sedej na razstavi v Moderni galeriji, Ljubljana, 1963.

Maksim Sedej at an exhibition in the Modern Gallery, Ljubljana, 1963.

Maksim Sedej, Avtoportret s sinom, 1950.

Maksim Sedej, Self Portrait with son, 1950.

Maksim Sedej, Portret moje žene, 1942. Ta portret je bil slikarju zelo ljub. Sam ga je opisal takole: »Kot temna silhueta se po sredini platna izrisuje podoba sedeče mlade žene s svetlo barvnim obrazom in rokama v naročju. Toplo rjavo rožnato razpoloženje napolnjuje ves prostor, kjer vsi predmeti nekako tolažijo našo radovednost s svojo povednostjo: okrasto sivi stol govori o njenem socialnem statusu; slika na steni zaznava moža in otroka ob mizi; čez polovico prerezana vaza s šopkom in del cvetno vzorčaste zavese pa o njenem željnem občutenju lepega. Edini poudarjeni kontrast je pretehtan v enakovredno govorico črmine in kožne polti, a na tej prostor obvladujoči postavi je bel pikčasti vzorec blaga postal glavni poudarek tonsko-barvne kompozicije. Izjemno pretehtana kompozicija, nekakšna himna vestalki domačega miru.« (Žirovski občasnik, št. 33, 2003, str. 44-45.)

Maksim Sedej, Portrait of my Wife, 1942.

Maksim Sedej, Atelje (Družina), 1937.

Maksim Sedej, Studio (Family), 1937

Spomenik slovenskemu slikarju Maksimu Sedeju (1909-1974) je v parku pred osnovno šolo postavilo Muzejsko društvo Žiri, odkril ga je pesnik Ciril Zlobec, 28. maja 1988. Avtor portreta je akademski kipar Jakov Brdar.

A monument to Slovenian painter Maksim Sedej (1909-1974) was erected in the park in front of the elementary school by the Žiri Museum Society, and unveiled by poet Ciril Zlobec on 28 May 1988. His portrait is the work of Academic sculptor Jakov Brdar.

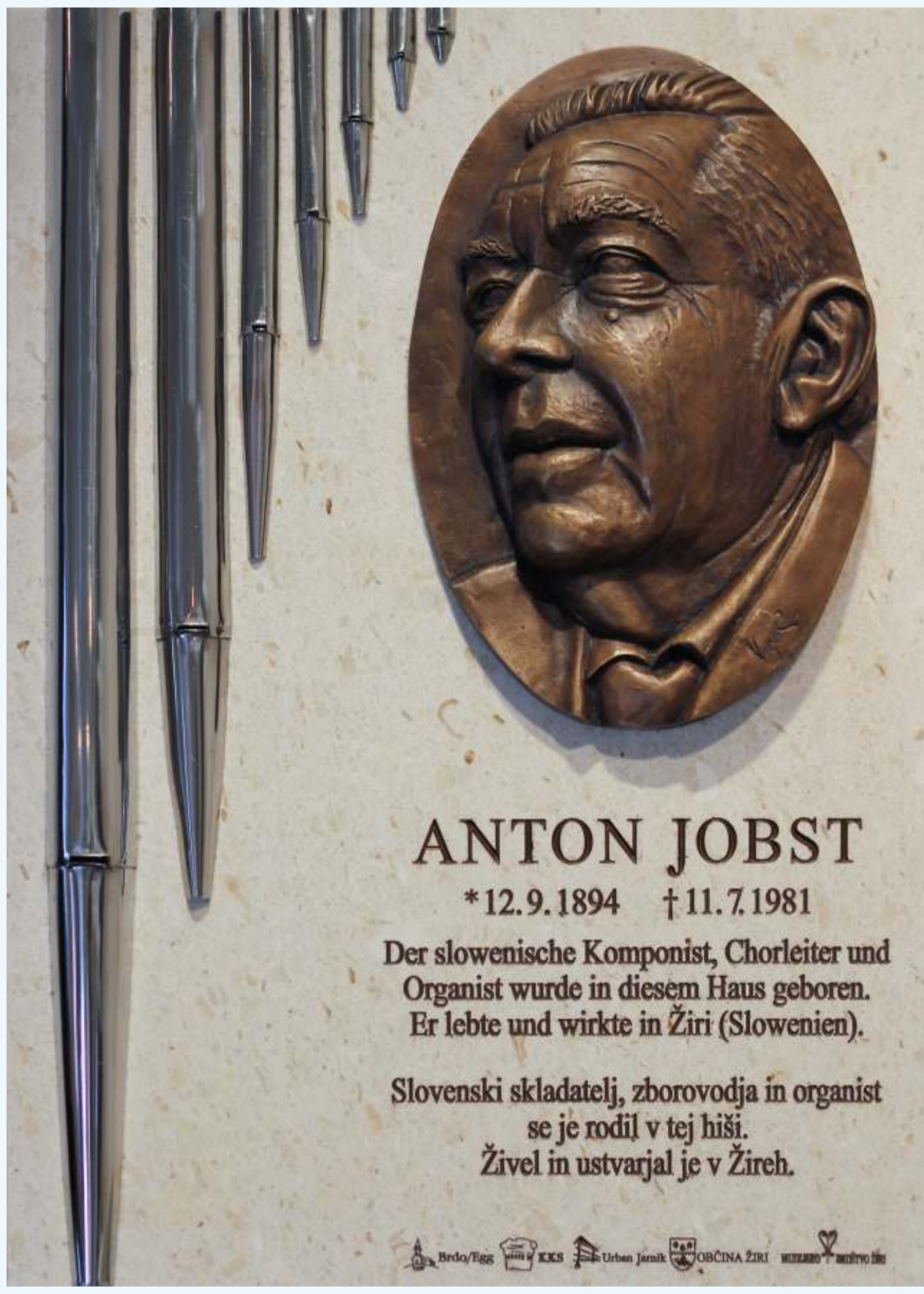
Anton Jobst, mladi žirovski organist, ko je prišel med 1. svetovno vojno v Žiri na dopust. Anton Jobst, young organist from Žiri, spending his vacation in Žiri during World War I.

Anton Jobst in Darina Konc, Žirovka, posnetek originalne partiture njune himne, napisane in uglasbene za spevoigro Žirovska pravljica, 1952. Anton Jobst and Darina Konc, a native of Žiri; photo of the original score of their hymn, written and set to music for the musical comedy »Žirovska pravljica« (Fairytale of Žiri), 1952.

Spomenik slovenskemu skladatelju Antonu Jobstu (1894-1981) je na pobudo Muzejskega društva Žiri v parku pred osnovno šolo in ob Jobstovi cesti postavila Krajevna skupnost Žiri, odkril ga je skladatelj Primož Ramovš, oktobra 1994. Avtor spomenika je akademski kipar Metod Frlc. On the initiative of the Žiri Museum Society, a monument to Slovenian composer Anton Jobst (1894-1981) was erected in the park in front of the elementary school and along Jobst street by the Local Community of Žiri. It was unveiled by composer Primož Ramovš in October 1994. The monument is the work of Academic sculptor Metod Frlc.

Jobstova dvojezična spominska plošča v njegovem rojstnem kraju Brdo/Egg, v Ziljski dolini na Koroškem. Plošča na Jobstovi rojstni hiši pri Kopicu je v sodelovanju s Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik v Celovcu, župnijo Brdo, Klubom koroških Slovencev in ob podpori Občine Žiri pripravilo in postavilo Muzejsko društvo Žiri, oblikoval ga je Stane Kosmač, skladateljev portret je izdelal Branko Vegelj, Odrta je bila 30. oktobra 2011. Jobst's bilingual memorial plaque in his place of birth at Brdo/Egg in Ziljska valley in the Koroška region.

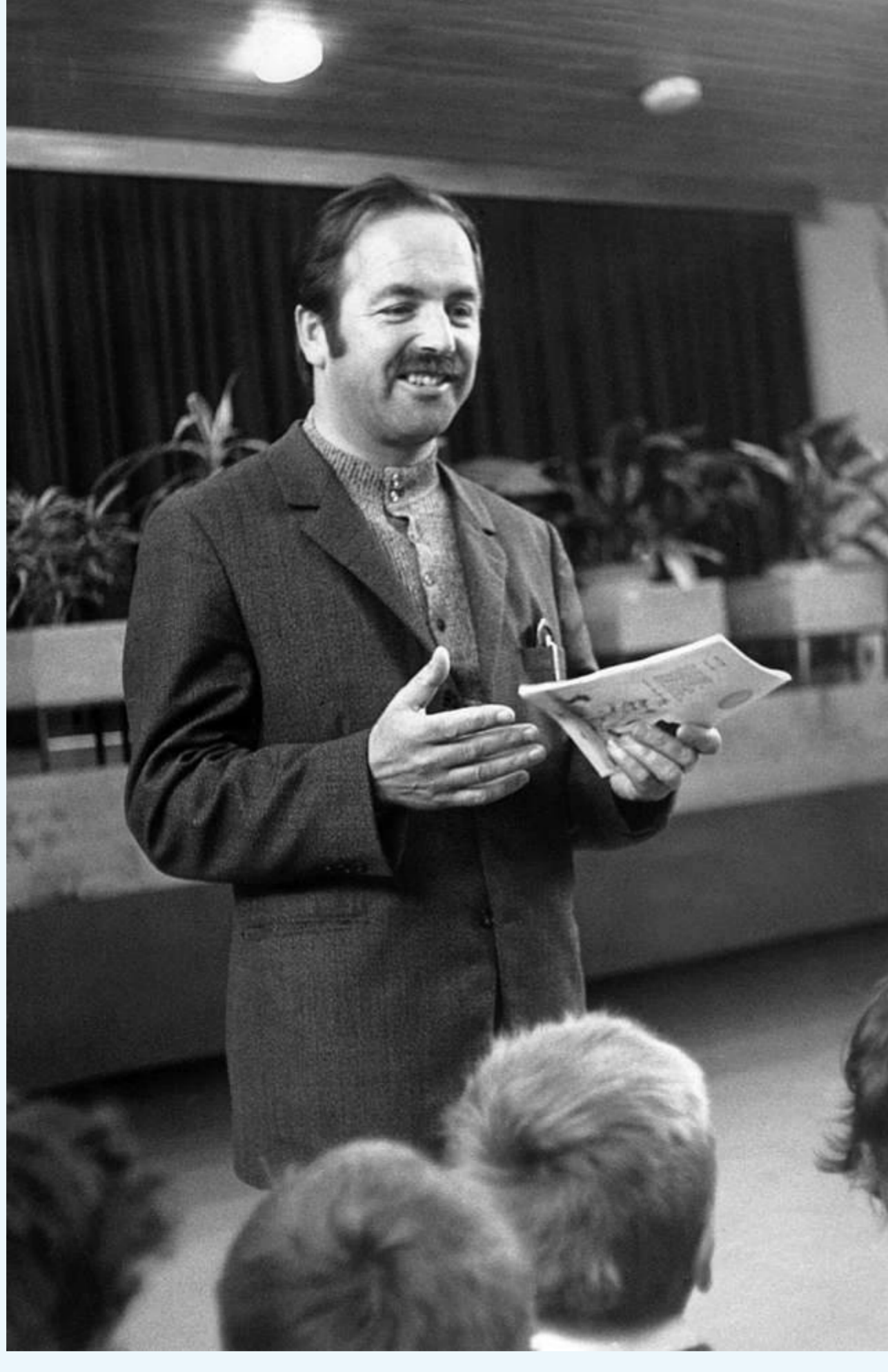
Leopold Suhodolčan, ko je bil še otrok v Žireh, star dve leti (1930). Leopold Suhodolčan during his childhood in Žiri, aged two years (1930).

Leopold Suhodolčan, Mornar na kolesu, 1973, ilustriral Aco Mavec. V tej knjigi so tudi tri žirovske zgodbe: Prvi škornji, Zgodba o zaboji in Čebelja pot. Leopold Suhodolčan, Sailor on a Bicycle, 1973, illustrated by Aco Mavec.

Prvi škornji Leopolda Suhodolčana, ilustriral Aco Mavec, 1973. Leopold Suhodolčan's first boots, illustrated by Aco Mavec, 1973.

Pisatelj Leopold Suhodolčan med bralnimi značkariji v Velikih Laščah. Writer Leopold Suhodolčan among reading badge winners in Velike Lašče.

Pisatelja Leopold Suhodolčan in France Bevk, 1961.

Spominsko ploščo Leopoldu Suhodolčanu je odkril njegov pisateljski kolega in prijatelj Vladimir Kavčič, po očetu tudi sam žirovskega rodu. Plošča je na hiši, ki stoji na mestu pisateljove rojstne hiše, ob Poti v Goropeke (v Mršaku), odkrita je bila 21. oktobra 1988, na pobudo Muzejskega društva Žiri. Memorial plaque dedicated to Leopold Suhodolčan in Žiri.

Še širši izbor ustvarjalnih in znamenitih rojakov pokaže seznam tistih, ki so bili uvrščeni v Enciklopedijo Slovenije (izhajala v letih 1987-2002). Ti so: ekonomist Marjan Dolenc, umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša, zdravnik higienik in organizator južnoprimorskega zdravstva Polde Hladnik, filozofinja in sociologinja Spomenka Hribar, skladatelj Anton Jobst, pravnik Jakob Kavčič, arhitekt in grafik Vlasto Kopač, gospodarstvenik Tomaž Košir, veterinar Jože Kogovšek, slikar, oblikovalec in scenograf Tomaž Kržišnik, matematik Josip Mazi, filmski režiser Andrej Mlakar, sociolog Zdravko Mlinar, publicist in urednik Miha Naglič, železniški gradbeni strokovnjak Alojz Poljanšek, zdravnik ginekolog Rado Poljanšek, zgodovinar in bibliotekar Branko Reisp, slikar, grafik in ilustrator Maksim Sedej, slavistka in etnologinja Marija Stanonik, pisatelj Leopold Suhodolčan, alpski smučar Boris Strel, arhitekt Bojan Tratnik, športnik - balinar Uroš Vehar, zdravnik ginekolog in porodničar Bojan Vrtovec, pesnik in zapisovalec ljudskih pesmi Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski, zdravnik kirurg Vladimir Žakelj, veterinar Janko Žust. V najožji nacionalni biografski selekciji je torej 27 »naših«, žirovskih reprezentantov! Če pogledamo njihov rodbinski izvor, vidimo, da je med njimi samo en prišlek (Jobst), pet je potomcev prišlekov (Hladnik, Mazi, Reisp, Suhodolčan, Vrtovec), 21 je domorodcev, o čemer pričajo tudi njihovi priimki. Slabost tega seznama je seveda v tem, da je že zastarel, v njem ni imen, ki so se uveljavila po letu 2000.

Če vzamemo za merilo nacionalne nagrade in časti, vidimo, da je likovnik Maksim Sedej edini, ki je dobil Prešernovo nagrado za življenjsko delo, likovnik Tomaž Kržišnik in industrijska oblikovalka Marija Novak Tršar pa nagrado Prešernovega sklada. Sociolog Zdravko Mlinar je edini, ki je dosegel čast akademika (rednega člana SAZU). Nagrado Gospodarske zbornice Slovenije za izjemne gospodarske in podjetniške dosežke sta dobila Tomaž Košir (Alpina) in Milan Kopač (Kladivar). Imeli smo svetovnega in evropskega prvaka: Uroš Vehar, v balinanju ... Sicer pa smo Žirovci zunaj Žirov najbolj prepoznavni po naših likovnikih.

NAPOTEK: Svetujemo ogled razstave žirovskih slikarjev v galeriji tega muzeja in sprehod do bližnje osnovne šole ob Jobstovi cesti, kjer stojita spomenika glasbeniku Antonu Jobstu in likovniku Maksimu Sedeju, ob Poti v Goropeke pa spominska plošča književniku Leopoldu Suhodolčanu.

TIP: Take a tour of the exhibition of painters from Žiri in the gallery of this museum, followed by a walk to the nearby elementary school along Jobstova cesta, where monuments to Anton Jobst and painter Maksim Sedej have been erected, as well a memorial plaque to writer Leopold Suhodolčan along the Pot v Goropeke.

OBRTI DO SREDINE 18. STOLETJA

CRAFTS UP TO THE MID 18TH CENTURY

V loškem gospostvu sta bila v fevdalizmu dva sloja podložnikov, kmečki in meščanski. Na podeželju je bilo težišče na poljedelstvu in živinoreji, v mestu na obrti in trgovini. Loški meščani so z ustanavljanjem cehov skušali dobiti monopol nad obrtjo, vendar so bile njihove zahteve dokaj neživljenjske: v Poljanski dolini so pravila npr. dovoljevala le po 2 kovača in 2 čevljarja, enega v Žireh in drugega v Poljanah. Zato so jih sčasoma omilili, podeželska obrt pa je predstavljala dopolnilno gospodarsko panogo kmetov. Še večjega pomena je bila za kajžarje, za gostače pa neredko celo edini vir preživetja. Sredi 18. stoletja je za Žirovsko navedenih 72 obrtnikov: 27 tkalcev, 22 mlinarjev, 6 krojačev, 6 čevljarjev, 3 tesarji, 2 kovača, usnjar, sodar, krovec za slamnate strehe, sedlar, zidar in mesar. Verjetno pa jih je bilo nekaj še med 36 desetinskimi kajžarji, zanje podatki niso ohranjeni.

During feudal times in the Loka seigneurie, the main focus in rural areas was on farming and livestock breeding, while the town was the center of crafts and trade. Rural crafts represented a supplementary economic activity of farmers, and were of much greater significance for small estate holders (*kajžarji*) and day labourers (*gostači*). In the middle of the 18th century, 72 craftsmen were listed in the Žiri region: 27 weavers, 22 millers, 6 tailors, 6 shoemakers, 3 carpenters, 2 blacksmiths, a tanner, cooper, thatch roofer, harness maker, mason, and a butcher.

»RIFL« ZA ČESANJE LANENIH STEBEL

Lan je dozorel konec julija ali prve dni avgusta. Takrat so ga populili, povezali v snope in odpeljali na skedenj, kjer so na riflu osmukali glavice in plevel. Delavec je vzel pest lanu in z njim večkrat potegnil po riflu, da so glavice odletele. Potem ga je obrnil in potegnil nekajkrat še po koreninah, da je bil lan izravnal in očiščen plevela. Riflanje je bilo naporno delo, posebno če je bil lan preraščen s slakom. Razstavljeni primerek s Šinkovcove kmetije na Ledinici je podaril Jože Eniko.

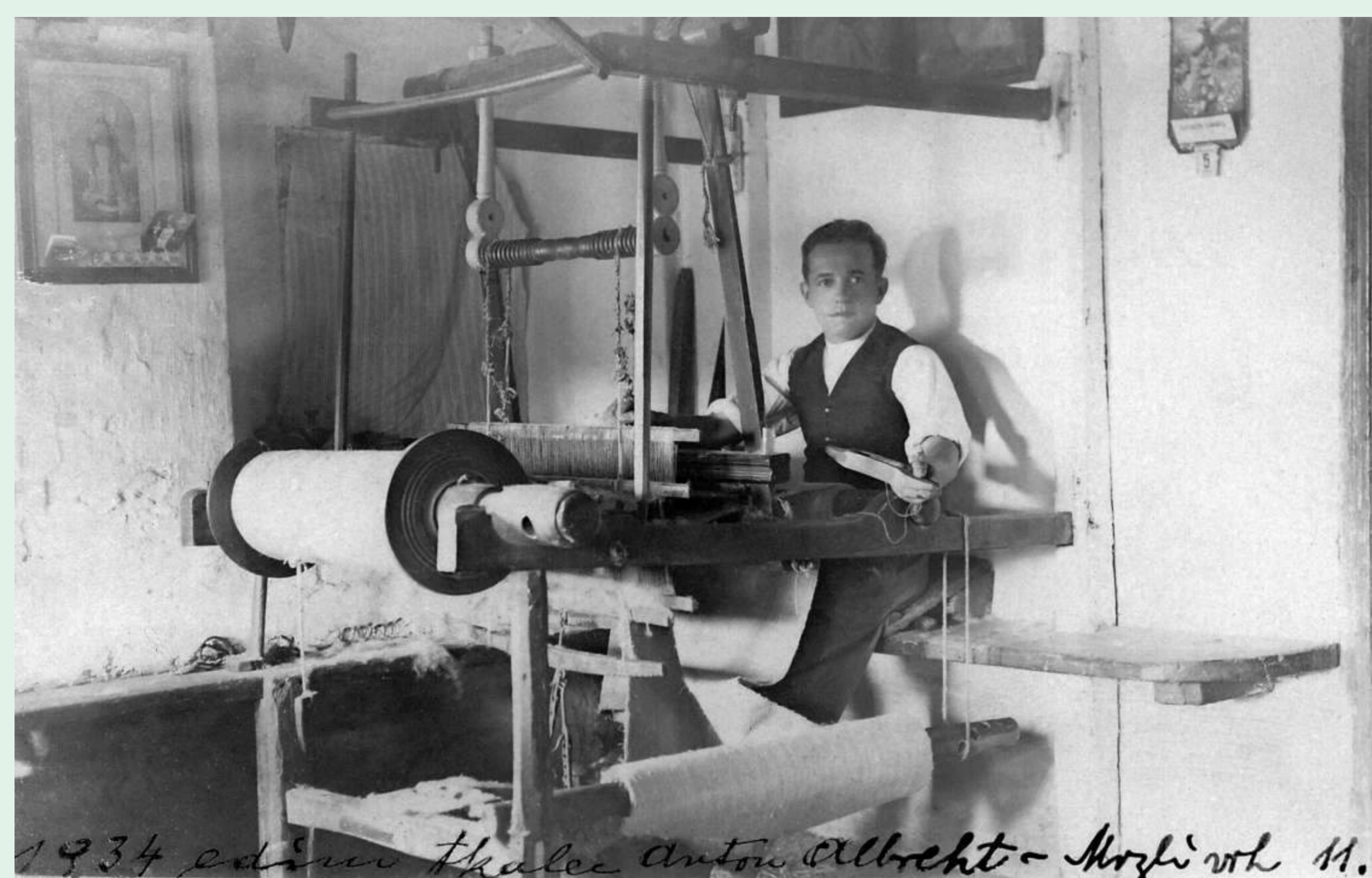
Iz osmukanih glavic se je pri sušenju izsulo laneno seme, tega so prodali, iz njega so iztisnili laneno olje. Lanena stebila so posušili, terice so stebila trle, predice so spredle predivo, tkalci pa so na statvah iz njega tkali platno.

»RIFL« FOR COMBING FLAX STALKS

Flax was ripe at the end of July or in the first days of August. It was pulled out of the soil, tied into sheaves and taken to the shed, where the seed heads and weeds were stripped off. Flax seed was obtained from the stripped heads, and squeezed to make linseed oil. The flax stalks were dried and then crushed to obtain tow, which was woven into linen.

Kladivi za klepanje mlinskega kamna za oves, ječmen, koruzo in črno pšenično moko. Mlinska kamna sta morala biti za učinkovito mletje hrapava. Med mletjem sta se kamna zgladila, zato so površino kamnov naredili spet hrapavo s koničastim kladivom za klepanje. Konico kladiva so po klepanju nabrusili in dolgo kladivo je postajalo vse krajše. Za klepanje mlinskega kamna za belo pšenično moko so uporabljali drugačno kladivo, s katerim so dobili manj hrapavo površino. *Kladivi je podaril Ivan Leskovec.*

Furrow hammers for roughening the surface of a millstone. The millstone surface became smooth during grinding, and additional roughening was required for effective milling.

11 Anton Albreht, Petrc iz Mrzlega Vrha, med tkanjem, leta 1934.
Anton Albreht from Mrzli Vrh, engaged in weaving, 1934.

PLATNARSTVO **11**

Na Žirovskem je bila to edina obrt, ki je preseгла lokalne potrebe. Produkcija platna v Loškem gospostvu je bila v 17. in 18. stoletju pomembna celo v evropskem merilu, loška mera za platno »lakat« pa se je uporabljala pri trgovanju s platnom tudi izven slovenskega ozemlja. Leta 1630 so na Žirovskem lan sejali na vseh gruntih in na približno treh četrtinah rovtov. Desetino je s platnom poravnalo 20 rovtarjev: trije s Koprivnika, 7 z Mrzlega Vrha, 3 iz Javorjevega Dola, eden iz Jarčje Doline, 4 iz Žirovskega Vrha ter po eden iz Ledin in Raven.

Leta 1754 je bilo na Žirovskem med obrtniki največ tkalcev, 27: 7 je bilo kajzarjev in rovtarjev, 20 pa gostačev. Lokalizirali smo jih 25, večina je živela na hribovitem območju, le 4 v žirovski kotlini. Tkalcji so bili lastniki hiš pri Šinkovcu na Dobračevi, pri Primcu v Novi vasi, pri Vidicu na Koprivniku ter pri Erženu, Boštjancu in Matajcu v Žirovskem Vrhu. Tkalcji gostači so živeli pri Rupčarju v Žireh, pri Žegonu v Novi vasi, pri Koklju in Sedeju na Goropekah, pri Štrajtu in Šnitovcu v Žirovskem Vrhu, pri Bukovčanu na Koprivniku, pri Gantarju v Brekovicah, pri Abrahtu v Sovri, na Trevnovem rovtu v Dolah, pri Štefku in Hlipču na Vrsniku, pri Jerebu v Krnicah, pri Malem Srnačenu v Srnjaku, pri Mrovcu v Opalah, pri Gošarju v Hlevišah, pri Bradešku v Hlevnem Vrhu in pri Brencetu na Vrhu Sv. Treh Kraljev. Platno so tkali še v začetku 20. stoletja **11**, vendar pa se do danes niso ohranile niti ene statve.

LINEN MAKING **11**

This was the only craft in the Žiri region that exceeded local needs. In 1630 flax was sown on all large estates (*grunti*) and on approx. three quarters of solitary farms (*rovti*) in the Žiri region. Linen was already woven at the beginning of the 20th century **11**, but not a single weaving loom has been preserved to this day.

13 Bezjakov mlin v dolini Črne pri Podklanecu, okoli leta 1910.
Bezjak's mill in the valley of the Črna stream near Podklanec, around 1910.

13 Skoblov mlin na Sovri v Podklanecu, okoli leta 1930.
Skobel's mill on the Sovra stream in Podklanec, around 1930.

MLINARSTVO **2-5**

Druga najpomembnejša obrt je bila mlinarstvo. Leta 1501 je bilo na Žirovskem 8 mlinov, vpisani so tudi v obračunski knjigi iz leta 1477, bili so v lasti hub. Leta 1678 jih je bilo že 22 (8 v hlevnovrškem uradu in 14 v žirovskem), ravno tako leta 1754. Še leta 1930 je bilo v žirovski občini registriranih kar 16 mlinarjev, danes ni več nobenega. Stojita le še Trevnov mlin in mlin v Sopotu, od ostalih so ni ohranilo nič oziroma le nekaj ruševin in fotografij **2, 3**. Točno lokacijo poznamo za tistih 20 mlinov, ki so leta 1825 vrisani na mapah franciscejskega katastra. Tem lahko sledimo v preteklost, in sicer do prve omembe v urbarjih loškega gospostva. Poleg njih je včasih obstajalo še nekaj mlinov, ker pa so večino opustili že pred sredino 18. stoletja, lahko njihovo lego določimo le približno. Vsi mlini so v vpisani v seznamu **14**, večina je vrisana na zemljevidu **15**.

MILLER'S TRADE **2-5**

There were 8 mills in the Žiri region in 1501, and as many as 22 in 1678. Sixteen millers were registered in the municipality of Žiri in 1930, but none are registered today. Only some ruins and photos have been preserved **2, 3**. The precise locations are known for the 20 mills that were drawn on the maps of the cadastral register of Austrian Emperor Franz I in 1825. In addition to these, a number of other mills occasionally existed. All the mills are entered in the list **14** and drawn on the map **15**.

14 Seznam mlinov na Žirovskem
List of mills in the Žiri region

Mlino, postavljeni pred letom 1825

Mlino na Sovri in Sori

Št.	Naslov mlina 1825	Hišno ime mlina	Prvi zapis in konec delovanja mlina
1	Hlevni vrh 9	Trevnov	1630-20. stoletje
2	Hleviša 9	Rodofov	1586-20. stoletje
3	Zavratec 12	Matjažev	1610-20. stoletje
4	Podklanec 1	Skobla	1560-20. stoletje
5	Brekovice 2	Gantarjev	1610-20. stoletje
6	Selo 8	Modrjanovc	okoli 1820-20. stoletje

Mlino na Račevi in pritokih

Št.	Naslov mlina 1825	Hišno ime mlina, lokacija	Prvi zapis in konec delovanja mlina
7	Račeva 1	Krajerjev	1610-20. stoletje
8	Lavrovce 11		1586-20. stoletje
9	Račeva 7	Debencov	1586-20. stoletje
10	Nova vas 2	Bartelov	1689-20. stoletje
11	Stara vas 19		1560-20. stoletje
12		Snapkova grapa	1610-1714
13		Plastuhova grapa	1610-1714
14		ob Račevi ali v Snapki grapi	1560-1714
15		Pri Anžonu	1677-1714

Mlino na Žirovnici, Osojnici in Zabražniku

Št.	Naslov mlina 1825	Hišno ime mlina, lokacija	Prvi zapis in konec delovanja mlina
16	Žirovnica 6	Gnezdov	1754-20. stoletje
17	Žirovnica 5	Pekov	1586-20. stoletje
18	Žirovnica 2, 3		1677-20. stoletje
19	Žiri 16	Malin na Rovtu	1560-20. stoletje
20	Žiri 10	Nagličev	1630-20. stoletje
21	Osojnica 3 (Mlinar)	Osojnica	1560-1754
22	Zabražnik 4	Šubcov, potok Zabražnik	1660-20. stoletje
23	Selo 5	na potoku Zabražnik	1610-okoli 1800

Mlino na drugih pritokih.

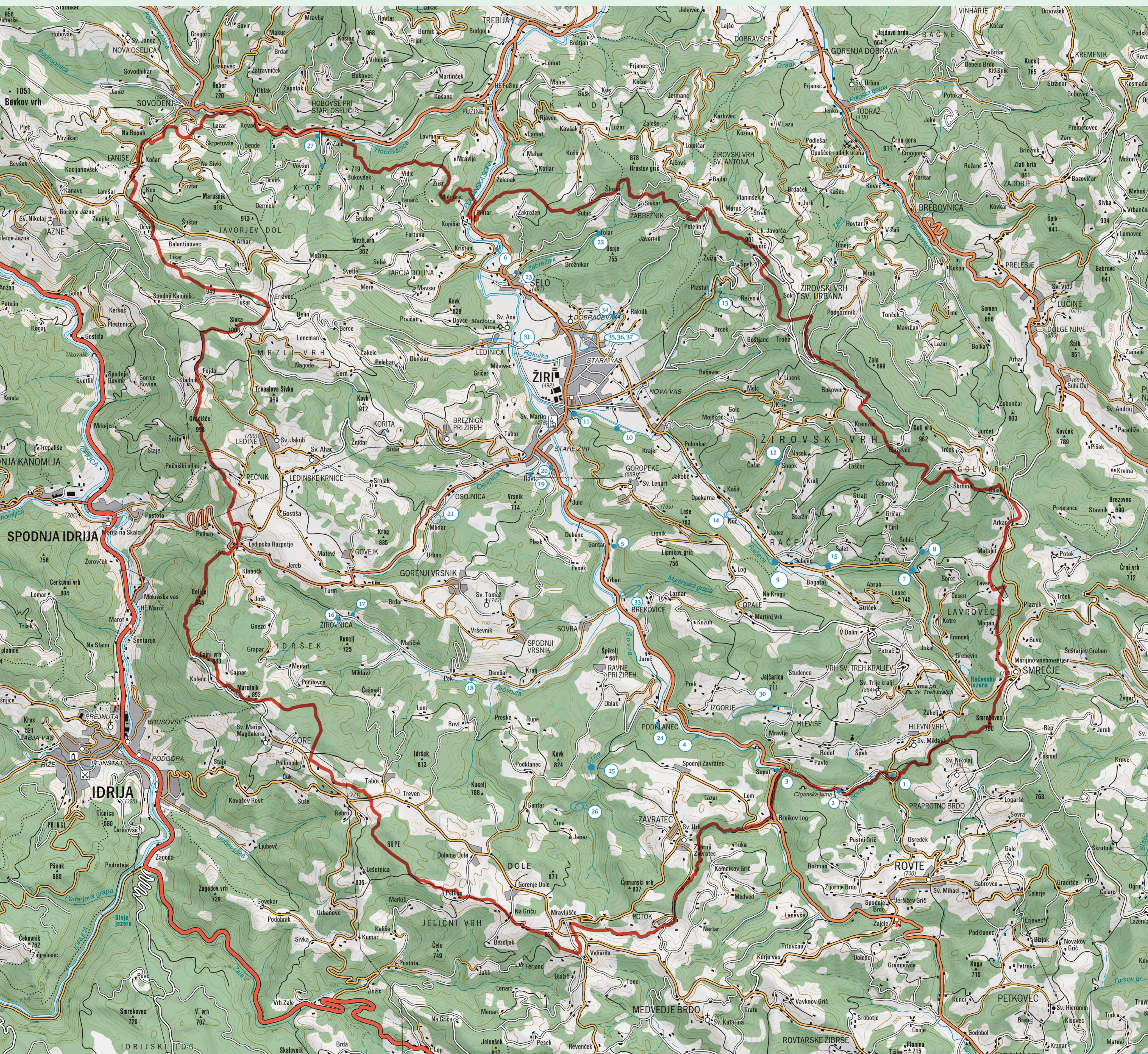
Mlino št. 28, 29 in 32 niso vrisani na zemljevidu, ker njihova približna lokacija ni znana.

Št.	Naslov mlina 1825	Hišno ime mlina, lokacija	Prvi zapis in konec delovanja mlina
24	Podklanec 4	Pucov mlin, živosrebni potok v Podklanecu	1586-20. stoletje
25	Črna 3	Bezjakov mlin v Črni	1677-20. stoletje
26		domnevno Črna	okoli 1750
27	Koprivnik	Bukovski mlin v grapi pod Bukovčanom	1586-19. stoletje

Mlino na Dobračevi: v 17. stoletju so bili vsaj trije, leta 1754 ni bilo nobenega, leta 1825 je stal Šinkovcov mlin v Rakulku. Verjetno je bil naslednik enega od treh opuščeni mlinov.

Št.	Naslov mlina 1825	Hišno ime mlina	Prvi zapis in konec delovanja mlina
34	Dobračeva 19	Šinkovcov	1825-20. stoletje
35			1630-1714
36			1630-1714
37			1630-1714

15 Kje so bili žirovski mlino: moder krog – znana točna lokacija, modra črta – verjetna lokacija.
Locations of mills in the Žiri region: blue circle – exact location known, blue line – probable location.

OBRTI DO SREDINE 18. STOLETJA
CRAFTS UP TO THE MID 18TH CENTURY

PODJETNIŠTVO DO 2. SVETOVNE VOJNE

ENTREPRENEURSHIP BEFORE THE SECOND WORLD WAR

Med podjetnike bi verjetno že lahko šteli dva Žirovca, ki sta trgovala s Čedadom, daljnega leta 1312 in 1342. Ravno tako tudi župane, ki so na račun županske funkcije obogateli, dodaten dohodek pa so jim prinašale še krčme. Prvi pravi podjetnik pa je bil loški meščan Jakob Hajnrihar, ki je v 16. stoletju v Brekovicah kupil dva grunta in tam postavil fužino, udeležen pa je bil tudi pri fužini v Fužinah.

Razen naštetih izjem so bili Žirovci predvsem kmetje. Nekateri kajzarji in gostači so bili sicer tudi podeželski obrtniki, vendar pa je obrt doživela razmah šele v začetku 20. stoletja. Leta 1930 je bilo v Občini Žiri registriranih že 178 obrtnikov, ki so se ukvarjali z 31 obrtmi. Lokalne potrebe so presegli zlasti čevljarji in nekateri kovači, ki so dali osnovo za nastanek današnjih tovarn Alpina in Kladivar (Poclain Hydraulics). Premožnejši Žirovci so se s skupnimi močmi lotevali tudi večjih podvigov, med katerimi je zlasti znana »žirovska katastrofa«, gradnja elektrarne na Fužinah.

The first actual entrepreneur was an inhabitant of Loka, Jakob Hajnrihar, who set up a forge in Brekovice in the 16th century. Crafts did not begin to flourish until the beginning of the 20th century. In 1930 there were as many as 178 craftsmen registered in the Municipality of Žiri, who were engaged in 31 different crafts. Local needs were surpassed primarily by shoemakers and some blacksmiths, who paved the way for the establishment of present-day factories such as Alpina (sport shoes) and Kladivar (Poclain Hydraulics). The more well-to-do inhabitants of Žiri jointly embarked on even greater exploits, the most noteworthy being the construction of an electric power plant at Fužine.

ŽIROVSKA PAST ZA VOLUHARJE

Voluhar (*Arvicola amphibius*) je glodavec, ki največjo škodo povzroča v sadovnjakih, kjer se hrani s koreninami dreves. Zato so ga lovili s pastmi ali zastrupljali. Med svetovnimi vojnami se je s svojimi pastmi v Sloveniji uveljavil kovač Franc Starman s Selo **I11**, kasneje so pasti izdelovali tudi drugi žirovski kovači. Podobne pasti so bile znane že prej, vendar so Starmanove imele izboljšano obliko in močno vzmet, ki je udarila z veliko silo. Dve različni obrnjeni pastji so nastavili v rov, tako da je voluhar naletel na okroglo ploščico, ki je držala razklenjeno past **I21**. Ploščica se je z lahkoto zavrtela in past se je sprožila. Nastavljanje pasti je v mnogih krajih uspešno prikazal Franc Grošelj – Krtar **I31**. Prve pasti so bile izdelane iz izrabljenih kos, tako kot razstavljena Starmanova past, ki jo je podaril Franc Mlakar.

VOLE TRAP FROM ŽIRI

The vole (*Arvicola amphibius*) is a rodent that causes the most damage in orchards, where it feeds on the roots of trees. For this reason it was caught in traps or poisoned. Traps were first made in Žiri by Franc Starman, a blacksmith from Selo **I11**, and subsequently by other local blacksmiths. Similar traps had also been known before this period, but Starman's traps had an improved shape. In his burrow, the vole came across a round plate holding an open trap **I21**. The plate spun around easily, triggering the trap. Setting traps was successfully demonstrated in many places by Franc Grošelj – Krtar **I31**.

I21 Nastavljena Starmanova past za voluharja. Starman's vole trap, set up and ready.

I11 Kovač Franc Starman (1880-1952) z ženo Marijo in otroki (z leve Franciška, Alojz, Marija, Franc, Zofija), pred svojo hišo na Selu 6, okoli leta 1930.

Blacksmith Franc Starman with his family at Selo 6, around 1930.

Zirovske pasti so kaj enostavne, a obenem genialno popolne, da se človek divi razumnosti naših gorenjskih kovačev! V prejšnjem »Sadjarju«

Jože Kregar, Ježica:

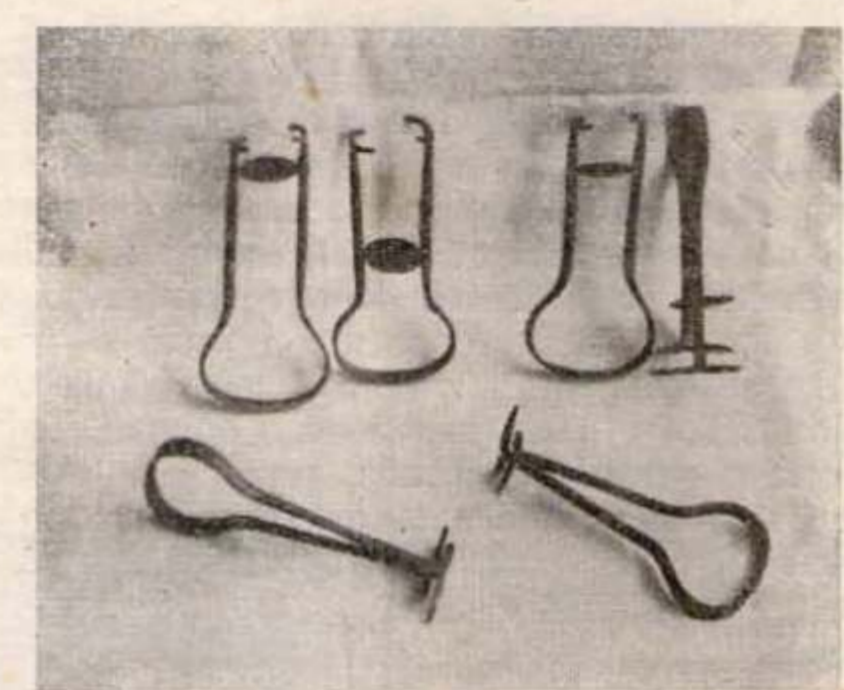
Voluharja smo ugnali

84 SADJAR IN VR TNAR 1936—V

jarju« na str. 42 je pod č) upodobljena švicarska past za voluharje, pod b) pa sprožen, pod c) nastavljen »skobec«. Primerjajoč s slike švicarsko in žirovsko past, je žirovska vsekakor boljša. Zelo je podobna »sicobcu« (pod b), vendar je v sredini drugače krivljena, zobci pa so boljši, ker so praktičneje razmeščeni. Žirovske pasti so nekatikšni prožni skobci, potegnjeni hruškaste oblike, odpirajo in sprožijo se pa, kakor se n. pr. na roki palec odmika od kazalca, oziroma giblje k njemu. En »prst« tega skobca, »kazalec«, je 14 cm dolg, palec pa za skoro 1/2 cm krajši. Vsak prst je okroglo skovan podaljšek skoro 1 cm širokega plošnateta, v loku 0,5 cm razpetega peresa ter prede na koncu v nekaj 5 cm dolg dvoramen raven kordon, ki nosi na vsaki konci po en 3/4 cm oster, k sredini pasit, oziroma k zobcu nasprotnega prsta krivljen zobec. Žirovska past za voluharje torej zelo slični oni, ki je bila objavljena na str. 42 »Sadjarja in vrtnarja« (pod b) in c), vendar izgleda sprožena dosti drugače, kot pod b), saj se tedaj prsta na koncu, ob zobcih, čisto dotikata eden drugega, zobci pa udarijo gornji čez dolnje. To omogoča, da s tako pastjo ujameš voluharja tudi že samo za nožico ali košček kože. Žirovska past se, po navodilu g. Grošlja, napne na isti način, kot to kaže slika na str. 42 pod c), le da je na oni sliki »ploščica« prenikajo postavljena. Pri takšni nastavi bi rejenega voluharja ali krta prekmalu zbodli in ogrebli ostri zobci, pa bi namesto naprej, da sproži past, radi boleče praske odjadral nazaj, proč od pasti. Pa tudi preblizu zobcem ne kaže napeti ploščice, voluharja bi tako pasti preslabo ali sploh nič ne prišla. Najbolje bo, nastaviti ploščico nekako 3 cm od zobcev. Ploščica je iz močne pločevine, jajčaste oblike, v premerih 3 x 3,5 cm in jo moras nastaviti ne samo na pravo mesto med »prestoma«, nego tudi zelo rahlo, ne na sredino, nego na padajoči del njene jajčaste oblike, sicer se past ne sproži rada. Pasti rahlo položiš v rov, kakor to odlično kaže slika pod d) na str. 42, in se pri tem, kakor tudi pri iskanju rova natančno ravnaj po navodilih članka g. Priola v 3. štev. »Sadjarja in vrtnarja«, ki se povsem ujemajo s prakso g. Grošlja.

Vendar je iskanje rovo, nastavljanje pasti in vlaganje v rove posej, poln nevarnih zmot in temu slededelega slabega uspeha v lovu, pa zato toplo priporočamo podružnicam, da povabijo k sebi izkušnega lovca voluharjev g. Grošlja, ker bo tak praktičen obisk več zalagal, kot vsa naša dodesetanja pisarja o lovu in življenju voluharja. Pri

nas je g. Grošelj imenitno opravil in je zlasti mnogo vredno to, da smo po njem prišli do spoznanja, da je voluhar sigurno uničljiv, če ga preganjamo izkušeni sadjarji in vrtnarji. Po tem, kako je nastavljal g. Grošelj, tudi vidimo, da za žirovske pasti ni treba nobenega umivanja lovčevih rok, kaj še je, da mora loviti v rokavicah, kajti vsaka past, ki jo je g. Grošelj nastavljal brez gornjih kapric in straši, je ujela bodisi voluharja, bodisi krta!

Zirovske pasti (kakšne so in kako se nastavlja o).

Zato smemo biti ponosni na domače žirovske pasti, g. Grošlja pa tudi z naše strani vsem sadjarjem toplo priporočamo kot vestnega, pridnega, treznega in uspešnega zatiralca voluharjev, saj s svojo ogromno prakso in nizko odškodnino odstranjuje največjega škodljivca vsakega vrta, ki ga je na tisoče in tisoče zaploedenega širom naše zemlje in ki nam prizadeva vsako leto milijonsko, včasih vprav nepopravljivo škodo.

Sagadin Ljudevit, Ptuj:

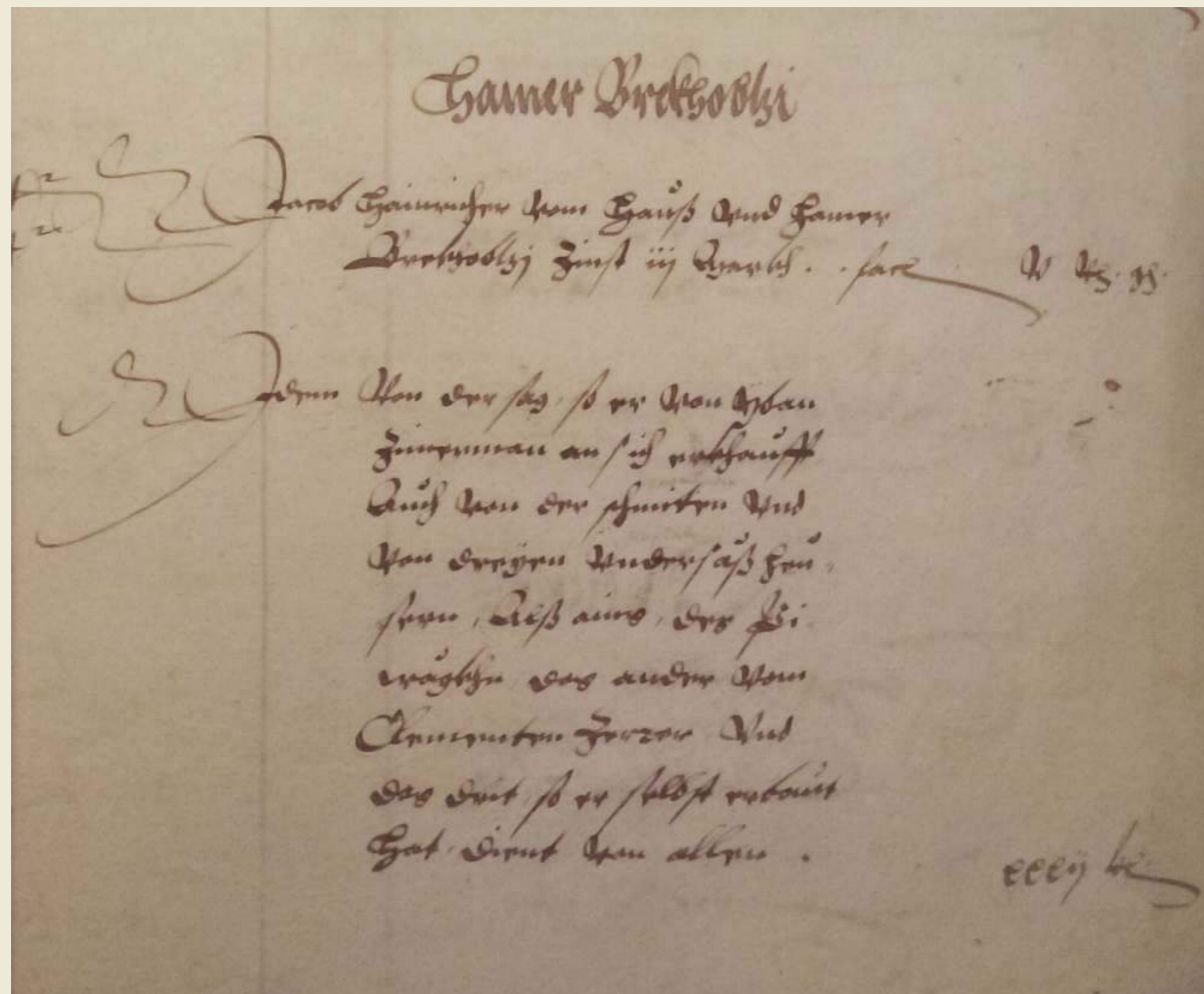
Sadna prodaja spomladi

V št. 1. »Sadjarja in vrtnarja« sem objavil, kako sem bil zadovoljen s sadno letino, da sem sadje spravil v shrambo in da ga bom prodal spomladi. O uspehih tega početa poročam sedaj.

Sadje sem dal v klet 18. oktobra 1935, in sicer sorte: kanička, lond, popping, mešaneclj, bobovec in vivnka, skupaj 3481 kg. Sadje sem naložil na police do 20 cm visoko brez vsake podlage na deskah. Na spodnje police sem dal sadje, ki sem ga spravil v navadne slidkorne zaboje po 25 do 30 kg netto, pod policami pa sem imel sadje

I31 »Primerjajoč švicarsko in žirovsko past, je žirovska vsekakor boljša«. Jože Kregar, Voluharja smo pregnali, Sadjar, 1936, št. V, str. 83-84.

»Comparing the Swiss and Žiri traps, the Žiri trap is by all means better«. Jože Kregar, Voluharja smo pregnali, Sadjar (We chased away the vole, article in »Sadjar« magazine), 1936, No. V, p. 83-84.

[4] Fužina Brekovice v urbarju loškega gospodstva iz leta 1560: Jacob Hainricher plačuje dajatve za hišo, fužino (hamer), žago in tri kajže.

[5] Ostanke fužine v Brekovicah (Podklanec): večji obok na desni sliki je dolg 4 m in visok 1,3 metra, manjši pravokotni pa 0,4 x 0,3 metra (Temelj, Franc: Nastanek in razvoj kovinarstva v Žireh. V: 30 let tovarne elementov za avtomatizacijo Kladivar Žiri, Žiri: 1979, str. 9). Remains of the ironworks in Brekovice (Podklanec): the large arch on the right photo is 4 m long and 1.3 m high, while the smaller rectangular arch is 0.4 m long and 0.3 m high.

[6] Zvon v cerkvi sv. Lucije v Vitovljah pri Oseku. Napis na zvonu: S(ANCTE) MARCE, ORA PRO NOBIS. A(NNO) D(OMINI) 1670. Prevod: Sveti Marko, prosi za nas! Leto Gospodovo 1670. Bell in the Church of St. Lucia in Vitovlje near Osek. Inscription on the bell: S(ANCTE) MARCE, ORA PRO NOBIS. A(NNO) D(OMINI) 1670. Translation: Saint Marko, pray for us! Year of our Lord 1670.

FUŽINA V BREKOVICAH

Fužina v Brekovicah je v pisnih virih prvič omenjena leta 1543, nato v urbarju iz leta 1560 **[4]**, leta 1590 je bila že opuščena. Opisana je kot brescianska peč, predhodnica plavža. Njene verjetne ostanke so našli v Podklanecu: zidane oboke, pod njimi žlindro, poleg pa kos staljenega železa **[5]**. Po ljudskem izročilu (pisni viri niso znani) naj bi na mestu opuščene fužine v Brekovicah potujoči zvonolivarji ulili zvon, ki je bil do leta 1936 v cerkvi v Zavrztcu, zdaj pa je v cerkvi sv. Lucije v Vitovljah pri Oseku **[6]**. Bresciansko peč so napolnili z železovo rudo in ogljem in vanjo z mehovi na vodni pogon vpihovali zrak. Nastala je razžarjena železna masa (volk) in nekaj tekočega železa (grodelj). Volka so izvlekli iz peči in ga s kladivom na vodni pogon razbili na manjše kose. Te so v kovačnici skovali v polizdelke in izdelke.

IRONWORKS IN BREKOVICE

The ironworks in Brekovic was first mentioned in written sources in 1543 and then in the urbarium from 1560 **[4]**, but was already abandoned in 1590. Its remains were found in Podklanec: masonry arches with slag below them, and a piece of molten iron nearby. According to folk tradition, a bell had been cast on the spot of the abandoned ironworks in Brekovic, which is now kept at the Church of St. Lucia in Vitovlje near Osek **[6]**.

ČEVLJARJI IN KOVAČI

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je okvire podeželske obrti preraslo zlasti čevljarstvo (predstavljeno je na posebni razstavi v 1. nadstropju), v manjši meri tudi kovaštvo. Posamezniki so ustanavljali obrtniške delavnice, ki so zaposlovale po več ljudi, svoje izdelke pa po železnici pošiljale po celotni Avstro-Ogrski. Med kovači se je uveljavil predvsem Modrijanovc s Sela, ki je koval sekire za tesanje železniških pragov **[7]**.

[7] Kovaški izdelki Janeza Poljanška, Modrijanovca s Sela, okoli leta 1930. Forgings made by Janez Poljanšek of the »Modrijanovc« homestead in Selo, around the year 1930.

SHOEMAKERS AND BLACKSMITHS

At the turn of the 19th to 20th century, shoemaking in particular surpassed the frames of a rural craft (on display in a special exhibition on the first floor), and to a smaller extent also blacksmithing. Individuals established craft workshops that employed several persons, and sent their products by rail throughout the Austro-Hungarian Empire. The most recognized blacksmith in the area was Modrijanovc from Selo, who forged axes used for hewing out railway ties **[8]**.

AVTOBUSNO PODJETJE

Ve se, da so Žiri »na koncu sveta«, peš ali z vozom pa je do Škofje Loke in Ljubljane daleč. Vsa prizadevanja, da bi v naš kraj pripeljali železniško progo, so bila neuspešna. So pa zato Žirovci leta 1913 ustanovili »Avtomobilno družbo«, okoli leta 1930 pa »Avtobusno podjetje«. Prvi avtobus je leta 1913 vozil na relaciji Žiri-Škofja Loka, to je bila menda celo prva redna avtobusna linija na ozemlju današnje Slovenije. Šofer je bil Jakob Poljanšek, ki se je za voznika izučil na Dunaju, pri podjetju Saurer. Med 1. svetovno vojno je bil avtobus predelan v bolniško vozilo, Jakob pa je z njim v Galiciji prevažal ranjence avstrijsko-ruske fronte v lazarete **[8]**. Leta 1939 je podjetje imelo že 7 avtobusov, progo so podaljšali do Ljubljane **[9]**.

[8] Žirovski avtobus v Galiciji med 1. svetovno vojno: prebarvali so ga v sivo, tablo Žiri-Škofja Loka pa so ohranili. Razglednica, poslana Ivanki Poljanšek, Žiri 44, napisal Radko Poljanšek 14. 8. 1915, odposlano iz Jaroslawa. A Žiri bus in Galicia during World War I: the bus was repainted grey, but the Žiri-Škofja Loka sign was preserved.

BUS COMPANY

All efforts to bring a railroad line to the region were unsuccessful. So the inhabitants of Žiri established an »Automobile Company« in 1913. The first bus ran on the Žiri-Škofja Loka route in 1913. During World War I, the bus was converted into a rescue vehicle that was used in Galicia to transport wounded soldiers from the Austrian-Russian front to infirmaries **[8]**. In 1939 the company had as many as 7 buses, and the route was extended to Ljubljana **[9]**.

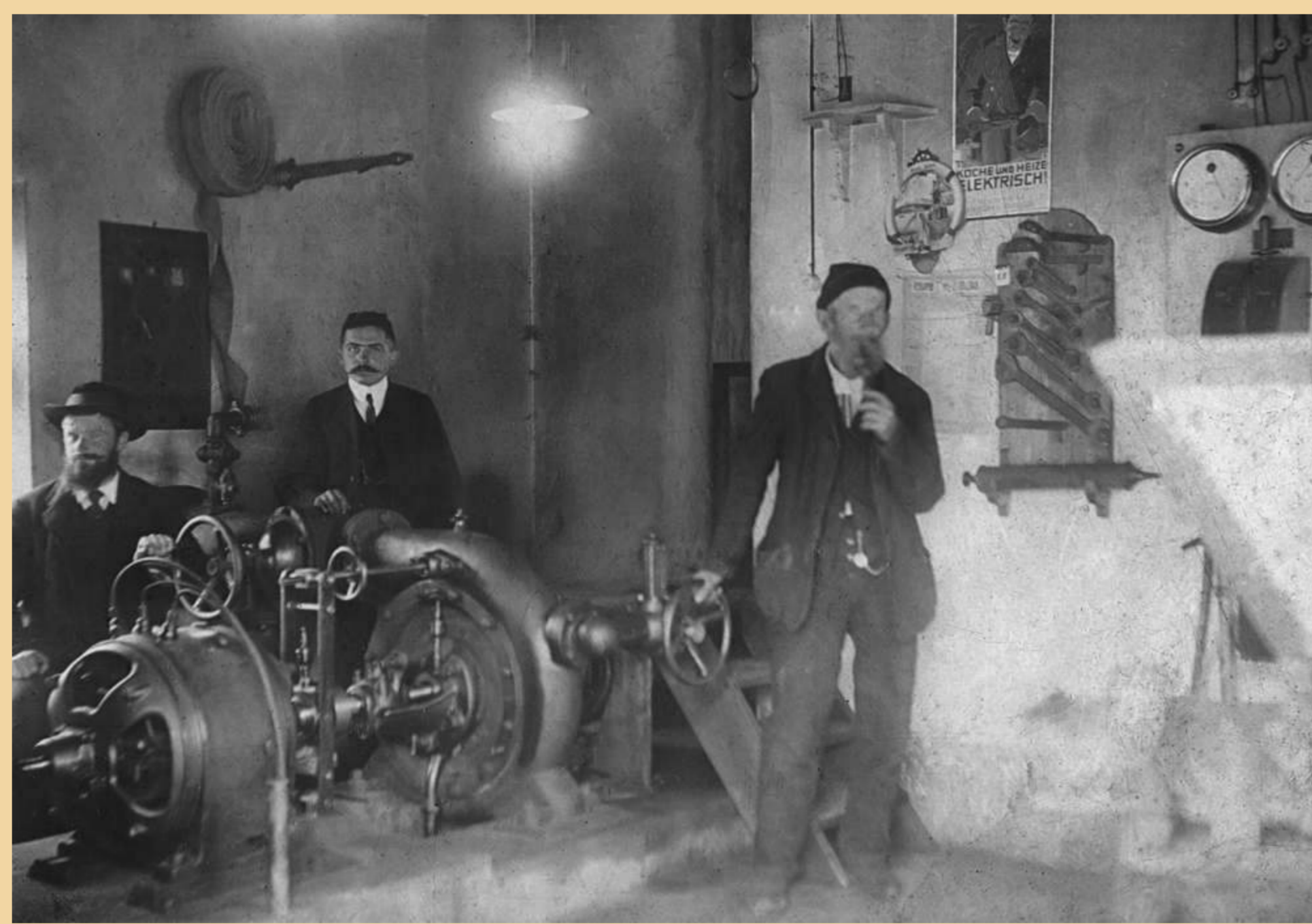

[9] Avtobusno podjetje Žiri: avtobus Žiri-Ljubljana, v Poljanah, leta 1936. Žiri bus company: bus on the Žiri-Ljubljana route, in Poljane, 1936.

ŽIROVSKE ELEKTRARNE

Pobudnik večine gospodarskih podvigov je bil največkrat Modrijanov Valentin Poljanšek (1882-1968). Na Dobračevi je leta 1910 ustanovil zadrugo, ki je obsegala žago, mizarsko delavnico in opekarno ter prvo električno centralo **[10]**. Druga manjša elektrarna je bila zgrajena v Žireh, nato pa je več družbenikov ustanovilo »Električno in gospodarsko družbo Žiri d. o. z.« in začelo graditi večjo elektrarno pri Fužinah. Obratovati je pričela novembra 1924, na nesrečo pa so jo tri zaporedne katastrofalne povodnji v letih 1925 **[11]** in 1926 skoraj povsem porušile. Stroški gradnje in obnove so bili tako veliki, da so povzročili finančni propad vseh udeleženi in za najmanj 15 let zavrli nadaljnji gospodarski razvoj Žirov.

[10] Strojnica prve žirovske elektrarne na Dobračevi, leta 1912, z leve Valentin Poljanšek, Franc Temelj in Janez Poljanšek. Power house of Žiri's first electric power plant at Dobračeva, 1912.

ELECTRIC POWER PLANTS IN ŽIRI

In 1910 a cooperative was established in Dobračeva, which comprised a sawmill, joiner's workshop, brickworks, and the first electric power station **[10]**. A larger electric power plant near Fužine began to operate in November 1924, but was unfortunately almost entirely destroyed by three consecutive catastrophic floods in 1925 **[11]** and 1926. The costs of its construction and restoration were so high that they led to the financial ruin of all participants.

[11] Podrt jez žirovske elektrarne na Fužinah, po povodnji leta 1925, slikano z levega brega Sore. Ruined dam of the Žiri electric power plant at Fužine after the flood of 1925, as seen from the left bank of the Sora River.

ŽIROVSKE CERKVE IN VERA CHURCHES AND RELIGION IN ŽIRI

Žirovsko je najprej spadalo v pražupnijo Sv. Jurija v Stari Loki (prvič omenjena leta 1074), nato je v Žireh nastal vikariat (prvič omenjen leta 1384), ki je pred letom 1501 dobil status župnije. Ker je bila žirovska župnija zelo velika, so jo v času jožefinskih cerkvenih reform razdelili: po ukazu cesarja Jožefa II iz leta 1788 naj bi namreč imeli farani do župnijske cerkve največ eno uro hoda. Župnijo pred delitvijo imenujemo predjožefinska župnija Žiri, iz nje so nastale 4 samostojne župnije - Žiri, Ledine, Zavratac in Vrh Sv. Treh Kraljev.

Cerkveni prazniki in godovi svetnikov so stoletja uravnavali tedenski in letni ritem vsakdanjega dela in počitka, določali so pravi čas za kmečka in hišna opravila, sejme, poroke in romanja kot takratno obliko turizma, pa tudi imena, ki so jih ob krstu dobivali Žirovke in Žirovci. Mejne trenutke njihovih življenj so zaznamovali cerkveni obredi krsta, poroke in pogreba. Župnik in cerkovniki so živeli od dajatev, ki so jih prispevali farani. V urbarju iz leta 1630 je zapisano, koliko jim je dajal vsak kmet za »biro«. Izračunali smo, da je župnik dobil približno 3 200 litrov žita (ovsa, rži, pšenice in ajde), 160 hlebcev sira in kruha, volno od najmanj 120 ovac ter okrog 25 vozov drv in 13 vozov sena.

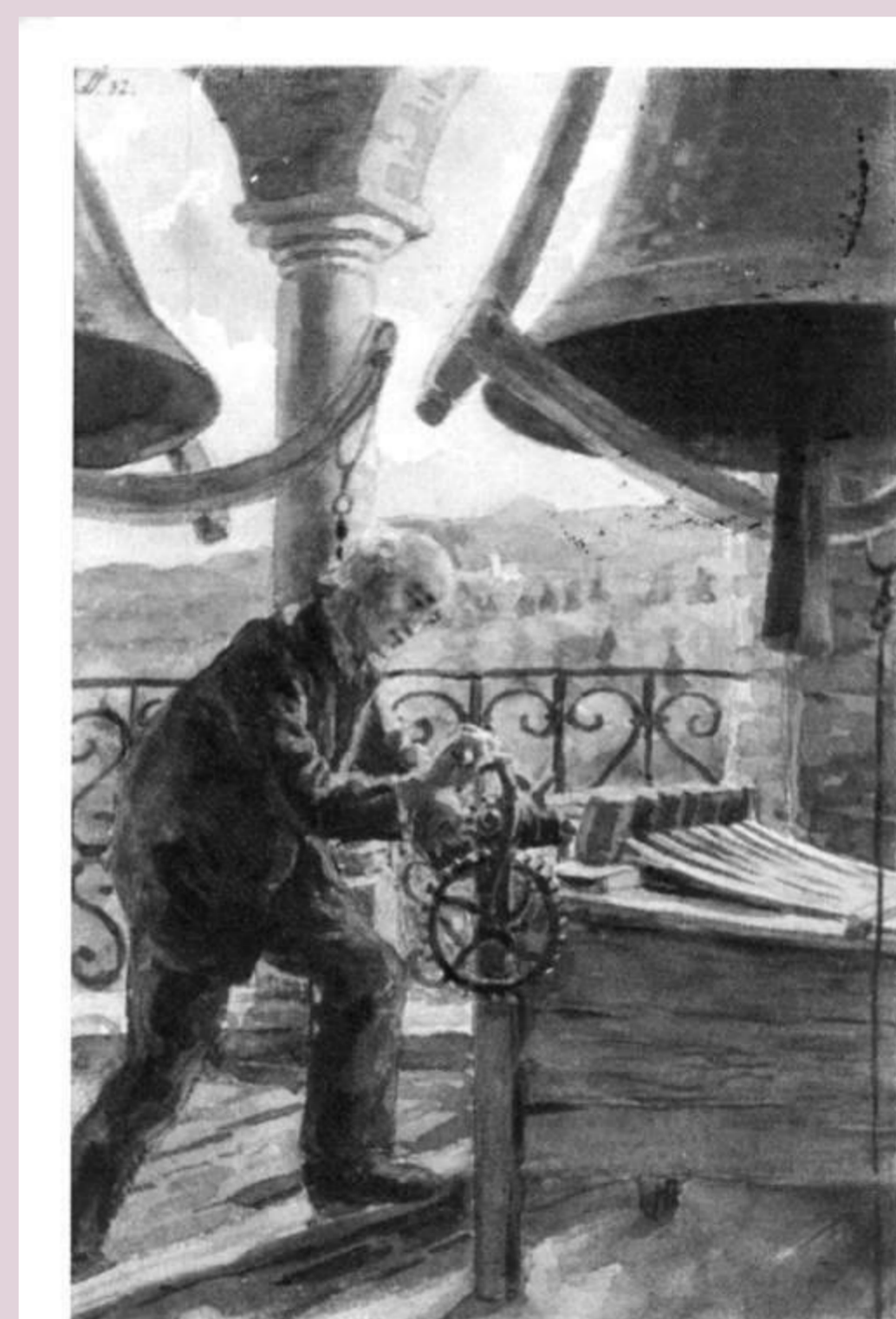
The Žiri region initially belonged to the ancient parish of St. George in Stara Loka (first mentioned in 1074). A vicariate was later established in Žiri (first mentioned in 1384), which acquired the status of a parish before 1501. Owing to its enormous size, the Žiri parish was divided into 4 parishes after 1788. The parish prior to its division is referred to as the pre-Josephian parish of Žiri, from which 4 independent parishes were formed - Žiri, Ledine, Zavratac, and Vrh Sv. Treh Kraljev.

RAGLJA PODRUŽNIČNE CERKVE SV. ANE NA LEDINICI

*Na veliki četrtek, tri dni pred največjim krščanskim praznikom, Veliko nočjo, so v cerkvah utihnili zvonovi. Namesto njih se je zjutraj, opoldne in zvečer, ob umiranju ter pogrebih iz zvonika oglasila raglja **11**. Vsak je upal, da ga smrt ne bo obiskala prav takrat, ko so zvonovi molčali. Zvon se je prav na kratko oglasil le dan pred Veliko nočjo, na Veliko soboto, ko je vabil k blagoslovu velikonočnih jedi, ponovno pa so zvonovi zadoneli zjutraj na Veliko noč. Ne vemo, koliko resnice je v pripovedovanjih, da so italijanski vojaki v prvem tednu 2. svetovne vojne zbežali pred ragljo, ker so mislili, da je v zvoniku mitraljez.*

RATTLE AT THE SUCCURSAL CHURCH OF ST. ANN AT LEDINICA

*Three days before Easter, the church bells grew silent. In their place, a rattle could be heard from the bell tower in the morning, at noon, and in the evening, upon a person's death and during funerals **11**.*

VESELE VELIKONOČNE PRAZNIKE!

11 Velikonočna voščilnica
Maksima Gasparija
Easter card by Maksim Gaspari

131 Ledine z župnijsko cerkvijo sv. Jakoba, okoli leta 1960.
Ledine and the parish Church of St. Jacob, around 1960.

CERKVE PREDJOŽEFINSKE ŽUPNIJE ŽIRI

Ozemlje predjožefinske župnije Žiri je bilo obenem ozemlje žirovskega urada (župniji Žiri in Ledine) in hlevnovrškega urada Loškega gospostva (župniji Zavratac in Vrh Sv. Treh Kraljev). Zunaj žirovske župnije je bil le del Koprivnika (župnija Cerkno) in dva rovtva na Golem Vrh (župnija Poljane).

Farna cerkev sv. Martina, ki je stala v vasi Žiri, je imela kar 11 podružničnih cerkev, vse so omenjene že v dodatku urbarja iz leta 1501. Stare farne cerkve **121** danes ni več, nadomestila jo je nova **1131**, zgrajena med letoma 1906 in 1912. Od 11 podružničnih cerkev jih stoji še 10, predstavili smo jih s fotografijami iz prve polovice 20. stoletja **13-121**. To so cerkve na Ledinici (sv. Ana, prvotno posvečena sv. Ožboltu), na Dobračevi (sv. Lenart), v Goropekah (sv. Janez Krstnik), na Vrsniku (sv. Tomaž apostol), na Breznici (sv. Kancijan), v Ledinah (sv. Jakob), v Krnicah (sv. Ahacij), v Zavrtaču (sv. Urh), na Vrh (sv. Trije Kralji) in v Hlevnem Vrh (sv. Nikolaj).

CHURCHES OF THE PRE-JOSEPHIAN PARISH OF ŽIRI

The territory of the pre-Josephian parish of Žiri was at the same time the territory of the Žiri office (parishes of Žiri and Ledine) and of the Hlevni Vrh office of the Loka seigneurie (parishes of Zavratac and Vrh sv. Treh Kraljev).

The parish Church of St. Martin, which stood in the village of Žiri, had as many as 11 succursal churches, all of which were already mentioned in the supplement to the urbarium from 1501. The old parish church **121** no longer stands today, having been replaced by a new church **1131** built between 1906 and 1912. Of the 11 succursal churches, 10 are still standing and are presented in photos from the first half of the 20th century **13-121**. These are the churches at Ledinica (St. Ann, initially dedicated to St. Oswald), Dobračeva (St. Lenart), Goropeke (St. John the Baptist), Vrsnik (St. Thomas the Apostle), Breznica (St. Cantianus), Ledine (St. Jacob), Krnice (St. Achacius), Zavratac (St. Ulrich), Vrh (Holy Three Kings), and at Hlevni Vrh (St. Nicholas).

171 Breznica s podružnično cerkvijo sv. Kancijana, okoli leta 1960.
Breznica and the parish Church of St. Cantianus, around 1960.

181 Goropeke s podružnično cerkvijo sv. Janeza Krstnika, okoli leta 1970.
Goropeke and the succursal Church of St. John the Baptist, around 1970.

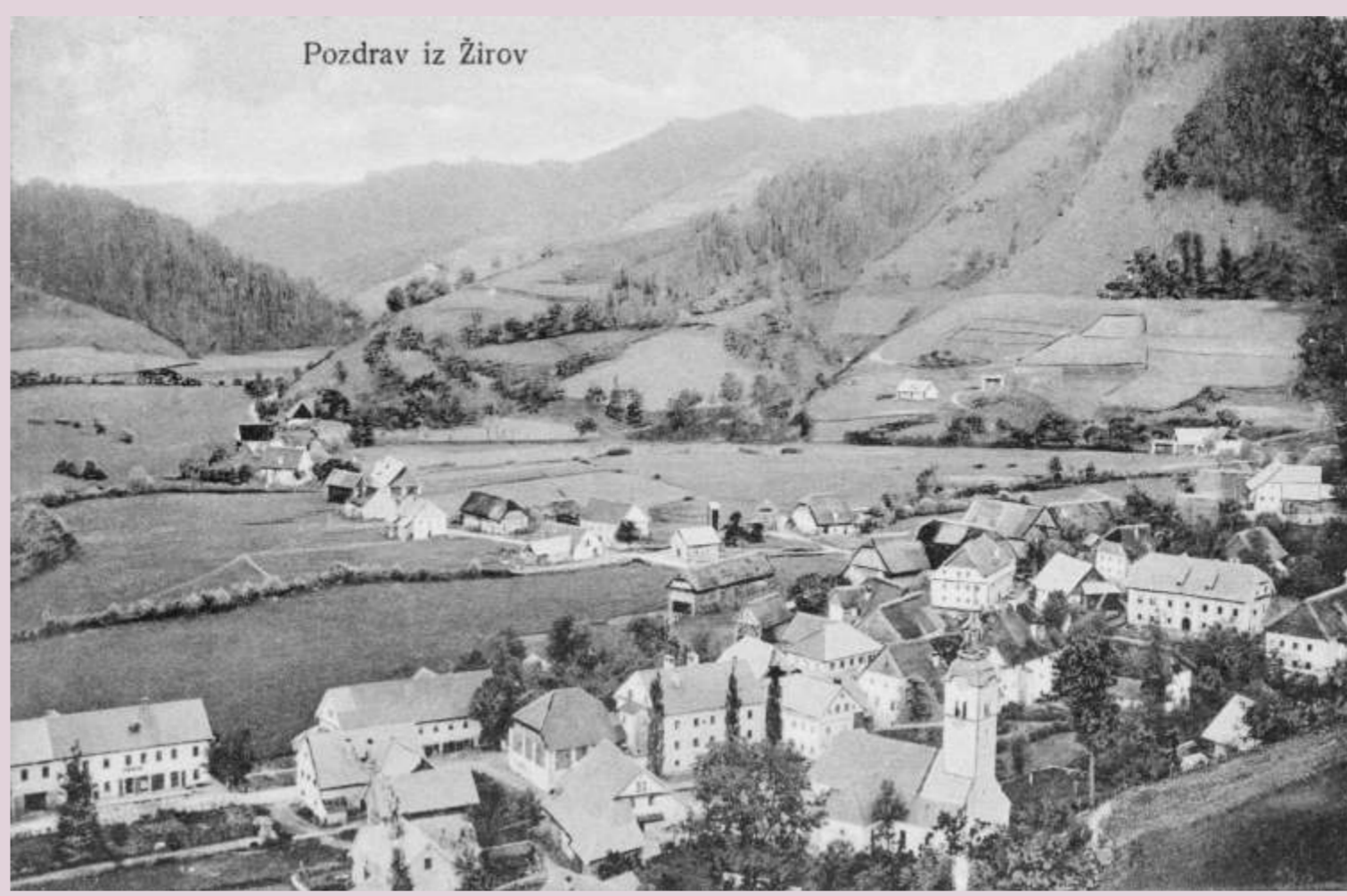
1101 Vrh z župnijsko cerkvijo sv. Treh Kraljev, začetek 20. stoletja.
Vrh and the parish Church of the Holy Three Kings, beginning of the 20. century.

1121 Vrsnik s podružnično cerkvijo sv. Tomaža apostola, okoli leta 1960.
Vrsnik and the succursal Church of St. Thomas the Apostle, around 1960.

141 Hlevni Vrh s podružnično cerkvijo sv. Nikolaja, okoli leta 1960.
Hlevni Vrh and the succursal Church of St. Nicholas, around 1960.

121 Žiri s staro župnijsko cerkvijo sv. Martina, okoli leta 1910.
Žiri and the old parish Church of St. Martin, around 1910.

151 Ledinica s podružnično cerkvijo sv. Ane, okoli leta 1960.
Ledinica and the succursal Church of St. Anne, around 1960.

161 Dobračeva s podružnično cerkvijo sv. Lenarta, okoli leta 1960.
Dobračeva and the succursal Church of St. Lenart, around 1960.

191 Zavratac z župnijsko cerkvijo sv. Urha, okoli leta 1925.
Zavratac and the parish Church of St. Ulrich, around 1925.

1111 Krnice s podružnično cerkvijo sv. Ahacija, okoli leta 1925.
Krnice and the succursal Church of St. Achacius, around 1925.

1131 Žiri z novo župnijsko cerkvijo sv. Martina (desno), leta 1923.
Žiri and the new parish Church of St. Martin (right), 1923.

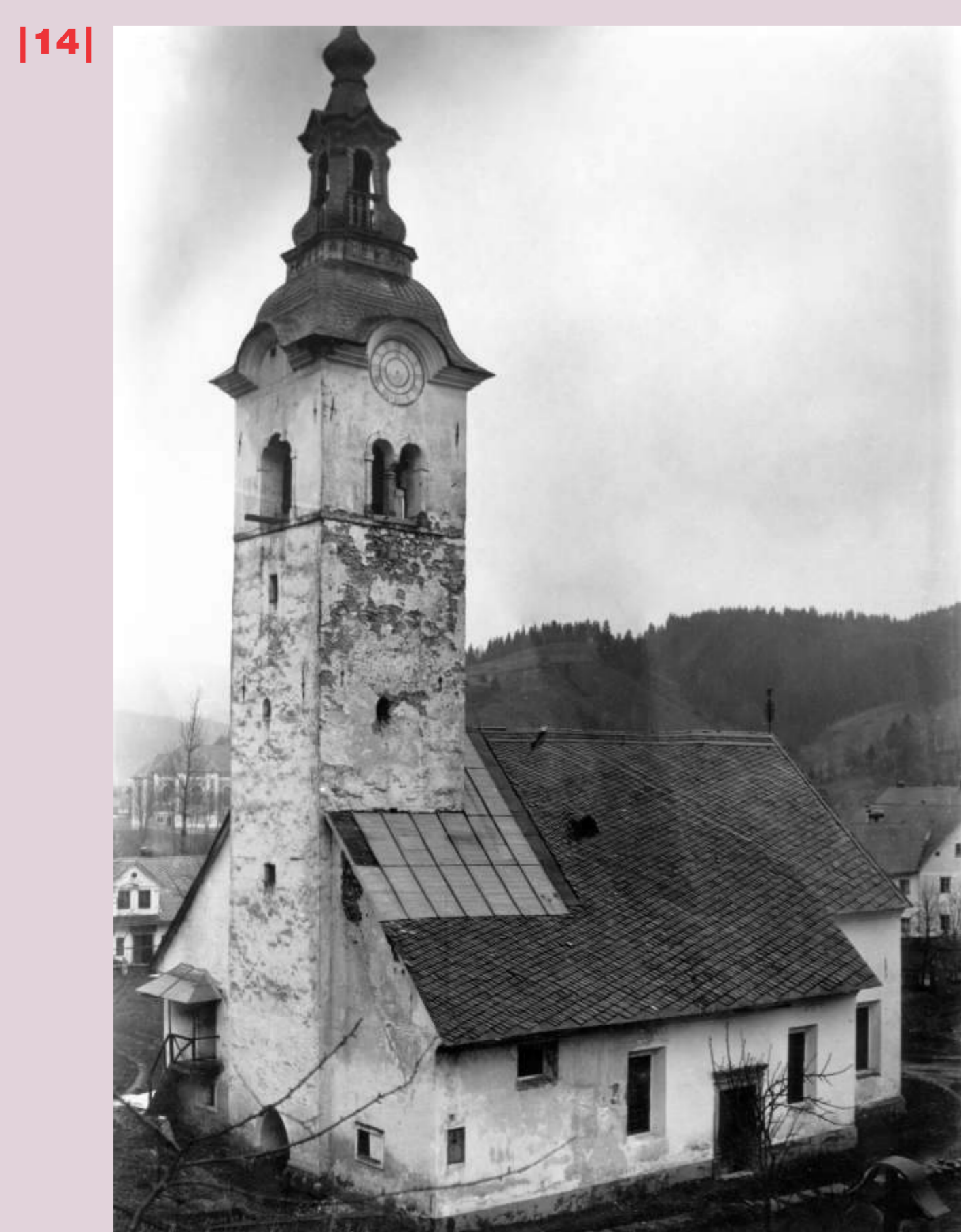
CERKVE, KI JIH NI VEČ

Staro župnijsko cerkev so opustili pred sto leti, po posvetitvi nove župnijske cerkve leta 1912. Prodali so jo zasebniku, ki jo je degradiral v parno žago, nato pa so jo porušili. Stojijo le še zidovi prezbiteriala, ki ga je mesar Kolenc uporabljal kot ledenico. **114-161**. Tudi podružnične cerkve sv. Katarine »na Spehu« v Hlevišah ni več, zaprli in opustili so jo leta 1788, v času cesarja Jožefa II, zatem pa podrli. Vidimo jo lahko na prvi znani upodobitvi petih žirovskih cerkev, iz sredine 18. stoletja **1171**.

V ljudskem spominu živita še dve cerkvi, ki pa v pisnih virih nista omenjeni. Predhodnica farne cerkve naj bi bila cerkva sv. Andreja na Kokočevicah pod Vrsnikom. Pod sedanjo cerkvijo na Vrh Sv. Treh Kraljev pa naj bi stala cerkev sv. Tomaža; ta je verjetno res obstajala na mestu kmetije Štumarčan, kjer je na mapi franciscejskega katastra, iz leta 1825, še vpisano ledinsko ime Na Stomazi.

CHURCHES THAT HAVE DISAPPEARED

The old parish church was abandoned a century ago, following the consecration of the new parish church in 1912 **114-161**. The succursal Church of St. Catherine at »na Spehu« in Hleviša has also disappeared, having been closed and abandoned in 1788, and later demolished. It can be seen in the first known depiction of five churches in Žiri, dating from the mid 18th century **1171**.

1141

1151

1161

1171 Božjepotna podobica cerkve sv. Treh Kraljev na Vrh, iz sredine 18. stoletja. Prikazanih je 5 od 12 žirovskih cerkev: na Vrh Sv. Treh Kraljev (1), na Vrsniku (4), v Hlevišah (5) v Hlevnem Vrh (6) in v Zavrtaču (7). Upodobljeni sta še cerkvi v Praprotnem Brdu (2) in Rovtah (3).
Pilgrimage holy card showing the Church of the Holy Three Kings at Vrh, mid 18th century. Five out of 12 churches in the Žiri area are depicted: the Church of the Holy Three Kings at Vrh (1), at Vrsnik (4), Hleviša (5), Hlevni Vrh (6), and at Zavratac (7). Also depicted are the churches at Praprotno Brdo (2) and Rovta (3).

1141 Stara župnijska cerkev sv. Martina, umiranje na obroke: opuščena cerkev leta 1913 in okoli 1923 **1151** in cerkev spremenjena v žago po letu 1926 **1161**.

Old parish Church of St. Martin, dying in instalments: abandoned church in 1913 and around 1923, and church converted into a sawmill after 1926.

ŠOLSTVO NA ŽIROVSKEM SCHOOLS IN THE ŽIRI REGION

Na podeželju so prve šole odprli za časa cesarice Marije Terezije, ki je leta 1774 uzakonila splošno šolsko obveznost. V Žireh leta 1779, vendar pa je bil skoraj celih 100 let pouk nereden, v šolo pa je hodilo le malo otrok: svetna in posvetna gospoda ni bila naklonjena izobraževanju kmetov, starši so bili revni in neuki, otroci pa so že zgodaj morali pomagati pri delu doma ali pa so odšli služiti drugam. Poleg tega je bil šolski okoliš zelo velik in polovica otrok je imela do šole najmanj uro hoda. Zato je Jernej Selak iz Jarčje Doline, ki je služboval kot notar v Trstu, leta 1860 vse svoje premoženje namenil ustanovitvi še ene šole na Ledinici. Iz tega žal ni bilo nič, drugo šolo so zgradili šele leta 1882 v Ledinah.

Poleg osnovne šole imamo v Žireh že od leta 1906 tudi čipkarsko šolo, imeli pa smo tudi čevljarstvo. Kdor pa se je hotel naučiti kaj več, je moral tako nekoč kot tudi danes iti preko žirovskih meja: najprej v Škofjo Loko ali Idrijo, nato pa v Ljubljano ali še kam dlje.

In rural areas, the first schools were opened during the reign of Empress Maria Theresa, in Žiri in 1779. For almost a century, school classes were irregular, and only a small number of children went to school: the authorities were not inclined towards educating farmers, parents were poor and uneducated, children had to help with the farm chores, and half of them lived at least an hour's walk away from Žiri. Until 1863, when the first educated teacher came to Žiri, classes were held in the sacristian's house. Two more buildings later served the needs of the school, the fourth being the present-day building, built in 1950. In addition to an elementary school, Žiri has a lace school since 1906, while the shoemaker's school has been closed. Those who wished to learn more, both in the past and today, had to go beyond Žiri's borders.

FOTOGRAFIJA NADUČITELJA LEOPOLDA BOŽIČA (1837-1922).

Najdlje od vseh je žirovsko šolo vodil Idrijčan Leopold Božič. Učitelj je bil celih 48 let, zadnjih 28 let (1875-1903) je učil v Žireh, kjer je ostal še po upokojitvi in tu tudi umrl. O tem, da je bil priljubljen in spoštovan učitelj, pričajo zapisi v šolski kroniki. Tam izvemo tudi to, da so mu učitelji, sorodniki in Žirovci dne 27. maja 1923 postavili lep nagrobni spomenik. Na njem je bila njegova fotografija in vklesan napis »postavili hvaležni Žirovci«. Ta hvaležnost se je iztekla čez pol stoletja, ko je bil grob prekopan, nagrobnik pa razbit. Alfonzu Zajcu je uspelo rešiti le medaljon s fotografijo, ki je zdaj dobil mesto v »Stari šoli«, kjer je Leopold Božič tako učil kot tudi stanoval.

PHOTO OF HEADMASTER LEOPOLD BOŽIČ (1837-1922).

Leopold Božič, a native of Idrija, headed the school in Žiri for the longest period. He was a teacher for a full 48 years. In the last 28 years of this period (1875-1903) he taught in Žiri, where he remained after his retirement and died here. Having been a favoured and respected teacher, he was honoured with a tombstone set up in his memory on 27 May 1923, bearing his photo and a carved inscription: »Set up by the grateful people of Žiri«. This gratitude expired half a century later, when the grave was dug up and the tombstone broken. Alfonz Zajec managed to salvage only the medallion with his photo, which has now found its place in the »Old School« where Leopold Božič taught and also resided.

Grob Leopolda Božiča, slikan leta 1966 na pokopališču na Dobračevi.
Grave of Leopold Božič at the cemetery in Dobračeva, photo from 1966.

[1] Podirajoča se mežnja, v kateri je bila žirovska šola celih 85 let (1779-1864).
Deteriorating sacristian's house, which accommodated the school of Žiri for a long 85 years (1779-1864).

Prvo šolo v Žireh so odprli leta 1779, že leta 1790 so jo ukinili, nato pa je bila vse do leta 1816 šola na robu obstoja - tako zaradi premajhnega števila obiskujočih otrok, kot zaradi tega, ker mežnar ni bil primeren za učitelja.

Prva žirovska šola je bila v dveh ozirih nekaj posebnega. Kot prvo so za potrebe šole zgradili novo mežnjo **[1]**, kar je bil edini tak primer na Kranjskem. Kot drugo pa pouk ni potekal ob nedeljah temveč ob četrtkih. Janez Bleiweis je leta 1858 zapisal: *Kaj dobro mi dopada tukajšnja naprava, da tako imenovana nedeljska šola ni ob nedeljah, kadar imata duhovna gospoda že tako dosti opraviti in tudi šolska mladina rada praznuje, ampak da je ob četrtkih.*

Mežnja je potrebam šole služila celih 85 let. Imela je samo eno učilnico, v sosednji sobi pa sta stanovala mežnarja in prva žirovska učitelja, Martin Albreht in njegov sin Valentin. Slednji je učil tudi Janeza Poljanška, Modrijana z Dobračeve, čigar lepopisno vadnico hrani njegov pravnuk Denis Žust **[2]**.

The first school in Žiri was quite unique for two reasons. First of all, a new sacristian's house was built for the needs of the school, this being the only such case in all of Carniola. Also, classes were not held on Sundays, as was habitual, but on Thursdays. Lessons were taught by sacristian Martin Albreht and his son Valentin.

Prvi šolani učitelj je prišel v Žiri leta 1863, leto zatem pa je občina za potrebe šole kupila gruntarsko hišo, stavbo današnjega muzeja. Pouk je v njej potekal 50 let (1865-1914), stavba pa je med ljudmi še danes znana pod imenom Stara šola **[3]**. V tem času je šola napredovala iz enorazredne v trirazredno, obstajal je tudi razred nadaljevalne šole, obiskovalo pa jo je od 250 do 400 otrok. Ker je imela polovica od njih do šole več kot po ure hoda, sta obstajala dva oddelka: eden za otroke iz bližnjih vasi in drugi za otroke iz oddaljenih vasi. V tej t. i. »hribovski šoli« so imeli pouk le ob torkih in petkih, pozimi pa je bila zaprta **[4]**.

In 1864 the municipality purchased a large homestead for the needs of the school, which today houses the museum. Classes were held in this building for 50 years (1865-1914), during which the school developed from a single-grade to a three-grade school, and also had an advanced class. The school had from 250 to 400 pupils. Children from remote villages went to a separate department, the so-called »hillbilly school«: there were no classes in winter, and during the rest of the year only on Tuesdays and Fridays.

Leta 1912 se je trirazredna šola razširila v štirirazredno, zaradi česar je leta 1914 občina nasproti nove cerkve zgradila novo šolo **[5]**. Svojemu namenu je služila 30 let, do februarja 1944, ko so jo požgali partizani. Nato je pouk potekal v raznih privatnih hišah in v gasilskem domu, dokler ni bila leta 1950 zgrajena današnja šola **[6]**. Takrat sta obstajali tudi šoli v Račevi in v Brekovicah (1945-1956).

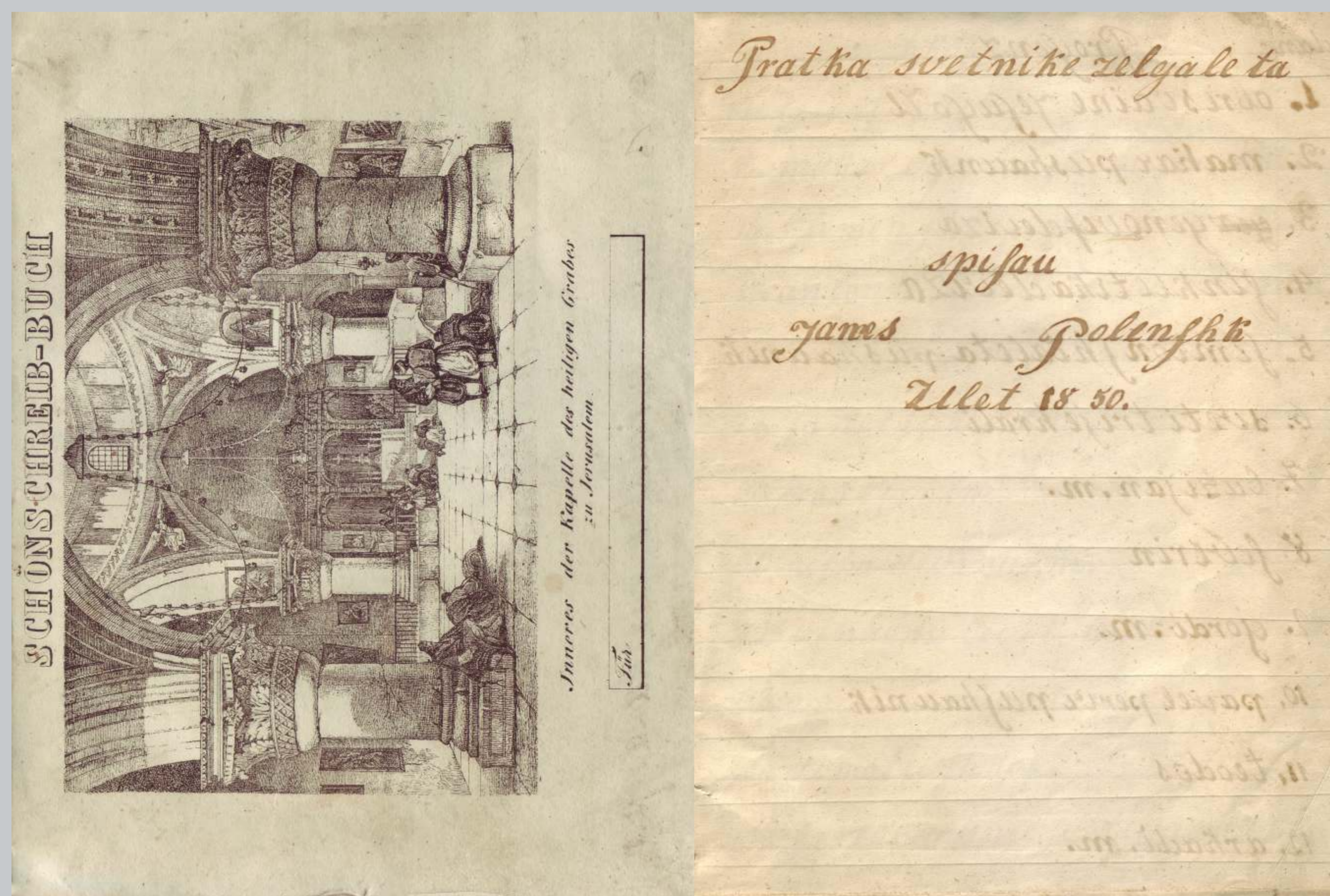
In 1912 the three-class school expanded into a four-class school, which led the municipality to build a new school opposite the new church in 1914. The school served its purpose for 30 years, until February 1944, when it was burnt down by the partisans.

V šoli so že leta 1866 začeli poučevati v sadjarstvu. Praktični pouk je najprej potekal v sadnem vrtu, ki ga je zasadil župnik Janez Majnik **[7]**. V Žiri je prišel leta 1847, za sadjarstvo pa se je navdušil pri misijonarju Francu Pircu, očetu slovenskega sadjarstva. Kasneje so zasadili šolski vrt, učitelji pa so hodili na tečaje celo v kmetijsko napredovalno šolo na Dunaj.

Fruit-growing began to be taught at the school as early as in 1866. Practical lessons were first conducted in the fruit garden of parish priest, Janez Majnik, and later in the school's own fruit garden.

Pouk o ročnih delih se je v šoli začel za deklice leta 1876, za dečke pa leta 1926. Leta 1906 je bila ustanovljena čipkarska šola, leta 1913 Obrtno-trgovska nadaljevalna šola, leta 1949 pa Industrijska čevljarška šola **[8]**. Ko so ji priključili še čevljarško šolo iz Ljubljane, so jo preimenovali v Čevljarški šolski izobraževalni center, ki je izobraževal kadre za potrebe celotne Slovenije in tudi dela takratne Jugoslavije. Ukinili so jo leta 1982, ker ni izpolnjevala pogojev zakona o usmerjenem izobraževanju.

An Advanced Craft and Commerce School was established in Žiri in 1913, as well as an Industrial Shoemaking School in 1949 (later re-named the Shoemaking School Education Centre (Čevljarški šolski izobraževalni center, ČŠIC). Until its closure in 1982, the Centre educated persons for the needs of the entire country as well as parts of the former Yugoslavia.

[2] Lepopisna vadnica Janeza Poljanška iz leta 1850.
Calligraphic exercise book of Janez Poljanšek dating from 1850.

[3] Druga šolska stavba (Stara šola), leta 1936, ko je v njej domovala čipkarska šola.
The second school building, known as the »Old School«, in 1936, when it housed the lace school.

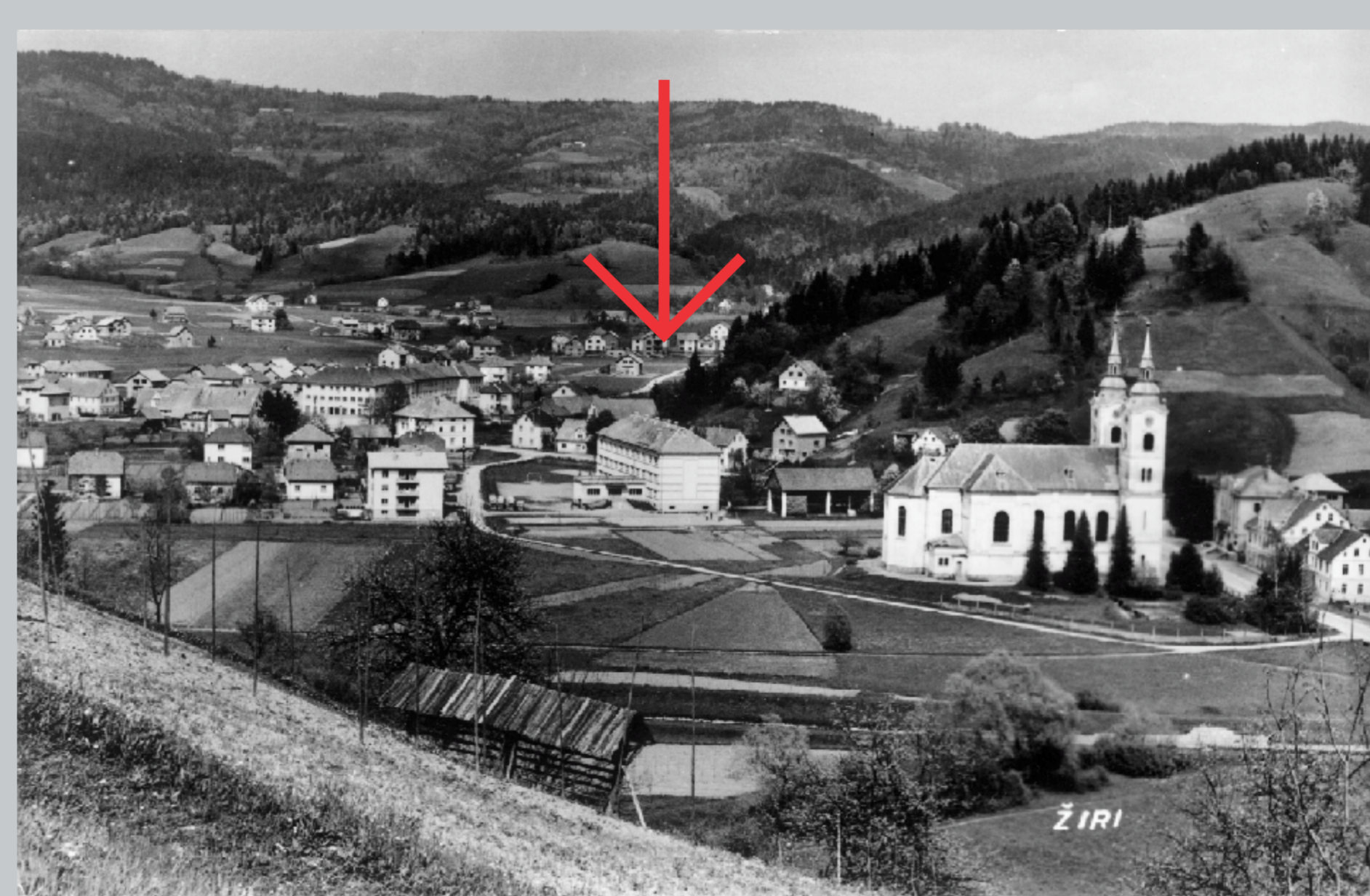
[4] Oddelkek za oddaljene učence je bil leta 1917 v zgradbi poleg šole, kjer je imel trgovino Ivan Boria.
In 1917 the Department for Distant Pupils was located in the building alongside the school, which also housed Ivan Boria's store.

[5] Tretja šolska stavba (1914-1944).
The third school building (1914-1944).

[6] Današnja šola je bila izročena namenu leta 1950.
The present-day school was completed in 1950.

[8] Učitelji Industrijske čevljarške šole ob 10. letnici njene ustanovitve, 6. 6. 1959. Z leve: Anton Filipič – Ruparsk, Florijan Pivk, Janez Kavčič – Mrovcov, ravnatelj Peter Naglič, Jernej Peternel, Milan Poljanšek – Modrijanovcov, Leander Mlinar, Mirko Loštrek, Martin Gantar – Lukatov, Mirko Kosmač.
Teachers of industrial shoemaking school celebrating 10th anniversary (1959).

[7] Župnik Janez Majnik (1803-1877), pobudnik poučevanja sadjarjeje. Parish priest Janez Majnik (1803-1877), initiator of fruit-growing instruction.

UPRAVNI RAZVOJ ŽIROV

ADMINISTRATIVE DEVELOPMENT OF ŽIRI

Žiri so po svoji naravi kraj ob meji. Njihovo obmejno lego določa razvodnica, ki poteka po zahodnem in južnem robu Žirovskega. Ta razvodnica je ločnica med Črnim in Jadranskim morjem, med Posavjem in Posočjem, med dolinama Sore in Idrjice, Gorenjsko in Primorsko, osrednjo in zahodno Slovenijo, med njenim celinskim in sredozemskim delom. Ob tej naravni ločnici so se v toku časa nanizale številne zgodovinske razmejitve, od občinskih in okrajnih do državnih meja.

Žiri is by nature a border settlement. Its border position is determined by a watershed running along the western and southern edge of the Žiri region. This watershed is the dividing line between the Black Sea and the Adriatic Sea, between the Posavje and Posočje regions, between the Sora and Idrjica river valleys, the Gorenjska and Primorska regions, central and western Slovenia, and between its continental and mediterranean areas. Over the course of time, numerous historical delimitations have been made along this natural dividing line, from municipal and district to national borders.

KRONOLOŠKI PRIKAZ ŽIROVSKIH MEJA IN UPRAVNE PRIPADNOSTI

Od okoli **1030 do 1803**: Žiri so urad (1291: *Officium in Syroch*; 1501: *Amt Seyrach*) v loškem gospostvu freisinskih škofov.

1812: Mali svet Ilirskih provinc sklene prestaviti Občino Žiri (*commune de Seyrach*) iz kantona Škofja Loka v kanton Idrjia.

1812-1918: francoski sklep ostane v veljavi tudi po vrnitvi avstrijske uprave; vse do 1918 sodi žirovska občina (*Gemeinde Sairach*) v sodni okraj Idrjia (*Gerichtsbezirk Idrja*), ta pa v okrajno glavarstvo Logatec (*Bezirkshauptmannschaft Loitsch*).

1918-1941: v času Kraljevine SHS in Jugoslavije so Žiri občina v logaškem okraju. Proti koncu tega obdobja se je moral žirovski rekrut na služenju vojaškega roka predstaviti takole: »*Vojnik Andro Kolenc, opština Žiri, srez Logatec, Banovina Dravska!*«.

1918-1920: Vojska Kraljevine Italije že novembra 1918 zasede, kar ji je leta 1915 obljubil tajni Londonski sporazum; po njem bi smeli zasedi jadransko razvodnico, po kateri je potekala meja med občinama Žiri in Idrjia; dejansko so, da bi bolje zavarovali rudnik v Idriji, segli še dlje na žirovsko stran in od žirovske občine odrezali enajst naselij.

1920-1941: 12. novembra 1920 podpiseta kraljevini Italija in Jugoslavija v Rapallu sporazum, po katerem postanejo Žiri tudi de iure kraj ob državni meji, imenovani rapalska.

1941: po okupaciji Jugoslavije se Nemčija in Italija na novo razmejita; od glavnega mejnika 38 v Mrzlem Vrhu do glavnega mejnika 40 v Dolenjem Vrsniku ostane v veljavi rapalska meja, od tu se njen potek spremeni tako, da gre meja proti vzhodu v smeri Sovra, Opale, Lavrovca, Suhi Dol ... Občina Žiri izgubi še dodatna naselja.

1941-1945: Žirovci postanejo z nemško zasedbo aprila 1941 spet Gorenjci (Oberkrainer) oziroma južni Korošci (*Südkärntner*); Občina Žiri (*Gemeinde Sairach*) sodi v teh letih v kranjski okraj (*Kreis Krainburg*) koroškega krokožja (*Gau Kärnten*), s sedežem v Celovcu.

1943-1945: nemška žandarmerijska posadka se 23. oktobra 1943 umakne iz Žirov, naslednjega dne ustanovijo partizani narodno-osvobodilni odbor (NOO) Žiri, ki vzpostavi svojo lokalno oblast, vzporedno z nemško; tedanji, že pred vojno demokratično izvoljeni žirovski župan do konca vojne uraduje v Škofji Loki.

1945-1961: žirovska občina, ki jo upravlja Občinski ljudski odbor (ObLO) Žiri, spada najprej pod Okrajni ljudski odbor Škofja Loka; od 1948 do 1961 sodi Občina Žiri v okraj Kranj.

1961-1969: Žiri pod Logatcem: po ukinitvi manjših in ustanovitvi večjih občin («komun») je žirovska ponižana v krajevno skupnost, kar ostane do 1994; do konca 1969 sodi v Občino Logatec; 15. 6. 1969 se večina krajanov na referendumu odloči za Občino Škofja Loka.

1970-1994: Žiri so krajevna skupnost v Občini Škofja Loka.

1994: Državni zbor Republike Slovenije z zakonom ponovno ustanovi Občino Žiri, ki sodi v upravno enoto Škofja Loka.

CHRONOLOGICAL OVERVIEW OF ŽIRI'S BOUNDARIES AND ADMINISTRATIVE DIVISIONS

From around **1030 to 1803**: Žiri is an office (1291: *Officium in Syroch*, 1501: *Amt Seyrach*) in the Loka seigneuiry of the Bishops of Freising.

1812: The small world of the Illyrian Provinces decides to transfer the municipality of Žiri (*commune de Seyrach*) from the canton of Škofja Loka to the canton of Idrjia.

1812-1918: The French decision remains in force even after the return of the Austrian administration; until 1918 the municipality of Žiri (*Gemeinde Sairach*) belonged to the court district of Idrjia (*Gerichtsbezirk Idrja*), while Idrjia belonged to the district board of Logatec (*Bezirkshauptmannschaft Loitsch*).

1918-1920: In the periods of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and of Yugoslavia, Žiri was a municipality in the district of Logatec. Towards the end of this period, a military recruit in the military service had to present himself as follows: «Private Andro Kolenc, Municipality of Žiri, Canton of Logatec, Drava Banovina!» (*Vojnik Andro Kolenc, opština Žiri, srez Logatec, Banovina Dravska!*).

1918-1920: In November 1918 the army of the Kingdom of Italy occupied the area promised to it in the secret Treaty of London in 1915. Under this agreement, Italy was allowed to occupy the Adriatic watershed that served as a border between the municipalities of Žiri and Idrjia. In reality, however, in order to provide better protection for the mine in Idrjia, Italy penetrated even further into the Žiri region and cut off eleven settlements from the municipality of Žiri.

1920-1941: On 12 November 1920 the Kingdom of Italy and Yugoslavia signed the Treaty of Rapallo, under which Žiri became a de jure settlement along the national border, known as the Rapal border.

1941: Following the occupation of Yugoslavia, Germany and Italy fixed new boundaries; the Rapal border remained unchanged from the main boundary stone 38 at Mrzli Vrh to the main boundary stone 40 at Dolenji Vrsnik. From here onwards its course changed and the border ran eastward in the direction of Sovra, Opale, Lavrovca, Suhi Dol ... The municipality of Žiri again lost more settlements.

1941-1945: Under the German occupation in April 1941, the inhabitants of Žiri once again became Upper Carniolians (*Oberkrainer*), or Southern Carinthians (*Südkärntner*). During these years the Municipality of Žiri (*Gemeinde Sairach*) belonged to the Carniola District (*Kreis Krainburg*), Carinthia County (*Gau Kärnten*), with its official seat in Klagenfurt.

1943-1945: On 23 October 1943 the German gendarmerie garrison withdrew from Žiri. The next day, the partisans established the Žiri National Liberation Committee (NLO), which set up its own local authorities parallel to the German authorities. The Mayor of Žiri at the time, who had been democratically elected before the war, retained his office in Škofja Loka until the end of the war.

1945-1961: The municipality of Žiri, administered by the Žiri Municipal Peoples' Committee (MPC), initially belonged under the Škofja Loka District Peoples' Committee. From 1948 to 1961 the municipality of Žiri belonged to the Kranj District.

1961-1969: Žiri under Logatec: following the abolition of small municipalities and the establishment of larger municipalities («communes»), the municipality of Žiri was degraded into a local community, and remained so until 1994; until the end of 1969 it fell under the Municipality of Logatec. On 15 June 1969 the majority of inhabitants decided in a referendum that Žiri would belong to the Municipality of Škofja Loka.

1970-1994: Žiri is a local community in the Municipality of Škofja Loka.

1994: The National Assembly of the Republic of Slovenia passed a law reinstating the Municipality of Žiri, which belongs to the Škofja Loka administrative unit.

Dokumenti Ivane in Frančiške Seljak, ki sta jih v letih 1927-1950 potrebovali, da sta lahko hodili iz ene države in občine v drugo, čeprav le iz Ledin v Žiri in obratno.
Personal documents of Ivana and Frančiška Seljak required to cross the Rapallo border.

Rapalska meja (modra črta) med kraljevinama Italijo in SHS je odrezala zahodni del takratne občine Žiri. Sedanja meja med občinama Idrjia in Žiri je nastala iz rapalske meje, le naselji Osojnica in Breznica sta bili vrnjeni v občino Žiri. Meje so vsivali v Kartografiji d. o. o. The Rapallo border (1920-1947, blue line) between the Kingdom of Yugoslavia and Italy cut off the western part of the Municipality of Žiri, which was granted to Italy (dotted line).

